БІБЛІОТЕКА ПОЕТА

Євген Гребінка

Бібліотека поета

ЄВГЕН ГРЕБІНКА

Поетичні твори

Радянський письменник
Київ-1959

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

М. П. Бажан, О. Є. Засенко, С. А. Крижанівський, А. С. Малишко, М. Л. Нагнибіда, Л. М. Новиченко, Л. С. Первомайський, М. Т. Рильський, П. Г. Тичина.

Упорядкування, вступна стаття і примітки
С. Д. Зубкова

ЄВГЕН ГРЕБІНКА

Нова українська література, що почала формуватися з кінця XVIII ст., розвивалася в напрямі ствердження реалізму. Піднесення національної самосвідомості в країні, викликане Вітчизняною війною 1812 р. та повстанням декабристів, розвиток соціальної й національної визвольної боротьби пробудили глибокий інтерес передових письменників до народу, його життя, дум і сподівань.

В цьому історичному процесі українська література спиралася на досвід російської літератури. В свою чергу, українські письменники того часу, пишучи українською й російською мовами, брали участь в загальноросійському літературному процесі, сприяли розвитку своєї посестри.

Серед попередників Шевченка, в творах якого утвердився критичний реалізм як основний художній метод, помітне місце в історії нашої літератури належить Є. П. Гребінці — видатному художнику слова, що протягом майже двадцяти років брав участь в українському і російському літературному процесі.

І

Євген Павлович Гребінка народився 21 січня (2 лютого) 1812 р. в маєтку «Убєжище» поблизу Пирятина, на Полтавщині, в сім'ї дрібного поміщика. Початкову

освіту він одержав дома від найманих учителів, а з 1825 р. був відданий до Ніжинської гімназії вищих наук.

Інтерес до літератури, який Є. Гребінка виявляв ще в дитинстві, значно розвинувся у Ніжині. Гімназисти захоплювалися вільнолюбними віршами Пушкіна, творами Рилєєва, читали у списках «Горе от ума», видавали за традицією рукописні журнали. Один з журналів вів Є. Гребінка, заповнюючи його щотижневий номер майже виключно власними віршами та прозою. В гімназії Гребінка розпочав перекладати «Полтаву» Пушкіна на українську мову, а також перекладав літописи Авраамія Паліцина з старослов'янської на російську мову. За свідченням сучасників, перші свої твори Гребінка писав переважно українською мовою.

До далекого Ніжина доходив відгомін бурхливих політичних подій. Серед учителів були прогресивні люди— М. Г. Бєлоусов, К. В. Шапалинський, І. Я. Ландражин та ін.,— лекції яких мали істотний вплив на зародження у вихованців високих прагнень та ідеалів. Згодом у автобіографічній повісті «Записки студента» Є. Гребінка подав характерну картину духовного життя і настроїв гімназистів.

Проте гімназичне начальство та більшість викладачів не відзначалося ні глибокими знаннями, ні прогресивністю поглядів. Анекдоти про обмеженість та невігластво професора російської словесності П. І. Нікольського дійшли аж до наших днів. Саме ці «професорищколярі», як їх назвав М. В. Гоголь, розпочали цькування Бєлоусова, звинувативши його у вільнодумстві. Виникла ціла справа про політичне і релігійне вільнодумство деяких професорів гімназії. За велінням Миколи І Бєлоусов та інші прогресивні викладачі були з вовчим білетом звільнені з гімназії. Відбилися ці події

й на самій гімназії: міністр спочатку заборонив набирати нових учнів у перші класи, а в 1832 р. гімназія була перетворена у фізико-математичний ліцей.

Та Є. Гребінка цього вже не застав — в 1831 р. він закінчив гімназію і вступив на службу у 8-й Малоросійський козачий полк, але незабаром вийшов у відставку й на початку 1834 р. переїхав до Петербурга, де й провів решту свого недовгого життя, наїжджаючи час від часу на Україну.

Попрацювавши недовгий час чиновником Комісії духовних училищ, Є. Гребінка з 1838 р. служить у військово-учбових закладах, викладаючи російську мову й літературу, мінералогію, ботаніку, зоологію.

У Петербурзі Гребінка швидко зближується з діячами російської й української культури, відвідує відомі на той час літературні салони, влаштовує і в себе літературні вечори, на яких бувають Даль, Панаєв, Єршов, Маркевич, Сошенко та багато інших. Відвідували ці вечори Бєлінський і майбутній петрашевець Момбеллі. Гребінка був знайомий з Пушкіним. Великий поет тепло поставився до Гребінки, увів його в коло «Современника».

Великою заслугою Гребінки є те, що він одним з перших звернув увагу на Тараса Шевченка, тоді малярського учня, і взяв безпосередню участь в організації його викупу з кріпацтва та сприяв виданню «Кобзаря» 1840 р.

Майже з перших днів життя в Петербурзі Гребінка розпочинає жваву літературну діяльність. Уже в 1834 р. він видає поетичну збірку «Малороссийские приказки», повторює її видання в 1836 р., а з 1838 р. збирається підготувати збірник творів українських письменників. Переборюючи різні труднощі, Гребінка в 1841 р. видає альманах «Ластівка», де, крім творів самого видавця,

Г. Квітки-Основ'яненка та ін, були надруковані поезії та уривок з «Гайдамаків» Т. Г. Шевченка.

Гребінка писав і друкував багато: крім байок, українських і російських віршів він за 15 років написав і опублікував понад сорок повістей, романів і оповідань. Наприкінці 1846 р. Гребінка розпочав видання своїх прозових творів. Протягом 1847—1848 рр. вийшло 8 томів. Смерть, що сталася в Петербурзі 3 (15) грудня 1848 р, не дала письменнику завершити це видання.

Тіло Є. П. Гребінки було перевезено на Україну й поховано в с. Мар'янівці, недалеко від рідного «Убєжища».

II

Писати й друкуватися Гребінка почав рано. Ще на час навчання в гімназії припадають його перші літературні спроби. В одному з листів 1826 р. 14-річний Гребінка вже згадує про десять щойно написаних віршів та про переробку кількох віршів, написаних раніше. На 1827 р. припадає єдина в творчій спадщині Гребінки п'єса-комедія на одну дію «В чужие сани не садись». Написаний у 1828 р. вірш «Славянский вечер» в доопрацьованому вигляді був опублікований в 1831 р. під заголовком «Рогдаев пир». Це — перший друкований твір Гребінки.

Ті ранні твори Гребінки, що дійшли до нас, не становлять великої художньої цінності, вони показують лише, в якому напрямі розвивалися його творчі інтереси, кого він обирав собі за зразок. «Рогдаев пир», скажімо, носить на собі відчутні сліди пушкінської «Песни о вещем Олеге», а комедія «В чужие сани не садись» нагадує п'єси Фонвізіна й написана під його безперечним впливом.

Розпочатий ще в гімназії переклад «Полтавы» (ви-

йшов окремим виданням у 1836 р.), самим Гребінкою названий вільним, значно відрізняється від оригіналу. У перекладі виразно ще відчувається бурлескна традиція, внаслідок чого часто вживані знижені вислови не відповідали романтично-героїчному тону поеми Пушкіна. В описі Полтавської битви, приміром, зустрічаються такі вирази, як «Стрільці шатирять по терну», «Мов вихор конниця летить, піхота швендяє за нею» та ін. Зловживання бурлескним стилем інколи надавало пародійного звучання окремим місцям поеми.

В перекладі не дотримано також відповідності числа рядків оригіналу (1471) і перекладу (1192) при тому, що Гребінка досить часто два-три рядки оригіналу перекладає шістьма і більше рядками; звідси в перекладі — прогалини. При детальному вивченні цих прогалин можна спостерегти, що тут позначилися не лише смак і вправність перекладача, а й його тогочасні переконання. Навіть там, де переклад подавався (хоч і в скороченому вигляді), часто наявне згладжування волелюбних устремлінь Пушкіна чи гострих висловлювань:

Украйна глухо волновалась.
Давно в ней искра
разгоралась.
Друзья кровавой старины
Народной чаяли войны,
Роптали, требуя кичливо,
Чтоб гетман узы их
расторг,
И Карла ждал
нетерпеливо
Их легкомысленный
восторг.

Тоді Украйна
мурмотала,
Мов літом бджіл на
сонці рій.
Вона до себе Карла
ждала,
Щоб волю дав скоріше
їй.

З подібними скороченнями та переосмисленнями образів оригіналу доводиться зустрічатися часто: такі слова, як «цифр универсалов», «клятв вассалов», «самодержавие Петра» та ін. були зовсім опущені, а вираз

«Под покровительством Варшавы, под самовластием Москвы» передано так: «У підданстві або Варшави, або великої Москви». Така заміна в репліці Мазепи невдала й не в'яжеться з його саме протимосковськими намірами й настроєм, тобто порушує правду образу гетьмана-зрадника.

Все це, звичайно, применшувало значення першого повного перекладу на українську мову видатної поеми Пушкіна. Один з найвидатніших перекладачів Пушкіна на українську мову Максим Рильський дуже влучно охарактеризував переклад Гребінки: «У тім-то й річ, що вкрита товстим шаром провінціалізмів, мова літературного напрямку, до якого належав Гребінка, і сама, своїм матеріалом, не давала Гребінці змоги достроїтися до пушкінського стильового ключа, до того ключа, в якому написана «Полтава». Вульгаризми, бурлескні, травестійні епітети, брутальні слова і звороти — все це було виявом літературної традиції, яка існувала за часів Гребінки і якої він, при своєму обсязі таланту, перерости не міг. Тому й Гребінка брав свій переклад всерйоз, і всерйоз його хвалили читачі, всерйоз над ним плакав Квітка-Основ'яненко» [1].

Перекладаючи «Полтаву», Гребінка намагався показати широкі можливості і багатство рідної мови. М. І. Костомаров справедливо зазначав: «Перекласти «Полтаву» Пушкіна на малоросійську мову — ідея сміліва, вона приносить честь тому, хто перший визнав мову здатною для цього» [2].

Переклад Гребінки з погляду історико-літературного

---

[1] М. Рильський. Пушкін українською мовою. Зб. «О. С. Пушкін». (Статті та матеріали). Вид-во АН УРСР, К., 1938, стор. 21.

[2] Отчет о 29-м присуждении наград графа Уварова, СПб, 1888, стор. 264.

заслуговує на увагу, зокрема як перша спроба подати рідною мовою славетний твір Пушкіна. Передрукований у львівських періодичних виданнях (уривок у «Бояні» в 1868 р. та повністю—в «Правді» в 1874 р.) переклад Гребінки сприяв також поширенню поезії Пушкіна в Галичині. Цей переклад поставив перед українською літературою завдання подолати бурлеск і створити літературну мову, яка могла б дати твори високого патетичного звучання.

Проте не своїми ранніми поетичними творами і не перекладом «Полтавы» Пушкіна уславився Гребінка. Справжнє визнання йому принесли байки, або, як він їх сам називав, «приказки».

III

Іван Франко назвав Гребінку «автором пречудових українських байок»[1]. Перші дві байки Гребінки — «Будяк да Коноплиночка» і «Пшениця»—були опубліковані 1833 р. в «Утренней звезде», а вже наступного року в Петербурзі окремим виданням вийшла збірка байок під заголовком «Малороссийские приказки».

Байка — витвір поетичної фантазії народу — здавна використовувалася багатьма письменниками. В процесі становлення нової української літератури вона відіграла значну роль в наближенні літератури до реалізму й народності. Виступ Гребінки утвердив новий напрямок української байки, посилив в ній критико-реалістичні тенденції.

Створюючи свої байки під безпосереднім впливом великого російського байкаря І. Крилова, наслідуючи

---

[1] І. Франко, Твори в двадцяти томах, т. XVII, К., ДВХЛ, 1955, стор. 87.

кращі українські літературні й фольклорні традиції, Гребінка надавав своїм байкам оригінального національного колориту, що не тільки значно посилило їх реалістичне звучання, стало основою їх простоти й ясності, зробило ці байки зрозумілими для народного читача, але й визначило їх демократизм та певну соціально-критичну спрямованість. «Як байкопис,— вказував І. Франко,— займає Гребінка перше місце в нашім письменстві. Його байки визначаються яркім національним і навіть спеціально лівобережним українським колоритом, здоровим гумором і не менше здоровою суспільною і ліберальною (тобто, волелюбною.— *С. З.*) тенденцією» [1].

Якщо один з талановитих попередників Гребінки — П. Гулак-Артемовський присвятив соціальній темі лише одну байку («Пан та Собака»), то для Гребінки-байкаря саме ця тема стала визначальною.

Значна частина байок письменника спрямована проти жорстокої поміщицької сваволі, несправедливості царського суду, проти хабарництва. Показова класична байка «Ведмежий суд». Запозичивши у Крилова тему (байка «Крестьянин и Овца»), Гребінка створив цілком оригінальну байку.

Віл був звинувачений Лисицею у тому, що він

... пив, як мошенник, брагу,
Їв сіно, і овес, і сіль.

Як бачимо, Віл не зробив нічого протиприродного чи злочинного, проте це не перешкодило судді Ведмедю та Вовкам-підсудкам «його по-своєму судить». Судді могли б зрозуміти Вола (може навіть і виправдати!), «коли б він їв собі м'ясиво», але те, що він «сіно їв»,

[1] І. Франко. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.. Львів, 1910, стор. 93.

дало підстави негайно засудити його. На швидкості розгляду «справи» позначилося те, що «винуватець» «ситенький був», це ж, зрештою, визначило й вирок:

Понеже Він признався попластий,
Що він їв сіно, сіль, овес і всякі класті,
Так за такі гріхи його четвертувать,
І м'ясо розідрать суддям на рівні части,
Лисичці ж ратиці оддать.

В чудовій своєю художньою лаконічністю й дотепністю, стилістично тонкій і влучній байці постає яскрава картина судового свавілля — від повної безправності безневинного підсудного і аж до того типового факту, що донощику, Лисичці, теж перепадає дещиця з панського столу — «ратиці». Ідейний зміст байки настільки прозорий, що вона навіть не увінчується звичайною для цього жанру мораллю.

Близька за своєю темою до «Ведмежого суду» байка «Зузуля та Снігир», яка вже закінчується авторським ствердженням антинародного характеру діяльності судів та суддів:

Хто хоче полюбить суддю грошозаплода,
Про його розпитай панів,
А не питай у простого народа.

Те, що дозволено панам, ніколи не буде прощено простому люду. Тому Зузуля на пораду Снігиря їсти м'ясо, а не гусінь та черву, логічно зауважує:

Нехай же здумаю... да що тобі й казать!
Хоч злидні в пір'ї обідрать,
Ввесь птичий рід зарепетує:
«Зузуля м'ясо жре, Зузуля хищний птах,
Троха чи не бажа вона Орла із'їсти!»

Те ж саме спостерігаємо у байці «Ворона і Ягня». Орел безкарно вкрав ягня, «підняв його і геть потере-

типанська спрямованість байки сприймається сама по собі, без непотрібних підказок автора.

Порада простому люду подалі триматися від панів, якими б добрими вони на перший погляд не здавались, коротко виражена в заключних рядках байки «Вовк і Огонь»:

З панами добре жить,
Водиться з ними хай тобі господь поможе.
Із ними можна їсти й пить,
А цілувать їх — крий нас боже!

Не випадково, за переказами, саме ця байка привернула особливу увагу Пушкіна і так сподобалася йому, що він навіть збирався перекласти її на російську мову.

Про те, що несправедливість панів, сваволя суддів — не поодинокі випадки, а немовби ланки одного ланцюга, яким кругом скутий народ, красномовно говориться в байці «Рибалка». Навесні у Рибалки ріка Оржиця занесла ятір, і пішов він «До Сули скажену позивать!», але побачив, що саме по Сулі «пливуть хлівці, стіжки, діжки, усякий крам», а між усім цим добром і його ятір. Зрозумівши всю марність і безперечну безуспішність свого наміру — річку у річки ж позивати — пішов Рибалка додому.

Ось слухайте, пани, бувайте ви здорові!
Еге, Охріменко дурний:
Пішов прохать у повітовий,
Що обідрав його наш писар волосний.

Фамільярне звернення до панів («бувайте ви здорові!»), змовницька інтонація («Еге, Охріменко дурний») автора, що зовні немовби поділяє саме панську думку, перетворюється в лукаве глузування з зарозумілих панів, яким в попередніх рядках надана досить виразна характеристика:

І панства чортів тиск: Василь, Іван, Микола,
Народ письменний страх,
Бував у всяких школах,
Один балакає на сотні язиках.
Арабську цифиру, мовляв, закон турецький,
Все тямлять, джеркотять, як гуси, по-німецьки,
Подумаєш, чого то чоловік не зна?

Одночасно справжнє співчуття до потерпілого висловлено в теплих словах, якими не без дружньої іронії зустрічає оповідач Рибалку після невдалого походу до Сули:

А що, земляче, поживився?

Висміюючи в байці захоплення панів чужими краями, Гребінка закликає «домівки не цуратись». В цьому відношенні цілком виправдана конкретна локалізація місця дії — «у нашій стороні», а також згадування річок Оржиця і Сула.

У цій же байці Гребінка принагідно порушує ще одну тему — про моральну вищість простого люду, про перевагу народної моралі в порівнянні з панською, ту тему, яка розкрита в цілому ряді інших байок.

Серед них одне з перших місць посідає байка «Пшениця», де показано, що «найкращее зерно» іде на дно, «полова ж навісна пливе собі по хвилі». Цей простий, дохідливий, зрозумілий своєю щоденністю приклад байкар використовує для характеристики панів, які

...задравши ніс, розпринидившись, ходили.
І здумав зараз я, як тільки поглядів,
Що бачив, як пшеницю мили.

У байці «Ячмінь» прості люди порівнюються з колосками, що під вагою зерна схилилися униз, а пани, перед якими селяни змушені клонити голову,— з пустими колосками, що «ростуть на ниві даром». Закінчення

байки, поданої у формі розмови сина з батьком, цікаве своєю виразною недомовленістю, забарвленою глузливою мужичою іронією:

Син

Того ж то голову до неба зволить драть
Наш писар волосний, Онисько Харчовитий!
Аж він, бачу...

Батько

Мовчи! Почують — будеш битий.

У байках «Соловей», «Дядько на дзвониці» та ін. теж оспівана справжня вищість простих скромних людей в порівнянні з безпідставною пихою й зарозумілістю строкато вбраних панів. Байка «Гай да Сокири» показує, що пани без народу — ніщо, як ті Сокири, що без топорищ, «затіяли войну, гай хочуть сплюндрувать і пущі всі пошкодить», але самі нічого не змогли вдіяти, лише «тільки де-не-де що кору пописали, да і додому з тим пішли».

Критично-реалістична сила окремих байок Гребінки послаблюється проповіддю консервативних моральних принципів — бути задоволеним своєю долею, не прагнути до зміни становища, не порушувати усталених порядків.

Виступаючи проти панського свавілля з позицій ліберального гуманізму, Гребінка в окремих випадках приходить до хибних, а інколи й до реакційних висновків. На його світогляді позначилися монархічні ілюзії, віра в можливість справедливості «зверху». В байці «Злий Кінь» Гребінка (як і Крилов у байці «Конь и Всадник») погрішив проти істини, висловивши віру в можливість примирення соціальних протиріч і навіть накресливши шлях до цього — не силою й примусом панам слід, мовляв, підкоряти народ, а ласкою й лагідним поводженням Показавши, як цілий гурт не може силою справитися з пезлим татарським конем, байкар виводить Пет-

ра Деркача — розумного чоловіка, що «в конях силу знає». Цей знавець кінської психології

...сміливо до Коня побрався потихеньку,
Все свистячи, повагом, помаленьку,
Все гладив, подивлюсь — уже і зануздав.

Заключний рядок байки — «Пани! Чи чули, як Деркач Коня піймав?» висловлює всю її реакційну ідею, не кажучи вже про зневажливе порівняння народу з «презлим татарським конем» чи образливе вживання по відношенню до народу виразу «зануздав».

Зовні невиразна ідея іншої байки — «Сонце да Хмари». Справді, в байці зображено Сонечко, яке «зійшло, і світить нам, і гріє», а проти цього світила постає Хмара, щоб «його собою затемнить». Але дарма:

...Сонце вище підплило
І Хмари ті позолотило.

На перший погляд видається, що байка своїм ідейним задумом примикає до іншої байки Гребінки — «Лебедь і Гуси». Там так само Гуси спробували багном і глеєм перемастити білого Лебедя в такий же попелястий колір, як і вони самі. Але марні намагання: «...Лебедь плись на дно — і випурнув як сніг». Поет немовби оспівує силу внутрішньої чистоти і доброчинності. Але справа тут значно складніша. В друкованому тексті байки відсутня заключна авторська мораль, яка збереглася в автографі:

Послухайте, ляхи,— господь вас покарай,—
Ви — Хмари, Сонце — Николай [1].

Як бачимо, байка написана з конкретного приводу і є безпосереднім відгуком Гребінки на польське по-

[1] Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, фонд № 65, рукопис І.

встання 1830 р., яке він засудив, побіжно поспішивши прославити жандарма Європи Миколу І. Байка була написана, певно, по гарячих слідах подій, після придушення повстання, десь у 1831 р. Те, що заключні рядки автор не надрукував, свідчить про зрушення в його світогляді в 1831—1834 рр., яке відбулося, очевидно, не без впливу прогресивної частини петербурзького оточення. Опущенням цих двох рядків автор справді переключив ідейно-естетичне спрямування байки в інший план, надавши їй нову, морально-етичну функцію.

Цілком закономірно, що ті поодинокі байки Гребінки, в основі яких лежать консервативні, а то й просто реакційні ідеї, позначені художньою слабкістю, надуманістю.

Окремі байки Гребінки мають гумористично-повчальний характер — «Горобці да Вишня», «Верша та Болото», «Маківка», «Могилині родини», а деякі є майже буквальними перекладами Крилова («Грішник», «Ворона і Ягня» та ін.). Необхідно, проте, зазначити, що запозиченим сюжетам Гребінка надавав місцевого українського колориту, широко використовуючи народну творчість.

Узагальнюючий характер кращих байок Гребінки допомагав донесенню думки автора до демократичного читача у всій її повноті. Під прикриттям байкових образів Гребінка говорив сувору—і як на той час сміливу правду про несправедливість суспільних порядків. Основною темою байок стала тема про безправність народу та його пригнічення чиновниками й поміщиками. Переборюючи бурлескну традицію, Гребінка в байках пішов далі по шляху до реалізму.

Гребінка не випадково називав свої байки «приказками». Саме в народних приказках почерпнув він виключно точні, афористично стислі сатиричні мовні за-

соби для зображення найрізноманітніших явищ. Мудрість народу живила байкаря своєю мораллю і багатобарвним гумором. Окремі приказки визначили сюжет і мораль («Школяр Денис», «Верша та Болото» та ін.), а інколи й побудову байки в плані розгорненої метафори («Могилині родини»).

Байки Гребінки вражають реалістичною мальовничістю побутових деталей і цілих картин, багатим, майже документальним етнографічним колоритом. Характери персонажів та їх дії байкар подає у відповідності до звичаїв і побуту.

Зберігаючи національний колорит у пейзажі, в людських характеристиках, в побутових рисах і деталях, Гребінка в своїх байках стояв на незаперечній реалістичній основі.

Бєлінський писав, що байка «повинна бути маленькою повістю, драмою, з особами і характерами, поетично окресленими. Самі уособлення в байці повинні бути живими, поетичними образами» [1]. Саме цим вимогам відповідають кращі байки Гребінки. В своїй переважній більшості розповідна частина байок стає майстерним за формою та багатим суспільним змістом оповіданням з гострим конфліктом, що не тільки визначає драматичність байок, а й посилює життєвість та індивідуалізацію алегоричних образів.

Узяті з народних джерел, окремі вирази байок в свою чергу пішли в народ як приказки, стали крилатими словами («А Лебедь плись на дно — і випурнув як сніг», «Мовчи! Почують — будеш битий!», «Дурний, дурний! а в школі вчився!», «Лисичці ж ратиці оддать» та ін.). Добираючи прості, народні слова й вирази,

---

[1] В. Г. Белинский. Полное собрание сочинений, т. V, СПб, 1901, стор. 264.

Гребінка уникав штучності та вимушеності поетичного стилю й малюнка. Інтонаційна розмаїтість, інтимно-розмовні відступи, дійова активність оповідача та безпосереднє звернення до читача («Хто знає Оржицю? А нуте, обзивайтесь!..») надає байкам Гребінки емоційного, живого звучання, сприяючи швидкому розповсюдженню їх та широкій доступності. Майстерно використовуючи народну фразеологію, Гребінка досягав у байках виняткової виразності, стислості, майже епіграматичної гостроти і влучності мовних образів.

Не обмежуючи себе певними поетичними розмірами, Гребінка увів в українську літературу різностопний криловський ямб з вільним розташуванням рим, який грунтується на народних сатиричних приповістках і лубочних віршах. Саме цей розмір був так широко й талановито використаний великим українським байкарем Л. Глібовим — безперечним продовжувачем Гребінки.

Розвинувши в своїх байках народно-сатиричні традиції, творчо сприйнявши досвід Крилова, а також Сковороди, Котляревського, Гулака-Артемовського, Боровиковського, ідучи шляхом реалізму й народності, Гребінка підніс байку до нового, вищого рівня, що мало неабияке значення для розвитку української літератури та літературної мови.

Кажучи словами І. Франка, «Гребінка йшов шляхом, прокладеним в російській літературі Криловим, але йшов досить самостійно, не наслідуючи Крилова, вносячи в свої байки український пейзаж і світогляд українського мужика. Його сатира не широка і не їдка, хоч зовсім не безідейна, гумор вільний і далекий від шаржу, мова прекрасна» [1].

---

[1] І. Франко. Літературно-критичні статті, К., ДВХЛ, 1950, стор. 373.

IV

Після Котляревського і майже до Шевченка у багатьох українських поетів «відчувається навмисна «простонародність», «простакуватість» у стилі», яка довгий час вважалася «невід'ємною рисою українського поетичного слова» [1]. Якісно новим явищем української поезії стала балада Гулака-Артемовського «Рибалка» (переклад з Гете), позначена яскравим романтичним колоритом. Романтичний струмінь відчувається і в поетичних творах Гребінки. Ще в 1832 р. Гребінка відчув необхідність відходу від бурлескного стилю. Розглядаючи «Украинский альманах», виданий у Харкові в 1831 р., він писав: «Боровиковский в *Козаке* неподражаем; он облагородил язык малороссийский, представленный на суд публики г-м Котляревским в трактирно-бурлацких формах. Словом... Украинский альманах мне нравится как родной цветок, как первый звук оживающей народной поэзии, как доказательство, что украинцы начинают (в добрый час) чувствовать самобытность своей литературы» [2].

Вже в збірці «Малороссийские приказки», крім байок, було вміщено вірш «Човен». Пізніше в різних виданнях Гребінка також публікував вірші українською й російською мовами. В ліричних поезіях Гребінки, тісно пов'язаних з народно-пісенною традицією, висловлюється протест проти наруги над людськими почуттями, зображується важка доля дівчини-сироти, подані роздуми над власною долею та ін. Серед російських віршів,

---

[1] М. Рильський. Нова українська поезія дожовтневих часів. — Антологія української поезії в чотирьох томах, т. I, ДВХЛ, К., 1957, стор. 15.

[2] Лист Є. П. Гребінки до І. Г. Кульжинського від 11.II—1832 р. — «Україна», 1924, кн. 3, стор. 73.

поряд з ліричними поезіями, значне місце посідають переспіви українських народних пісень.

У вірші «Човен» подано схвильовані роздуми над власною долею. Життя уособлюється в образі розбурханого синього моря, яке спочатку грається, а там і нещадно розбиває одинокий човен.

Романтизовано схвильована розповідь досягається засобами народної поетики: хвилі — «мов чорнії гори», хмари — «як темная нічка», громи гуркотять — «мов голос небесної кари», «пустують по піні мавки».

Бурлескна традиція, яка досить сильно ще була відчутна в перекладі «Полтави» та інколи використовувалася в байках для характеристики негативних образів і явищ («красти бублики шатнули школярі», пани, «розпринидившись, ходили», цар присягається: «Щоб луснув я, щоб я до вечора сказився», «панства чортів тиск» та ін.), в оригінальній поетичній творчості успішно переборювалася постом. Якщо у вірші «Варена» ще відчувається відгомін бурлеска перш за все у таких виразах і словах, як «Варену, хлопче, при на стіл!», «А як хлиснуть по п'ять, по шість», «баляндраси точить», то в інших віршах він зовсім зникає, замінюється романтичними конструкціями, вводяться чисто казкові компоненти, широко використовуються теми і сюжети народної творчості. Українські поезії передають широку гаму людських почуттів, що, звичайно, вимагало нових засобів. В «Українській мелодії» («Ні, мамо, не можна нелюба любить»), «Заквітчалася дівчина...», «Маруся» домінує сум за справжнім коханням. Захоплення народною піснею — пісенною лексикою й фразеологією, мотиви поривання до чогось кращого, туга за щастям, яке чомусь проходить мимо, елегійний смуток — ось ті характерні риси, якими позначені українські поезії Гребінки.

Окремі його вірші — українські й російські — міцно увійшли в народний репертуар («Ні, мамо, не можна нелюба любить...», «Молода еще девица я была...»), а поширений колись романс «Черные очи» привернув до себе увагу навіть такого вимогливого виконавця й тонкого знавця народних пісень, як Федір Шаляпін.

В російських поезіях, яких у творчому доробку Гребінки нараховується майже півсотні, тематичне коло значно ширше.

У віршах «Рогдаев пир» і «Курган» відчувається щире, майже учнівське наслідування пушкінської «Песни о вещем Олеге» — з романтичними порівняннями й метафорами («янтарная струя» меду, «Ордынец шел, как мрачный демон зла»), майже билинними перебільшеннями («гласом вздымает волну на Днепре», «взмахом колеблет столетни дубравы»), риторичними запитаннями та зворотами, нагнітанням патетичних вигуків, особливою урочистістю висловів, яка доходить інколи до штучних конструкцій: «На нем (на кургані.— *С. З.*) растет полынь, всегдашний друг степей; Густой крапивою его чело венчалось ..» Поряд з цим зустрічаються вирази, які не відповідають загальній піднесеності та авторському задумові: козацькі загони інколи несправедливо називаються «шайкою» («А шайка скакала по вольным степям», «Пред шайкою скачет казак удалой», «И гайдамаков шайка билась»). В даному випадку в позитивному плані вжите «низьке» слово, яке не відповідає тону вірша й не відбиває авторського ставлення.

Вірш «Недуг» — своєрідний маніфест про покликання поета. Поетова мрія, її можливості — безмежні, поет бачить «демонов», «ад», «солнце без дня», «свет без огня», «светлых алмазов рожденье», чує навіть «трав и дерев прозябенье».

Але досить йому з ефірних висот поезії спуститися

на грішну землю, як зовсім інші картини постають перед зором:

Все здесь пахнет и златом, и кровью!
Люди ближних гнетут,
Люди честь продают
И торгуют святою любовью...

Поетичне натхнення виступає як засіб втечі від суворих картин дійсності в захмарні висоти, «за эфир», де «Свет неведомый ум озаряет. Пред умом тает тьма, и природа сама Перед ним тайники отворяет», коли ж відлітає натхнення—поет починає «жить, Прозябать, как земное творенье». У вірші «Скала» в образі одинокої, але могутньої скелі постає поет. В скелі закований «чудотворний огонь», який дрімає до пори до часу. Знову поет, митець подається як щось вище за щоденні турботи:

Он один меж толпой:
Проза жизни людской
Не пробудит его песнопенья.

Лише коли

...уязвлен
В сердце твердое он
От удара судьбы непреклонной,
Он струнами звучит —
И блестит и горит
Над толпой его стих среброзвонный.

Подібний мотив зустрічаємо і у вірші «Утешение»:

Утешься, нам одно осталось утешенье —
Оно с земли несет нас к небесам.

Але це не звичайне кокетування, навпаки, це відчуття гіркої правди життя, далекої від рожевих мрій: кохана дівчина, якій поет присвячував свої чисті вір-

ші («стих, непокорный богатству и власти, пред ней трепетал»), не вагаючись зраджує за життєві блага: «...златом пред нею богач прозвучал, И я был осмеян изменой позорной: Променены чувства на подлый металл!» (вірш «Печаль»). Навіть уві сні поет бачить, «как други и братья Яд мне с улыбкой дают» («Сон»). Скрізь особливо наголошується на непідкупності і щирості поета: «Не золотом, но чувствами богат» («Девица за фортепьяно»). А тому поет вищий за царя—гнобителя і завойовника. Хай за життя один «кровавою рукою Подписывал законы рабства», а другий «беспечный и веселый, Пел мир, и дружбу, и любовь И, проходя с бандурой сёлы, Везде имел привет и кров». Проте після смерті на могилі честолюбця невблаганний час руйнує гранітний постамент, зате в березовім гаю, що розрісся від одинокої берізки, посадженої колись на могилі поета, «весной цветы цветут, И щебечут вольные птицы, И красавицы девицы «Про любовь свою поют» («Два»). З цим віршем немовби перекликається написаний через багато років могутній «Напис в руїні» Лесі Українки.

Чим далі, тим більше у Гребінки міцніє мотив про непідкупність справжнього поета, справжнього мистецтва. У вірші «Соловей» зіставляється «иноземец молодой» — досвідчений імітатор, що звеселяє блискучий натовп, і непримітний соловей, який «не для славы и похвал» заводить свою вічну ніким не перевершену пісню.

Суворе життя не залишає місця для романтичних мрій. Все рідше зустрічаються вірші в доробку Гребінки, все більше місце в його творчості посідає проза. За два роки до смерті він записав у альбом своєї знайомої У. С. Ловцової:

Прошел мой сон поэзии прекрасной!..

. . . . . .

.. кругом так суетливо
Хлопочет наш индустриальный век;
Торгует всем — и смотрит горделиво
На брата современный человек...
. . . . . .
И право, странно в чудном веке этом
Хоть в шутку быть мечтательным поэтом.

Поетична творчість Гребінки наскрізь просякнута щирою любов'ю до рідної України, до народних пісень, до її героїчного минулого. Ще в дитинстві поетові співали, «как ляхи сожгли Наливайку». Зображаючи свою батьківщину як чарівну красуню, Гребінка писав:

Ей все — моя песнь и любовь!
(«Признание»)

А коли

На севере грустном, в еловой тени,
Где мох, да песок, да каменья одни

заспіває свою нехитру пісеньку малинівка, поетові пригадується знову Україна («Малиновка»).

Цю любов до рідного краю поет переливав у свої вірші, оспівував привабливу красу вітчизни, її героїчне минуле. Ще 9.X 1837 р. Гребінка писав до товариша, що «намерен перевесть в русские стихи малороссийские песни». Вказавши, що окремі спроби йому вже вдалися, Гребінка пояснював свій намір бажанням познайомити росіян «с прелестными чувствами нашей родины» [1]. Окрему групу серед російських поетичних творів Гребінки становлять поетизовані народні перекази про минуле України («Нежин-озеро», «Гетман Свирговский», частково — «Украинский бард»), в яких оспівую-

[1] Письма Е. П. Гребенки к Н. М. Новицкому. — Труды Полтавской ученой архивной комиссии, вып. XI. Полтава, 1914, стор. 22.

ться подвиги Наливайка, козацька звитяга і вірність в бою.

Увінчує цей цикл романтична поема «Богдан» (1843) — одна з найкращих тогочасних поем про славетного гетьмана. Безпосередніми попередниками Гребінки тут були К. Рилєєв з своєю думою «Богдан Хмельницький» (1822) та М. Максимович — автор однойменної поеми (1833).

На основі тогочасних історичних джерел («История Малой России» Бантиш-Каменського, «История Русов», «Geschichte der Ukraina» Енгеля, «Korona Polska» Несецького та ін.) Гребінка змалював у поемі картину важкого життя українського народу під гнітом польської шляхти та показав повстання народу як відповідь на цей гніт. Поема написана в романтичному дусі, в ній діють русалки, лісові духи, замогильні тіні тощо.

Пролог поеми, витриманий у ліричко-драматичному плані, подає чарівну ніч на Дніпрі. Крізь туман виднію̈ться «легкие теней полки». В прозорих хвилях граються й пустують русалки, співають духи лісові Але вже навіть у цих немовби безтурботних піснях вчувається загальна тривога: то русалка зауважить, що «Все теперь на белом свете Некрещенные мрут дети», то лісові духи, співаючи пісню на честь конвалії, несподівано промовляють:

А теперь вам, цветы,
Нет житья от врага:
Он пришел, притоптал
И поля и луга.
Для коней покосил
Он цветы и траву...

Тривога наростає і увінчується розповіддю тіней Павлюка, Остряниці, Наливайка, замучених підступними ворогами. Про наругу над людською гідністю гово-

рить тінь молодої дівчини, а віковічний дуб оповідає про безглузду жорстокість польського пана, який повісив безневинного столітнього козака лише за те, що невчасно попався на очі. Навіть старезний камінь — свідок усієї людської історії — не може згадати нічого жахливішого за вчинок польського пана, який безсердечно втопив свою коханку з власною дитиною, щоб вони не розладнали «свадьбу с прекрасною, богатою графиней...»

На небі з'являються грозова хмара і полум'яна комета:

Какова их будет встреча?
Будет мир иль будет сеча
В небесах и на земле?
Будет благо или худо? —
Но грядущее покуда
Скрыто в безответной мгле!..

Як бачимо, пролог поданий у фантастичній формі, побудований на різких контрастах чарівної ночі і лютих вчинків. Фантастичний колорит повністю витриманий, лише окремі вирази в хорі русалок трохи дисонують з ним — «Пошалим немного с лешим...», «То-то любо, распотешим!» тощо. Зате в розповідях тіней час від часу прориваються словосполучення, які випадають з загального тону, зустрічаються далеко не вишукані порівняння: «как овец, ножами стали резать», «А на горячих угольях, как рыбу, Поляки жарят моего ребенка...»

Але і фантастична форма, і романтична тропіка виражають не щось містичне, потойбічне, а цілком реальний зміст. Причина загибелі героїв — не якісь потойбічні сили, а живі люди, польські пани. До того ж, сама фантастична форма багато в чому іде не стільки від романтичної літератури, скільки від фольклору. Недарем-

но Гребінка в одному місці навіть робить посилання на українське повір'я, що всі нехрещені діти після смерті стають русалками. Тому елементи фантастики постійно персплітаються з історичними переказами про справжні події. І в цьому разі вірний собі Гребінка посилається на використані історичні джерела. Таким чином фантастика і реальність у прологі зведені до певного синтезу. Минуле відтворюється за вірогідними історичними джерелами, а реалістичне начало відчутне як в стилі викладу, так і в змісті.

Вступом власне і вичерпується незвичайність оповіді і явищ. В розділах поеми Гребінка веде розповідь про події, починаючи з вигнання Хмельницького Чаплицьким із Суботова і кінчаючи вікопомним січнем 1654 року. В багатьох сценах «Богдана» відчувається потяг до реального відтворення народних прагнень.

Значну цікавість становить розвиток образу Хмельницького. Спочатку, після злодійського вчинку Чаплицького, ним керує лише жадоба помсти за особисту образу: покидаючи батьківський поріг, він «В душе поклялся перед богом Отмстить иль пасть в борьбе с судьбой», «как гений-разрушитель, Исполнен силы и огня» появляється розгніваний Хмельницький перед священиком. Але згодом, коли нікчема-король Владислав, виправдуючи власну безсилість, скаржиться на непокірних магнатів («Я королем им только по названью: Они меня и слушать не хотят»), Хмельницького починає хвилювати доля батьківщини: він вирішує піднімати народ на боротьбу, він вже вірить у сили народні:

Он угнетен; но под золою
Огонь скрывается порою.

Боротьбі передує збурення народу проти ворога: смутні вісті розносили кобзарі та козаки, довільно тлу-

мачачи появу на небі вже згадуваної кривавої комети. Все закінчується вибухом повстання. Досягнуті перші перемоги, укладено перемир'я, але становище лишається складним. Хмельницький бачить єдиний вихід у спілці з Москвою, розпочинає переговори з Олексієм Михайловичем. Він уже постає як умудрений досвідом державний муж, досвідчений дипломат, тонкий політик, який розуміє складність власного становища і позиції московського царя. Дуже тонко, дотепно й винахідливо подана сцена, коли Хмельницький веде переговори з представником польського посольства. Відтягуючи свою відповідь про час і місце аудієнції для польського посла, Хмельницький хитрує, збіднюється і одночасно знущається з пихатого шляхтича. Гоноровитий пан, щоб підкреслити своє невдоволення, відмовляється навіть сісти в господі Хмельницького. Пропонуючи прийняти посла на площі, просто неба, Хмельницький між іншим знущально виправдує це бідністю своєї обстановки:

Вы видите, моя
Тесна и некрасива хата:
Дубовый стол, кругом простые лавки;
На них боитесь даже вы присесть,
Чтоб не измять кафтан золотошвейный...

В поемі поряд з романтично-піднесеними образами зустрічаються народні приказки, фольклорні перебільшення (наприклад, коли Богдан заплакав, «Одна слеза в струи Днепра упала И отравила светлые струи; И даже конь, измученный дорогой, Не захотел напиться из Днепра...»). Щоразу зустрічаються детально виписані сцени чи картини (пир у Хмельницького, наприклад, чи відвідання гінцем Барабашихи тощо), народно-пісенні реміпісценції («То не стая лебединая плывет, По Днепру то рать казацкая идет», Україна «как ива, Рас-

тущая сироткой у дороги: Ее не топчет разве кто не хочет...», майже вся пісня Косаря та його розмова з Козаком у IX розділі).

Стилістична нерівність, проте, не перешкодила донесенню основної ідеї поеми — ідеї єдності двох народів-братів — українського й російського — в боротьбі проти спільного ворога, за мир, за возз'єднання. Високопоетичним вираженням цього є пісня бандуриста про двох орлів, що уособлюють братні народи:

Были у орла два сына.
Вырос старший сын;
Младший рано на чужбину
Залетел один.
Но лета не укрепили
Мощного крыла;
Он устал — и окружили
Во́роны орла.
И, летая, жадным криком
Смерть сулят ему:
Знать, орлу на поле диком
Сгибнуть одному!
Крылья есть, да мало силы;
Смутен он сидит:
Смотрит вверх — о боже милый!
Старший брат летит...
Робко вороны сокрылись
С криком в темный лес.
Оба брата очутились
В синеве небес...
Братья обнялись родные
И сильны опять,
Как великая Россия
Да Украйна-мать!

Поема закінчується розповіддю про історичний акт возз'єднання 8 січня 1654 р., коли радісний народ вигуками: «Волим, волим, волим!» — навіки скріпив непорушну єдність України й Росії.

V

Як уже згадувалося, Гребінка що далі все більше повертався до прози. Розвиток реалістичних тенденцій, звернення до відображення життя, намагання розібратися в усіх його суперечностях викликало бурхливий розвиток прози. Бєлінський у статті «Про російську повість і повісті п. Гоголя» зазначав у 1835 р: «...тепер вся наша література перетворилася на роман і повість... Роман усе вбив, усе поглинув, а повість, що прийшла разом з ним, загладила навіть і сліди всього цього, і сам роман з пошаною відступився і дав їй дорогу попереду себе...»

«Внаслідок яких причин,— писав він далі, — сталося це явище? Хто, який геній, який могутній талант створив цей новий напрям? На цей раз немає винного: причина в духу часу, у загальному і, можна сказати, всесвітньому напрямі» [1].

З прозових творів Гребінка українською мовою написав лише передмову — «Так собі до земляків» — та післяслово «До зобачення» для альманаха «Ластівка» (1841).

В цих двох статтях подані сентиментально-ідилічні картини сільського життя на Україні. Не важку працю на чужих ланах під канчуком доглядача побачив і змалював Гребінка, а легку працю-іграшку. Не трударем-селянином глянув він на Полтавську губернію, а очима ситого поміщика, який у гарячі жнива лежить у садку догоричерева і, не встаючи, полапцем збирає з землі та їсть соковиті груші або восени з собаками полює на зайців.

---

[1] В. Г. Белинский. Собрание сочинений в трех томах, т. I, Гослитиздат, М., 1943, стор. 102.

Найкращим запереченням цим захопленим тирадам Гребінки є його власні байки, де прославлюванний ним «рай» для селянина постає не у вигаданому та вкрай ідеалізованому вигляді, а в справді художньому реалістичному відбитті.

Вихваляння добробуту кріпосного села з позицій офіціальної народності Гребінка супроводив протиставленням української тогочасної літератури російській. Сама мова Гребінки в цих статтях була стилізована й зневажливо спрощена з розрахунку на відсталого, богобоязливого, неосвіченого селянина-гречкосія. До того ж і певна частина вміщених у «Ластівці» творів також цілком відповідала духу статей Гребінки (твори П. Кореницького, С. Писаревського, П. Куліша та ін.).

Альманах «Ластівка» загалом відіграв позитивну роль у розвитку української літератури. В ньому переважали твори прогресивно-романтичного і реалістичного характеру (поезії й уривок з «Гайдамаків» Шевченка, уривки з «Москаля-чарівника» Котляревського, окремі твори Квітки-Основ'яненка, Боровиковського, Забіли та ін.). Але решта творів, як і статті Гребінки, применшували роль і знижували цінність альманаха. Вони викликали суворий осуд і одповідь Бєлінського на сторінках «Отечественных записок»[1]. А гнівний Шевченко про таких захоплених славителів раю на поміщицькій землі згодом писав:

Якби ви знали, паничі,
Де люди плачуть живучи,
То ви б елегій не творили,
Та марне бога б не хвалили,
На наші сльози сміючись[2].

---

[1] В. Г. Белинский. Полное собрание сочинений, т. VI, СПб, 1903, стор. 199—202.

[2] Т. Г. Шевченко. Повне зібрання творів. Видво АН УРСР, К., 1953, т. II., стор. 229.

За винятком цих статей, всі художні прозові твори Гребінки написані російською мовою й повністю припадають на петербурзький період. За 15 років Гребінкою було видруковано понад сорок повістей, романів і оповідань. Звертає на себе увагу різноманітність літературних видань, де друкувалися його твори: «Отечественные записки», «Литературные прибавления к «Русскому инвалиду», «Современник», «Библиотека для чтения», «Финский вестник» та майже всі тогочасні альманахи — «Осенний вечер», «Сборник на 1838 год», «Утренняя заря», «Новоселье», «Иллюстрированный альманах» і таке визначне видання в історії російської культури, як некрасовська «Физиология Петербурга».

Прозу Гребінки можна поділити на кілька тематичних циклів. В ній показано окремі сторони українського життя («Рассказы пирятинца», «Вот кому зузуля ковала!», «Мачеха и панночка», «Братья», «Нежинский полковник Золотаренко», «Чайковский»), побут і звичаї чиновництва («Лука Прохорович», «Дальний родственник», «Верное лекарство», «Иван Иванович», «Искатель счастья», «Странная перепелка», «Полтавские вечера»), поміщицька сваволя та пригнічення кріпаків («Кулик», «Бывальщина», «Злой человек», «Приключения синей ассигнации»), загибель «маленької людини» в бездушному середовищі («Записки студента», «Доктор», «Первый концерт Рубини», «Заборов») та ін.

Творчість Гребінки-прозаїка розвивалась в напрямі від романтизму до реалізму. Талановитий і гостро спостережливий художник ішов в одній шерензі з тими письменниками, які, слідом за Гоголем, виходили з естетичних принципів «натуральної школи», сприяли зміцненню реалістичного напряму в літературі. Щире співчуття до «маленької людини» — трудівника, увага до

побуту й звичаїв народу, близький зв'язок з народною творчістю, викривальний характер переважної більшості творів — єднає прозу Гребінки з творчістю великого Гоголя.

Звернення до теми рідної України у Гребінки не було випадковим чи наслідуваним. Зрісши в селі, майбутній письменник ще з дитинства виявляв особливу цікавість до історичного минулого, чув родинні перекази, а згодом захоплювався народними піснями. Звернення ж до цієї теми саме після того, як були опубліковані «Вечера на хуторе близ Диканьки» та «Миргород» Гоголя, на перших порах визначило майже учнівське наслідування гоголівських творів.

Особливо показовий перший цикл оповідань «Рассказы пирятинца» (1837). В них ще наявне своєрідне поєднання манери Гоголя й Марлінського. Наслідування Гоголя — розповідна манера, інтимна невимушеність тону, ліричний пафос, захоплено-емоційні описи природи, портретні характеристики — супроводжуються романтичними штампами й пишномовністю, властивими Марлінському, Загоскіну та іншим тогочасним романтичним «знаменитостям».

Згодом Гребінка звернувся до української теми вже в плані розробки історичної тематики, створивши повість «Нежинский полковник Золотаренко» (1842) та роман «Чайковский» (1843).

В основу повісті «Нежинский полковник Золотаренко» покладені історичні події часів визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького. Виходячи з «Истории Малой России» Бантиш-Каменського та «Истории Русов», узявши звідти навіть окремі подробиці, Гребінка не строго слідує за історичними фактами, по-своєму подає події, накидає на них романтичний серпанок.

Якщо в повісті ще переважає мелодраматизм при певному відході від романтичних шаблонів, що виявилося зокрема і в іронізуванні над книгами Марлінського, і, головно, в рисах реального народного побуту, прагненні до широкого епічного зображення подій, то в романі «Чайковский» Гребінці вдалося краще відтворити дух і характер епохи, побут і звичаї запорожців.

Створений, за свідченням сучасників, на основі родинних переказів (мати Гребінки походила з роду Чайковських), з одночасним запозиченням певних епізодів із народної думи про Олексія Поповича, «Чайковский» теж не може вважатися строгоісторичним твором (немає точного хронологічного приурочування до певних подій, відсутні історичні особи тощо). Але, виходячи з досвіду Гоголя — автора «Тараса Бульбы», використовуючи перекази про Запорожжя столітнього козака Микити Коржа (опубліковані в 1839 — 1842 рр.) для змалювання побуту тогочасної України, Гребінка зумів добре зобразити суворе життя козаків, їх хоробрість і мужність в боротьбі, відданість і вірність в дружбі і створив типові образи, історично правдиві своїми характерними рисами, притаманними народу в період його боротьби проти іноземних поневолювачів.

Але роман не вичерпувався наміром відтворити лише минуле життя. Починаючи його з прямого зіставлення сучасного занедбаного містечка Пирятина з колишнім славним і сильним містом, порівнюючи час від часу сильні й щирі почуття людей героїчного минулого з пошлими переживаннями поміщицько-сучасного, осміюючи дріб'язкові інтереси й прикрості світсько-чиновних коптителів неба, Гребінка зумів розкрити інтереси сучасного йому паразитичного середовища, подати узагальнюючі-типізовані риси значної частини суспільства. Роман збуджував у читача любов до своєї вітчизни, до

рідного народу та його героїчного минулого і одночасно розкривав пошлість та безглузду дріб'язковість тодішнього суспільства.

Незважаючи на те що роман мав ряд слабких сторін, все ж він був, безперечно, досягненням Гребінки-прозаїка. Достоїнства романа відзначені Бєлінським, який поставив його в ряд кращих прозових творів 1843 р., а І. Франко, теж високо оцінюючи роман, зазначав, що він був улюбленим твором «галицько-руської молодіжі 60-х і 70-х років»[1].

Краща частина прози Гребінки позначена увагою до «маленької людини», реалістичною спрямованістю, критично-викривальним характером. В більшості творів Гребінки осмислені й узагальнені його реальні спостереження. Наприклад, повість «Записки студента» має виразний автобіографічний характер, особливо в першій частині, де йдеться про дитинство, навчання в ліцеї та військову службу. Навіть романічна історія, яку свого часу пережив Гребінка, знайшла тут своє відображення.

Ряд життєво правдивих образів письменника перекликається з гоголівськими образами, які міцно увійшли в свідомість сучасників і стали Гребінці своєрідними дороговказами для добору й перенесення їх з життя в мистецтво. Не без впливу Хлестакова був написаний нарис «Хвастун», а Лихошерстов («Горев Николай Федорович») багато чим нагадує Ноздрьова. Такі ж твори, як «Верное лекарство», «Доктор», «Приключения синей ассигнации», не кажучи вже про «Записки студента», близькі до «Петербурзьких повістей» Гоголя не лише темою, а й певними художніми засобами: протиставлення краху найвищих мрій та загибелі невдахи-трудівника

---

[1] І. Франко. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р., Львів, 1910, стор. 94.

торжествуючій пошлості. Шляхом переплетення комічного й ліричного Гребінці вдається висловити душевний біль при змалюванні несправедливостей життя. В своїх повістях і оповіданнях Гребінка побачив і зобразив не лише Петербург пам'ятників та Невського проспекту, а й околиці Петербурзької сторони та Васильєвського острова.

Звернення до «Мертвых душ» допомогло Гребінці знайти вдалу й оригінальну композицію для повісті «Приключения синей ассигнации». Як мандрівка Чичикова «по городам и весям» дозволила Гоголю зробити огляд найрізноманітніших явищ кріпосницької Росії, так і пригоди звичайної асигнації, яка, переходячи з рук у руки, була свідком жахливих картин, дали можливість Гребінці подати широку галерею страшних типів мерзенної, безжалісної дійсності на фоні правдивих, інколи інтимних картин побуту та людських страждань і взаємовідносин у всій їх складності. До того ж, така композиційна канва дозволяє починати оповідь з середини події та обривати тоді, коли закінчення читач уже може сам домислити, а асигнацію перекинути в інше середовище, розкрити ще одну характерну рису чи ще один тип, не зв'язуючи собі руки необхідністю закінчити оповідь про попередню пригоду.

Піднімаючись інколи до протесту проти поміщицького деспотизму, Гребінка саме в «Приключениях синей ассигнации», виразніше, ніж в інших творах, виступає також проти сентиментально-романтичного сюсюкання. Іронізуючи також і в інших творах над романтичним стилем, властивим солоденьким романам Марлінського та рожевобарвній поезії Бенедиктова, Гребінка протиставляє їм неприкрашені картини повсякденного життя. Одним з кращих його творів у цьому відношенні є «Кулик»— повість про трагічну долю двох кріпаків, про їх

чисте, але нещасливе кохання. В. Г. Белінський дуже високо оцінив цей твір: «Кулик»— повість п. Гребінки, показує, що визначне обдарування цього автора міцніє і що гуманне начало починає в його повістях переважати над комічним елементом. «Кулик»— одна з кращих повістей останнього часу. Не можна не захопитися живою розповіддю, не можна не хвилюватися, читаючи розв'язку, трагічну без жодної натяжки. Особливо добре в ній те, що автор умів змалювати своїх героїв вірними дійсності, тобто людьми нижчого класу і в той же час «людьми» і збудити до них співчуття, не ставлячи їх на ходулі фальшивої і нещирої ідеалізації»[1].

Сюжети прозових творів Гребінки відзначаються характерною для автора простотою — навколо звичайної обставини життя героя розгортається повільна нехитра оповідь про події з паралельними авторськими відступами, детальними малюнками пейзажу, побуту, і лише в окремих випадках вона ускладнюється романтично-незвичайною пригодою, яка, зрештою, лишається сама по собі на переважно реальному фоні аж ніяк не романтичних життєвих стосунків (наприклад, «Перстень»).

* *
*

Розпочавши свою прозову творчість до певної міри сентиментально-романтичними «Рассказами пирятинца», все глибше й глибше опановуючи великий досвід Гоголя, безпосередньо звертаючись до навколишньої дійсності та розробляючи характерні типи, підказані життям, ідейно зростаючи, Гребінка поступово й невпинно пере-

[1] В. Г. Белинский. Полное собрание сочинений, т. V, СПб, 1901, стор. 510—511.

ходив на реалістичні позиції. В історичному процесі становлення художнього реалізму Гребінка, разом з своїм сучасником — першим прозаїком нової української літератури—Квіткою-Основ'яненком, зайняв гідне справжнього художника місце. Він не піднісся до могутньої сили соціального викриття, притаманної Гоголю, не дійшов до революційних висновків про необхідність ліквідації кріпацтва і повалення самодержавства. Але Гребінка, якого І. Франко справедливо назвав «талановитим писателем російсько-українським»[1], свідомо йшов напрямом, прокладеним автором «Мертвых душ» і «Ревизора», був серед тих, хто торував шлях великому Кобзареві — основоположникові нового реалістичного напряму в українській літературі.

Класичні байки Євгена Гребінки, його кращі прозові твори, пройняті щирим співчуттям до простого люду, міцно увійшли в скарбницю культурних надбань українського народу.

С. ЗУБКОВ

[1] І. Франко. Твори в двадцяти томах, т. XVII, ДВХЛ, К., 1955, стор. 87.

Байки

ЦАП

«Мабуть, нема уже на світі правди!
Мабуть, вона уже за море утекла!
Чим я од Муцика поганший, справді?
А пані те щеня учора привезла,
Сьогодні вже йому і дзвоник почепили.
Да як моторно він бряжчить,
Як Муцик, бубличком задравши хвіст, біжить
Та гавкає на мир щосили!»
Так навіжений Цап на ввесь окіл гукав.
Хазяїн, річ таку почувши
(А по-цапиному він дещо розмишляв),
Йому дзвінок на шию намотав.
Здурів скажений Цап, ріжки назад загнувши,
Махнув борідкою, замекав, заскакав
І геть-то честію такою запишнився,
Да швидко став їй і не рад:
Бо тільки Цап стрибне у панський сад,
На шиї дзвін дзень-дзень! народ заворушився
І гостя втришия в кошару мусять гнать.
Прийшлось бідасі пропадать.
Пройшло йому те врем'я, що бувало

Майнув де здумавши, куди б то ні попало,
Поїв, пообгризав — і слід пропав,
А вибіга і долинки і гори,
Де був — то поживився; ніхто того не знав.

Еге, я правду вам казав:
Нащо було Паньку прохаться в прокурори!

ЛЕБЕДЬ І ГУСИ

На ставі пишно Лебедь плив,
А Гуси сірії край його поринали.
«Хіба оцей біляк вас з глузду звів? —
Один Гусак загомонів,—
Чого ви, братця, так баньки повитріщали?
Ми попеласті всі, а він один між нас
Своє пиндючить пір'я біле!
Коли б ви тільки захотіли,
Щоб разом, стало бить, вся беседа взялась,
Ми б панича сього якраз перемастили».
І завелась на ставі геркотня,
Гусине діло закипіло:
Таскають грязь і глей зо дна
Да мажуть Лебедя, щоб пір'я посіріло.
Обмазали кругом — і трохи галас стих;
А Лебедь плись на дно—і випурнув як сніг.

ЯЧМІНЬ

Син

Скажи мені, будь ласкав, тату,
Чого ячмінь наш так поріс,
Що колосків прямих я бачу тут багато,
А деякі зовсім схилилися униз,
Мов ми, неграмотні, перед великим паном,
Мов перед судовим на стійці козаки?

Батько

Оті прямії колоски
Зовсім пустісінькі, ростуть на ниві даром;
Котрі ж поклякнули — то божа благодать:
Їх гне зерно, вони нас мусять годувать.

Син

Того ж то голову до неба зволить драть
Наш писар волосний, Онисько Харчовитий!
Аж він, бачу...

Батько

Мовчи! почують — будеш битий.

ЗУЗУЛЯ ТА СНІГИР

На дубі сидячи, Зузуля куковала:
«Що за годи тепер, зовсім не можна жить!
Одколи, як тепло вже стало,
А гусені нема, черви зовсім так мало.
Прийшлось із голоду хоч у кулак трубить».
— «Нащо вам так квилить, мій боже милий?—
Снігир Зузулю перебив,—
Коли б я мав ваш стан і сили,
Оцю я погань би не їв,
Щоб сей да той мене, коли б я не доскочив
Собі щодня шматок м'ясця.
От кобець — менший вас, а їсти як захоче:
Летить — і душить горобця.
Зате він з голоду ніколи не нудився».
— «Дурний! дурний! а в школі вчився! —
Зузуля Снігиру в одвіт,—
Замісто горобця я з'їм жуків десяток
Да гусені, черви десятків три в наддаток
І все-таки наїмсь; зате спитай ввесь світ,
Яка Зузуленька? Всі скажуть: птиця славна,
Живе собі, як панна,
Гуляє у садку, нічого не псує,
По гілочках намистечко кує,
Да скілько літ кому прожить віщує;

Нехай же здумаю... да що тобі й казать!
Хоч злидні в пір'ї обідрать,
Ввесь птичий рід зарепетує:
«Зузуля м'ясо жре, Зузуля хищний птах!
Троха чи не бажа вона Орла із'їсти!»
Прощай тогді моє життя в садах!
Прийшлось би утікать хоч за море без вісти,
Так лучче ж тута жить—да зводить черв'ячків».

Хто хоче полюбить суддю грошозаплода,
Про його розпитай панів,
А не питай у простого народа.

ВЕДМЕЖИЙ СУД

Лисичка подала у суд таку бумагу:
Що бачила вона, як попеластий Віл
На панській винниці пив, як мошенник, брагу,
Їв сіно, і овес, і сіль.
Суддею був Ведмідь, Вовки були підсудки.
Давай вони його по-своєму судить
Трохи не цілі сутки.
«Як можна гріх такий зробить!
Воно було б зовсім не диво,
Коли б він їв собі м'ясиво»,
Ведмідь сердито став ревіть.
— «А то він сіно їв!» Вовки завили.
Віл щось почав був говорить,
Да судді річ його спочинку перебили,
Бо він ситенький був. І так определили
І приказали записать:
«Понеже віл признався попеластий,
Що він їв сіно, сіль, овес і всякі сласті,
Так за такі гріхи його четвертувать
І м'ясо розідрать суддям на рівні часті,
Лисичці ж ратиці оддать».

ПШЕНИЦЯ

Я бачив, як пшеницю мили:
То щонайкраще зерно
У воду тільки плись, якраз пішло на дно,
Полова ж, навісна, пливе собі по хвилі.

Привів мене господь побачить і панів:
Мов простий чоловік там інший пан сидів,
Другі, задравши ніс, розприндившись, ходили.
І здумав зараз я, як тільки поглядів,
Що бачив, як пшеницю мили.

СОНЦЕ ДА ХМАРИ

Ось Сонечко зійшло, і світить нам, і гріє,
І божий мир, як маківка, цвіте;
На небі чистому ген Хмара бовваніє.
Та Хмара надулась і річ таку гуде:
«Що вже мені се Сонце надоїло!
Чого воно так землю веселить?
Хоч я насуплюся, воно таки блищить.
Я полечу йому назустріч сміло,
Я здужаю його собою затемнить».
Дивлюсь — і Хмарами півнеба замостило,
На Сонечко мов ніччю налягло.
А Сонце вище підплило
І Хмари ті позолотило.

ГОРОБЦІ ДА ВИШНЯ

Глянь, глянь, летять, да їх летить чимало,
Куди оце летять з оселі Горобці?
Дивлюсь, у сад побрались молодці.
На Вишеньці їх геть-то насідало,
І бенкет зараз підняли;
Цвіріньокають, джеркочуть знай на Вишні
Із ранку самого до пізньої пори.
Я простий чоловік, то й взяв собі на мисл!
Що Вишеньці моїй предобре у саду,
Що їй превесело, бо як край єї йду
Або і так коли зирну у сад із хати,
Все зволять Горобці по гілочках скакати.
Ось тиждень як не був, дивлюсь—кат його ма!
На Вишеньці гостей нема.
Чого лишень вони літати перестали?
Як розібрав, бодай і не казать!
Ох! поти жевжики вчащали,
Поки всі ягоди на Вишні обдзюбали —
Тепер до бідної ніколи не летять.

БУДЯК ДА КОНОПЛИНОЧКА

«Чого ти так мене, паскудо, в боки пхаєш?»
На Коноплиночку в степу Будяк гукав.
«Да як рости мені? і сам здоров ти знаєш,
Що землю у мене з-під корінця забрав».

Бува і чоловік сьому колючці пара:
Людей товче та й жде, щоб хто його кохав.
Я бачив сам таких і, може б, показав,
Та цур йому! розсерджу комісара!

ВЕРША ТА БОЛОТО

Рибалонька, митець усе в воді ловити,
Бажаючи піймать в'юнів,
В Болото Вершу засторчив.
Довгенько щось вона там мусила сидіти,
Язик жіночий є, да нічого робити
(А зроду, мабуть-то, що не плоха була),
Так лаяти Болото почала:
«Оце поганая багнюка!
Глянь, пузириться як, знечев'я клекотить.
Тут певнеє ніщо ні ходить, ні сидить,
Одна черва, мовляв, кишить,
Да деколи повзе по куширу гадюка,
Уже коли б тут воленька мені!..
Таке ж бридке, таке мерзенне,
Поржавіло, від жабуру зелене,
Не хочеться паскудиться в багні,
А то б...»
Що ж їй Болото одвічало?
«Де ти сама, добродійко?» спитало.
А Верша гомонить на дні.

МАКІВКА

У лузі Маківка весною зацвіла,
Проміж других квіток як жаром червоніла;
До єї раз у раз літа бджола,
Бабок, метеликів над нею грає сила.
Пройшов день, два, і з неї цвіт опав,
І Маківка осиротіла;
Бджола на іншій квітці сіла,
Ту погань метелів мовби лихий забрав.

Дівчино-серденько! жартуй, поки є врем'я,
Жартуй, да не глузуй із бідних парубків;
А то мине весна твоїх годів,
Покине і тебе дияволове плем'я.

РОЖА ДА ХМІЛЬ

Охріме, дядечку! будь ласкав, схаменись:
Ти чоловік і з хлібом, і з волами,
І грошики у тебе завелись —
Який тебе лихий ізніс
І побратав з панами?
Покинь їх, хай їм дур! із ними не водись.
А то, коли к тобі ні заверну у хату —
Ти з благородієм сидиш запанібрата,
І чарка катержна гуляє по столі.
Чи то в село лихий примчить якого
Паничика, мовляють, судового —
Та сарана живе на твоєму добрі.
Або і возний сам, червоний, ніби квітка,
Деньків по п'ятеро кружляє у тебе;
А коней-калічі повнісінька повітка
Твоє сінце скубе.
Тимчасом хліб давно у полі половіє;
Його і птиця б'є, і вітер марно сіє;
А дядько мій гуля!
З письменними по чарці да по парці,
Останній шаг витрушує шинкарці.
Рівняться з ними нам сам бог не позволя:
То, сказано — пани, щоб день у день гуляли,
А ми, неграмотні, щоб хліба заробляли.

Охріме! не зробись сміховищем села,
Покинь, кажу, панів, водиться з ними годі!
Ось слухай. У мене недавно на городі
Червона Рожа зацвіла,
І треба ж на біду, край неї Хміль пустився!
Іспершу гарно страх з сусідкою він жив.
Дивлюсь, аж приятель за гілку зачепився.
А трохи згодом глядь — всю Рожу оповив.
І бідная вона змарніла,
Поблідла, далі пожовтіла;
А проклятущий Хміль, як рута, зеленів.

МОГИЛИНІ РОДИНИ

Ось чутка степом полетіла
(На що то гріх не підведе),
Що у степу якась Могила
Дитину швидко приведе.
Про диво сеє як почули,
То люди зараз в степ майнули,
Старий і молодий к Могилі знай іде.
Крий боже, народу якого там зобралось!
Як об Іллі в Ромні;
Буцім там місто починалось.
Де ні взялись міняйли й шинкарі
І підняли між себе галас;
Чумак із сіллю став, із дьогтем дьогтярі,
І красти бублики шатнули школярі;
Сластьони шкварились, сідухи цокотіли;
Про Лазаря старці під кобзу голосили;
«Холодний квас!» москаль між народом гукав,
Знечев'я, а базар в степу як треба став.
Хрещений люд хоча гуляє,
Да на Могилу все раз по раз позирає,
Чи швидко вродиться те чадо степове.
Могила ж стогне, мов сопе, мов тяжко дише,
Боками сивими колише
І з лиха на ввесь степ реве.

Народ дивується, да їсть, да п'є горілку.
Вже панський стадник Опанас,
Покинувши товар, що пас,
З кишені витягнув сопілку
Да як утне московського бичка!
Підківки зараз забряжчали,
В кружку дівчата танцювали;
Москаль покинув глек та садить гоцака.

Аж ось — лулусь щось під ногами!
Загоготів якийсь підземний глас.
Базар утих, баби замовкли під возами,
Із ляку упустив сопілку Опанас,
І люди, хрестячись, баньки повитріщали.
Могила тріснула , і те дитя, що ждали,
На божий світ сусіль—як пить дало!
Та що ж за чадо те було,
Що стільки гомону між нами наробило?
«Мабуть, підсудок?»—Ні!—«Так лев?»—Ні!—
«Так мішок
З дукатами?»—Ні,ні!—«Так папорті цвіток?»
— Але ж! — «Так, з нами хресна сила,
Мабуть, вона полубіса вродила?»
— Не втяв! — «Так вилила козацького коня?»
— Ні, просто привела руденьке мишеня.

ШКОЛЯР ДЕНИС

Миряне, слухайте, щось маю вам сказать:
От сих різдвяних свят, на самої Меланки,
Дурний школяр Денис, запрігши шкапу в санки,
Із школи поспішав до батька ночувать,
Щоб завтра по закону,
Як слідує, пашнею засівать.
Пізнавши шкапа шлях додому,
Смикнула раз, другий — і хлопця понесла.
Хоть здержав він її, да злість його взяла;
Хотів би проучить, да бить її боявся.
А треба ж і себе чим-небудь показать,—
Так по оглоблям ну малахаєм шмагать.

Як тільки пан із паном зазмагався,
Дивись — у мужиків чуприни вже тріщать.

СОНЦЕ ДА ВІТЕР

Із Вітром Сонечко розгуторило мову
Про силу, бачите, хто з них моцніший був.
Звичайно за словцем балакали по слову.
А далі Вітер так на заклад навернув:
«Чи бачиш, їде ген собі козак по полю?
Як цупко він нап'яв на плечі кобеняк!
Хто з плеч зірве його додолу,
Хай буде той уже моцак».
«Іносе, дми собі!» так Сонечко сказало;
І Вітер шпарко полетів.
Надворі дуже сумно стало,
По небу хмари скрізь погнало,
А Вітер по землі, крий боже, заревів.
Наліг на козака, з його одежу цупить.
Зігнувся на коні козак,
До себе горне кобеняк
Та знай нагайкою по ребрам шкапу лупить.
Хуртовина назад бідаху пре.
За поли смикає, відлогу з плеч гирує,
Аж шлях курить, трава в степу хвилює,
А все одежі не здере.
Дув, дув, аж потом ввесь облився,
Із моці вибився, сердешний набік плись.
Ось розгулялося, і Сонце з хмари блись,

Мов божий мир ізнову народився.
Козак перехрестився,
Кобилку зараз зупинив,
Бо страх горюшну заморив,
Поплівся стежкою ходою, потихеньку.
А сонце гріє все да гріє помаленьку,
Угріло божий світ, почув тепло козак
Да й скинув кобеняк.

ГАЇ ДА СОКИРИ

По Гаю темному туга велика ходить,
Сокири й Топори затіяли войну,
Гай хочуть сплюндрувать і пущі всі пошкодить;
Война ся навела на дерево суму;
Дуби задумались, осики затремтіли,
І клен гнучкий і в'яз із лиха вниз нагнувсь.
Аж ось Сокири вже в Гаю забрязкотіли,
І дуб найстарший усміхнувсь.
«Не бійтесь! — він гукнув,— того я і жахався,
Як з Топорищами сі навісні прийдуть,
Аж дерев'яний рід заліза одцурався!
Без дерева вони самі нас да не втнуть,
От то було б... але — нехай йому абищо,
Якби з Сокирами прийшли і Топорища,
Тогді-то був би нам капут».
І справді, скілько тут Сокири ні бряжчали,
Ні дубчика, ні липки не стяли
І тільки де-не-де що кору пописали
Да і додому з тим пішли.

ВІЛ

«Мабуть, на небі звісно стало
(Про себе Віл в кошарі гомонів)
Про те, що ввесь мій вік я все за двох робив
Да й витерпів-таки чимало,—
Що в плузі силковавсь, копиці волочив,
Із ранку у ярмі до півночі ходив
І ще щодня бував і битий!
Хазяїна не раз я проклинав,—
Тепер зовсім не той хазяїн став:
У мене вдовіль їсти й пити.
Несуть мені і солі, і крупів,
Овса і висівок; наїстись трьом би стало».
Аж тут хазяїн шасть у хлів
І, взявши за роги Вола, під ніж повів,
Бо, сказано — його годовано на сало.

Ти змалку так любив мене, як пугу пес;
Чого ж так лащишся тепер до мене, Йване?
Чи знаєш, що, як ти чоломкаться ідеш,
Чогось мене морозить стане.

ГРІШНИК

В далекій стороні, в якій, про те не знаю,
Мабуть, в Німеччині, а може, і в Китаї,
Хтось разом оженився на трьох жінках.
Загомонів народ, почувши гріх великий,
Жінки голосять так, що страх:
«Глянь, що се коять чоловіки!
Як їм по три нас можна брать,
Так хай позволять нам держать їх хоч по п'ять».
Гвалтують, сказано, навспяжки цокотухи.
Ось сяя вісточка і до царя дойшла,
А цар був, мабуть, не макуха,
Розлютовався він, і злість його взяла.
«О! почекайте лиш, не буде в вас охоти
За живота чортам служить!»
Цар грізно загукав і люльку став палить,
І в люльку пхав огонь, і люлька гасла в роті,
А далі схаменувсь, за радою послав.
Як слідує, в празничному наряді,
Пред очі царські совіт вельможний став.
Цар двічі кашлянув, рукою ус розгладив
І річ таку премудрую сказав:
«Пребеззаконія на світі завелися,
А гірше, що в моїй землі!
Мені до уст сьогодні донесли —

Один паливода (і цар перехрестився)
На трьох жінках женився.
Щоб царству цілому за його не терпіть
Біди од праведного неба,
Його вам осудити треба
І смерть страшну йому зробить.
Хай царству усьому в науку
Він витерпить такую муку,
Щоб з ляку більш ніхто в такий не вскочив гріх.
Крий боже, щоб над ним хто з вас змилосердився!
Щоб луснув я, щоб я до вечора сказився,
Коли не поведу на шибеницю всіх!»
Як річ таку суддя дослухав,
Низенько поклонивсь, потилицю почухав
І ну з підсудками про діло мізковать.
Над ним морочились трохи не тиждень цілий,
І тільки що пили, а мало, кажуть, їли,
І так меж себе присудили,
Щоб Грішнику тому всіх трьох жінок оддать.
Народ сміявсь, і всі були в заботах,
Що раду перевіша цар,
Аж завтра дивляться, а та погана твар,
Той Грішник, сам себе повісив на воротях.

ВОРОНА І ЯГНЯ

Орлу схотілось попоїсти;
Піднявсь угору птичий цар
І вгледів відтіля, що край ставка овчар
Онучі прати мусив сісти,
Отара ж попаски попхалась навмання.
Орлу се по нутру; зложивши моцні крила,
Опукою з гори — аж вітром зашуміло —
Орел ушкварив на Ягня,
Підняв його і геть потеребив за гору.

І треба ж, що на сюю пору
Пило біля ставка дурне Вороненя.
Страх полюбилося йому цареве діло.
І думає: «Чому ж сього я не зроблю?
Да не Ягня, а барана вхоплю».
Дивлюсь — воно угору полетіло
Да й пуць на шию барану
І, кігті вплутавши йому у вовну білу,
Смикнулося нести, да ба! вага не в силу:
Баран важенький і Орлу.
Воно вже стямилось, мерщій би полетіло,
Так із шерсті не виплутає ніг.
Дурне моталося, поки овчар прибіг

І, гарненько йому обскубши крила,
На іграшку дитині дав.

Мабуть, господь так світ создав,
Що менший там не втне, де більший геть-то зможе
Що дядькові пройшло, ти не роби, небоже,
Щоб крилець хто не обчухрав!

ЗЛИЙ КІНЬ

Учора мій сусід купив собі Коня
Із табуна, татарського, презлого,
Такого жвавого, такого вже баского!
Дивлюсь: сусід і вся його сім'я
Уздечки не напнуть на його.
Сусід сусідів кликать став
І могорич пообіцяв,
Щоб тільки помогли йому Коня упорать.
Народ зійшовсь та гук такий підняв,
Мов цілину п'ять плугів орють.
А кінь жахається да рже,
На дибки спиниться да гривою мотає,
То піде бокаса, то б'ється і кусає.
Котрий сміліший був, то вже
Од Коника тікає.
Прийшлось сусідові, мовляв, хоть сядь да й плач.
Аж дивляться, іде Петро Деркач —
Розумний чоловік і в конях силу знає —
Іде і здалеку чуприною киває.
Прийшов — і ввесь базар нікчемний розігнав
І сміло до Коня побрався потихеньку,
Все свистячи, повагом, помаленьку,
Все гладив, подивлюсь — уже і зануздав.

Пани! чи чули, як Деркач коня поймав?

МІРОШНИК

На річечці якійсь маленькій
Стояв собі млинок, і в нім Мірошник жив.
Хоч невеличкий млин, да, знаєш, чепурненький;
Раз по раз, день у день крутивсь і гуркотів
І хліба вистачав хазяїну чимало.
Коли не забредеш к Мірошнику бувало,
У його є і хліб, і сіль, і сало,
Чи то в скоромний день — із маслом буханці,
Книші, вареники і всякі лагоминки;
У п'ятницю — просіл, з олією блинці,
Пампушки з часником, гречаники, стовпці.
Обідать він було не сяде без горілки,
А в празник піднесе і чарку калганівки.
Мірошник паном діло жив.

І треба ж, на біду, позаторішню весну
Його лихий поніс чогось за Десну.
Хоч не багацько проходив,
Зате багато бачив світа:
Побачив він, як Сейм, мов бішений, шумів
І як Десна ревла несамовита,
Мабуть, ворочавши не п'ятдесят млинів.
Вернувсь Мірошник наш додому,
До церкви прямо почухрав
Да богу молиться святому,

Щоб він акафисти його не в гнів приняв
І річечку його зробив Десною.
«Або хоча, як Сейм, такою —
Тогді б то вже я панував!»
Молебні день у день спасителеві править,
У ставники свічки по десять хунтів ставить,
Все молиться, ні їсть, ні п'є, ні спить...
«Земляче! Бог з тобою!
На тебе десь туман у Литві навели.
Хіба забув ти, що великою водою
Ворочають великії млини?
Їх німці будувать уміють,
А вже не зляпає наш брат;
Вони самі товчуть, і віють,
І мелють борошно, і сіють,
Здається, що самі й їдять.
А млин хоч чепурний у тебе,
Та не для бистрини».— «Балакайте про себе!»
Мірошник заворчав і рукавом махнув.
Його молитви бог почув:
По небу вітерок дмухнув —
Як ворон, небо почорніло;
Шварнула блискавка — грім грюкнув і загув;
Із хмар, як з лотоків, водою зашуміло.
Маленька річечка, що так тихенько йшла,
Заклекотіла, заревла
І через греблю покотила.
Як на осиці лист, тремтить млинок од хвилі.
Вода напре, дивись, то вискочить гвіздок,
То паля тріснула, то заставку розбило,
А далі і знесло млинок.
Схопивсь Мірошник, да пізненько:
Що поки йшла вода маленька,
Щодня він хліба мав шматок.

Літ з десять був у нас суддею Глива.
Да, знаєш, захотів на лакомий кусок,
В Полтаву перейшов: там, кажуть, є пожива.
Велика там вода, хоч є й багато млива...
Глядіть, добродію, чи ваш міцний млинок?

ВОВК І ОГОНЬ

У лісі хтось розклав Огонь.
Було то восени вже пізно;
Великий холод був, вітри шуміли [г]різно,
І била ожеледь, і сніг ішов либонь;
Так, мабуть, чоловік біля багаття грівся,
Та, ідучи, й покинув так його.
Аж ось, не знаю я того,
Як сірий Вовк тут опинився.
Обмерз, забовтався; мабуть, три дні не їв;
Дрижить, як мокрий хірт, зубами знай цокоче.
Звірюка до Огню підскочив,
Підскочив, озирнувсь, мов тороплений сіра
(Бо зроду вперше він Огонь узрів):
Сидить і сам собі радіє,
Що смух його Огонь, мов літом сонце, гріє.
І став він обтавать, аж пара з шерсті йде.
Із льоду бурульки, що знай кругом бряжчали,
Уже зовсім пообпадали.
Він до Огню то рило підведе,
То лапу коло жару сушить,
То біля полом'я кудлатий хвіст обтрусить.
Уже Огонь не став його лякать.
Звірюка думає: «Чого його бояться?
Зо мною він як панібрат».

Ось нічка утекла, мов стало розсвітать,
Мов почало на світ благословляться.
«Пора,— Вовк думає,— у лози удирать!»
Ну що б собі іти? — ні, треба попрощаться:
Скажений захотів Огонь поцілувать,
І тільки що простяг своє в багаття рило,
А полом'я його дощенту обсмалило.

Мій батько так казав: «З панами добре жить,
Водиться з ними хай тобі господь поможе,
Із ними можна їсти й пить,
А цілувать їх — крий нас боже!»

УТЯТА ДА СТЕП

Минулися гречанії жнива;
Семен натяг кожух на плечі;
Тепло пройшло, дітвора лізе к печі.
Замерзло поле скрізь, рілля, стерня, трава
Сніжечком біленьким припала.
Бідашний Степ став сумовать;
Пташки, що влітку так співали,
У ірій вже поодлітали,
І тілько край ставка остався табун Утят.
Чи крижні то були, чи то були чирята,
Про те нам байдуже, а сила тілько в тім,
Що Степ іще не був пустий зовсім;
Дивлюсь було, знялись з води Утята,
Закахкають і ну Степом кружлять,
І видно все-таки, що сеє не пустиня,
Аж ось уже й вони летять.
«Куди вас враг несе до гаспидського сина! —
Почав Утятам Степ казать.—
Хіба ви хочете мене покинуть?
А я ж вас літом годував,
І просо, і овес, і гречку вистачав;
Без вас хіба мені з нудьги сказиться?»
«Улітку на тобі усякий хліб стояв;

На себе глянь тепер, який ти сивий став:
Останній колосок холодний сніг сховав,
І нічим нам біля тебе живиться;
А голод за що нам терпіть?»
Сказали Утята, і ну швидчій летіть.

Чи знаєте ви сивого Кондрата?
Женився на дівці він та й мусить ще кричать,
Що жінка щось його глядить не дуже хати.
Мабуть, що упада їй діду одвічать,
Як сивому Степу одрізали Утята.

РИБАЛКА

Хто знає Оржицю? а нуте, обзивайтесь!
Усі мовчать. Гай-гай, які шолопаї!
Вона в Сулу тече у нашій стороні.
(Ви, братця, все-таки домівки не цурайтесь).
На річці тій жили батьки мої
І панства чортів тиск: Василь, Іван, Микола,
Народ письменний страх,
Бував у всяких школах,
Один балакає на сотні язиках.
Арабську цифиру, мовляв, закон турецький,
Все темлять, джеркотять, як гуси, по-німецьки.
Подумаєш, чого то чоловік не зна!
Да не об тім, бач, річ. Усю торішню зиму
Рибалка ятером ловив в тій річці рибу;
Рибалка байдуже, аж ось прийшла весна,
Пригріло сонечко і з поля сніг погнало;
У річку сніг побіг, і Оржиця заграла
І ятір, граючи, водою занесла.
«Уже ж вона мені отут сидить в печінках,
Ся річка катержна! — Рибалка став казать.—
Куць виграв, куць програв, ось слухай лишень, жінко:
Піду я до Сули скажену позивать!»
І розні деякі казав, сердега, речі,

Із злості, як москаль, усячину гукав;
А далі почепив собі сакви на плечі,
У люльку пхнув огню, ціпок у руки взяв
І річку позивать до річки почвалав.
Чи довго він ішов, чи ні, того не знаю;
Про те ніколи сам Рибалка не казав;
А тільки він дойшов, як слідує, до краю;
Сула шумить, гуляє по степам.
Рибалка дивиться і очі протирає:
Не вірить сам своїм очам,
Бо по Сулі — чорти б їх мучив матір —
Пливуть хлівці, стіжки, діжки, усякий крам
І бідного його ниряє ятір!
Здихнув Рибалочка да і назад поплівсь.
А що, земляче, пожививсь?

Ось слухайте, пани, бувайте ви здорові!
Еге, Охріменко дурний:
Пішов прохать у повітовий,
Що обідрав його наш писар волосний.

СОЛОВЕЙ

«Хто не вгадає? я?
Оце городять небилицю!
Щоб не пізнав я Солов'я,
Щоб не пізнав сю гарну птицю;
Як тілько оком наведу,
То і вгадаю, де співака»,
Так дядькові казав небіж, Грицько Підсака.
«Ходімо, я тебе до лісу поведу,
Усякої там птиці є багато.
Та буде сором, пане-брате,
Коли б ти Солов'я ізразу не пізнав».
Грицькові дядько одвічав.
І ось вони дойшли до гаю;
По гаєві усякий птах літає,
Щебече хто, хто свище, хто гуде,
Аж округи луна іде.

Небіж

Ось-осьде Соловей! Який червоногрудий!
А дметься як, мабуть, великий пан!
Уже то неспроста в його такий жупан.

Дядько

Та годі, годі, Грицьку, буде
Ту погань, Снігиря, хвалить!

Ся птиця не співа, а як усе щебече,
Вона в гурті як-небудь засвистить;
А більше, голову похнюпивши між плечі,
Насупившись сидить.

Небіж

Так цитьте лишень, ось я зараз угадаю:
Я сучий син, коли оце не він!
Увесь мов золотий, а крильця чорні має.

Дядько

Та будеш, Грицьку, сучий син:
Се просто Іволга зоветься;
Вона із саду в сад літа,
То вишні гарно об'їда,
То оббива горох, а в співи не вдається.

Небіж

Так ось коли побачив співака!
Яка мальована та штучна птиця!
Вертиться, джеркотить, по дереву скака —
От се то Соловей.

Дядько

Се навісна Синиця!

І довго так небіж дурненький
Меж птицями знаходив Солов'я;
А Соловей собі сіренький
Над ним співав, сховавшись меж гілля.

ДЯДЬКО НА ДЗВОНИЦІ

Ізліз мій дядько на дзвоницю
Та знай гука: «Оце кумедія яка!
Всі люди на землі мов ті перепелиці:
Здається більший з них не більше п'ятака.
Гай, гай! Які ж вони дрібненькі!
Так ось коли я їх, як треба, розібрав!»
А мимо йдучи, хтось на дядька показав
Та, далебі, мене спитав:
«Що то таке, чи щур, чи горобець маленький?»

1840

ХЛОПЦІ

Учора я дивився, як хлопці
Гуляли на толоці:
Здається, крам там продавав один,
Другі в опуки тощо грали,
То в дучку булку заганяли,
А далі здумали скакати через тин.
Хлоп'ята там були і прості, і письменні,
І кожний з них по-своєму скакав:
Один летів як навіжений,
Знай визвірився на тин та біля його й став;
А інший, голову, мов той москаль, задравши,
Пряменько витягнувсь та й скочив через тин,
Та як же врізався об землю, вражий син,
Колошу розідравши.
А виборного хлопченя
Так скаче високо, так здорово літає!
Воно мале зовсім, од чого ж так скакає? —
Собі подумав я
Та й придивляться став: аж сеє бісеня
Як хоче скочить, то аж в землю присідає
Та й присне разом відтіля!

Як ні крути, а правди нігде діти:
Коли б, як виборного діти,
І другі вміли присідать,
То, може б, і вони зуміли так скакать.

1840

Поезії

ЧОВЕН

Заграло, запінилось синєє море,
І буйнії вітри по морю шумлять,
І хвиля гуляє, мов чорнії гори
Одна за другою біжать.
Як темная нічка, насупились хмари,
В тих хмарах, мов голос небесної кари,
За громом громи гуркотять.

Іграє і піниться синєє море.
Хтось човен на море пустив,
Бурхнув він по хвилі, ниряє на волі,
Од берега геть покотив;
Качається, бідний, один без весельця.
Ох, жаль мені човна, ох, жаль мого серця!
Чого він під бурю поплив?

Ущухнуло море, і хвилі вляглися;
Пустують по піні мавки;
Уп'ять забіліли, уп'ять простяглися
По морю кругом байдаки;

Де ж човен дівався, де плавле мій милий?
Мабуть, він не плавле, бо онде по хвилі
Біліють із його тріски.

Як човнові море, для мене світ білий
Ізмалку здавався страшним;
Да як заховаться? не можна ж вік цілий
Пробути з собою одним.
Прощай, мій покою, пускаюсь у море!
І, може, недоля і лютеє горе
Погаються з човном моїм.

1833

ВАРЕНА

Disparaisser, on vous l'ordonne,
Rôtis, pompeux, fins entremets!

J. B. Radet *

Геть галушки, з стола печене,
Знімайте божий хліб і сіль,
І сало, з яйцями пряжене,
Варену, хлопче, при на стіл!
Хай чарка забрязка, хай весело буде!
Нехай погуляють хрещенії люде!

Із нас тихенько кожний їсть,
Як тілько що обід почнеться,
А як хлиснуть по п'ять, по шість,
Де в бога річ та набереться:
Регочуться дуже, мов бджоли гудуть,
Вигадують штуки і всячину гнуть.

Хто баляндраси точить дівці,
Хто лає подушне й мирське:
Там Опанас Грицьковій жінці
На ухо шепче щось таке,

* Зникніть, наказую вам,
Розкішна печеня, вишукані страви!
Ж. Б. Раде

А та червоніє, мов повная рожа,
І каже тихенько: «На що се похоже!»
Маруся дівка страх плоха,
Зовсім мов панна, хоч за книжки,
Сором'язлива вже така...
Що ж? випила із медом трішки,
Не та стала дівка — до хлопців цокоче;
Як ясочки, грають Марусині очі.

На єї дивиться Андрій
Та позирає все в віконце
І думає, коли б швидчій
За гору заховалось сонце.
В вікно він погляне, на дівку моргне,
Вона усміхнеться, плечима здвигне.

Їси собі до очкура,
А в горі їжа не порадить.
І тілько що хіба з добра
На животі тобі завадить.
А вип'єш півкварти — завіна пройшла,
І знову весела твоя голова.

Я маю думку вже таку,
Що краще жить було б на світі,
Якби обідать нашвидку,
А потім до півночі пити.
Давайте ж варену! хай весело буде!
Нехай погуляють хрещенії люде!

1834

УКРАЇНСЬКА МЕЛОДІЯ

«Ні, мамо, не можна нелюба любить!
Нещасная доля із нелюбом жить.
Ох, тяжко, ох, важко з ним річ розмовляти!
Хай лучче я буду ввесь вік дівувати!»

— Хіба ж ти не бачиш, яка я стара?
Мені в домовину лягати пора.
Як очі закрию, що буде з тобою?
Останешся, доню, одна сиротою!

А в світі якеє життя сироті?
І горе, і нужду терпітимеш ти:
Я, дочку пустивши, мовляв, на поталу,
Стогнать під землею, як горлиця, стану.—

«О мамо, голубко, не плач, не ридай.
Готуй рушники і хустки вишивай.
Нехай за нелюбом я щастя утрачу;
Ти будеш весела, одна я заплачу!»

Ген там, на могилі, хрест божий стоїть,
Під ним рано й вечір матуся квилить:
«О боже мій милий! що я наробила!
Дочку, як схотіла, із світа згубила!»

1840

НАДПИСЬ К РИСУНКУ К. С. А. Г—НОЙ

Заквітчалася дівчина; стала край вікна.
Дав бог празник. Людям празник, а вона одна
Із маленьким братом Йвасем, прибрана, в
квітках,
Дивиться, моя небога, на широкий шлях.
Батько вмер давно у неї, матері нема,
Тільки в хаті брат маленький да вона сама,
Більш ні племені, ні роду — все чужі кругом!
Тільки не об тім сумує дівка під вікном:
Тута, край вікна, прощався, цілувався *він*,
Чорнобривий козаченько, як їхав на Дін;
Обіщався вернутися — вже півроку є,
Як сумує дівчинонька, серденько моє!..
«Де мій милий? Що він робить? де він
забарився?
Може, з іншою якою уже одружився!..»
Дума дівка; серцю важко, сльози на очах.
І пустий простягсь далеко перед нею шлях...

1843

МАРУСЯ

«Я знаю, Марусе, дівочу натуру! —
Так мати старая казала дочці,—
І я дівувала, була молодою
(Тогді парубки все було молодці!) —
На грищі співала, на досвітках пряла,
На улиці часом до світа гуляла...

А бувало стане скушно,
Серце ниє та болить,
В грудях важко; плачеш, плачеш...
Божий світ не веселить!..
У садку пташки щебечуть,
По степу цвітуть квітки;
Як послухаєш, як глянеш —
Плачеш бозна од чого!..

І знати не знала, чого я бажала!
І все було, доню, я так сумовала,
Поки твій отець мене кохати не став,
Поки з моїм любим нас піп не звінчав...
Кинь лихом об землю та будь веселенька!»
І думає дочка, схилившись до неньки:
«Чом досі мене ще ніхто не кохав?..»

1843

ПОЛТАВА

ПОЭМА А. С. ПУШКИНА

Вольный перевод на малороссийский язык

ПОСВЯЩАЕТСЯ
АЛЕКСАНДРУ СЕРГЕЕВИЧУ ПУШКИНУ

Песнь первая

Багатий дуже Кочубей:
Його ланам конця немає,
Його отара скрізь гуляє
В зеленім лузі без людей;
А луг аж стогне під волами,
Під кіньми гарними й вівцями.
Багацько у його добра,
Отласу, хутра і срібла,
На видноці і під замками.
Та пишний Кочубей не тим,
Не довгогривими конями,
Не батьківськими хуторами,
Не злотом, бачите, яким
Його щогод дарує Крим —
Дочкою гарною своєю
Ти забагатів, Кочубею!

Та й правди нічого ховать,
Нігде нема Марусі рівні,
Вона мов квітка та дубрівна,
Що тілько стала розцвітать;
Тополя буцім на могилі,
Гінкий та гнучий стан премилий:
Як шум, біліє вся вона;
Кругом дівоцького чола,
Мов хмари, коси бовваніють,
Як маківочка — ріт красіє,
Очиці — як зірки блищать.
Вродливая! ні втять, ні взять.

Та не одною ліпотою
Маруся звісна стала всім;
А більше розумом своїм,
Вітливим серцем і цнотою.
За те моторних женихів
Свати товчуться у порога,
Та щось вінця, мов кайданів,
Лякається моя небога;
Всім молодим — гарбуз як тут,
Аж ось свати гетьмана йдуть.

Старий він, спітканий війною,
Годами, працею, смутою;
Що ж? дух Мазепи закипів,
І — знову гетьман полюбив!
Хоч він до пелеха сідого
Із парубіки молодого
Не перескочив — пережив.
Не сарна під байрак втікає,
Орла почувши на спині;

По сіням панна походжає
І жде, що скажуть: так чи ні.

Ось вийшла мати і з сльозами,
Приголубливими словами,
За руку взявши, каже їй:
«Бридкий, мерзенний, глянь, поганець!
Чи можна? ні, паскудний ланець!
Гріха ти не збудуєш, злий!
Тобі б, як то ведеться віком,
Хрещеницииним батьком буть...
Його чорти у пеклі ждуть;
Він хоче буть їй чоловіком!..»
Маруся задрижала, з рук
Спустилась хустка шовковая,
Поблідши, ніби неживая,
Упала дівка на рундук.

Хоч одійшла вона, да знова
Зімкнула очі; ні півслова
Не каже: батько, мати тут
Біля її усе возились;
Хрестились, плакали, молились.
Вони того, сердешні, ждуть,
Щоб їй на серці легше стало,
Щоб дитятко хоч закуняло.
Не тут було; два цілих дня
Все мовчки хлипала вона,
Нічого ні пила, ні їла,
Опріч людей собі ходила;
Тинялась утінка, як гич
Од вітру гнеться при дорозі:
Було смутнесенько небозі,
Все рюмала, на третю ніч

Лиха годинонька настала:
Її світлиця спустковала.

Ніхто не знав, коли вона,
Під нічку, сплиснула з двора;
І тільки мов козацький гомін
Ту ніч в садку рибалка чув,
Та вранці слід на лузі був,
Що по росі скакали коні.
Не тілько парубоцький чорний,
Закручований ус моторний
Чарує молодих дівчат;
А деколи й старого взгляд,
Що дивиться, мов сич з-під стріхи,
Давно забувши жарти й сміхи,
Знаходить не дівчину — клад.

Не знаю, як робилось теє:
А швидко і до Кочубея
Такая звісточка дойшла,
Що, позабувши бога й сором,
Його дочка в гетьманський хором
Як полюбовниця ввійшла.
Що тут робить? і батько й мати
Соромляються вийти з хати,
Не слухають, що каже люд.
Да як хрещених обмануть?
Тогді усім, бач, стало явно,
Чого збентежила так марно
Вона веселость літ своїх;
Чого тихенько все здихала
Й на залицяння молодих
Забаскаличившись мовчала.
Чого в беседі за столом

Вона все слухала гетьмана,
Коли горілка шумовала
І чарка повнилась вином.
Чого все пісні ті співала,
Що він колись компоновав.
Коли його ніхто не знав,
Коли його ще доля спала.
Чого, мов парубок, вона
Любила військо, і коня,
І гук і галас барабана,
Як тільки в чистий степ з двора
Блисне бунчук і булава
Ясновельможного гетьмана.

Нівроку, має Кочубей
Худібчину; мов і в людей,
В його приятелів багато;
Йому нічого, сидя в хаті,
В Пілтаві смуток заплодить,
Він здужа гетьману-злодію,
Сріблохвильовастому змію,
У серце ніж загородить,
Він здужа, здужа... да не теє
Лежить на думці Кочубея!..

За білого царя Петра...
(Колись давно робилось дуже)
Він був розумний, гарний, дужий,
Шмигляв — в шатро і з-під шатра –
За тридев'ять земель в чужбині:
Дивився на дивовижі там
І те заводив в Московщині.
Що льготою було людям.
Попавсь небіжчик в анацію,

Як швед крутив, бач, веремію.
В Москву слав військо відусіль.
Поки не вивчився воювати
Петро, та й дав поганцям знати,
Оддяковав за хліб, за сіль.
Вершляг хоч шклянку розбиває,
Та штуку з криці вигинає.

Карл, постягавши німців силу,
Ішов війною на Москву,
Змітавши москалів дружини,
Як вихор пил жене з долини
І на облозі гне траву.

Тогді Украйна мурмотала,
Мов літом бджіл на сонці рій.
Вона до себе Карла ждала,
Щоб волю дав скоріше їй.
Кругом гетьмана обзивався
Негарний гвалт: Пора! пора!
А все, здавалось, оставався
Мазепа вірним до Петра.
Буцім не чуючи нічого,
Гетьман ні на що не дививсь,
Цуравсь умисне од усього,
З бенкетами тощо водивсь.

«Що ж гетьман!— парубки гукали.–
Чого він жде, старий Йовтух?
Годи та праця зопсовали
У його атаманський дух.
Чого жіночою рукою
Іще він носить булаву?
Тепер ушкварить би війною

На ту ненависну Москву!
Коли б старий наш Дорошенко
І Самойлович молодий
Або Палій і Гордієнко
Із козаками стали в стрій,
Тогді в снігу, в лихій годині
В Москві не дохли б козаки...»
І скрізь по селам України
Рушали сотні і повки.

Хто зійде в річку, як покриє
Ізверху крига річку ту?
Хто з вас, підлизи, темноту
Лукавого, хто врозуміє
Єхидковату простоту?
Чим серце у кого поганше,
Тим з виду він буває краще.
Плохенький, буцім ягненя,
Мазепа з дідусем товкує
О старосвітських, гарних днях;
І з безталанним сам жалкує;
З бурлаками собі міркує
Про волю, се то те плете;
Дівчатам меле про кохання
І з молодим про залицяння,
З дурним розумну річ веде.

Давно у пазусі під боком
Мазепа гадину зогрів,
Та Кочубей орлячим оком
Ту злість гадючу прослідив.
«Я сором свій і сором жінки
Не закохаю меж людей,—

(Скрегоча, каже Кочубей),—
Я не займу твої будинки,
Тюрму Марусеньки моєй;
Ти не спечешся на пожарі,
Втечеш і шабельной [ти] кари,
Тобі се трохи; ні, в Москві,
Як в'юн в'ючись в кліщах московських,
В гарячій пливучи крові,
Іскорчившись од мук бісовських,
Ти проклянеш той день і час,
Коли дочку хрестив у нас,
І беседу, де повну чашу
Тобі я з честі наливав,
І ніч, як голуб'ятко наше
Старий шульпіка заклював!»

Колись то врем'ячко бувало,
Вони братецьки мов жили;
Укупі їли хліб чимало
Або й вареную пили.
Колись і на полі скакали
Їх коні поруч на невір;
Дня не було, щоб не вітали
Вони один другого двір.
Балакаючи з Кочубеєм,
Тогді гетьман не постерігсь;
Бач, закидав на те, на сеє,
Та в дурні нівідсіль постригсь.
Тепер одно суддя кохає,
Бажа умисне одного:
Дочку од лиха одволає
І ворога свого здолає
Або іздохне од його.

Він, злість у серці затаївши,
Прикинувсь буцім забував
Свою біду; і дочку гірше
Перед народом кепковав.
Але промеж рідні шукав
Собі товаришів вірніших.
І жінці нишком розказав,
Що на гетьмана він доносить.
(Мабуть, самий нечистий просить
Жінок до діла вербовать).
Ні їсти не дає, ні спать,
Все шепче жінка Кочубею,
Домовиком за ним літа,
Щоб листи слав він до Петра,
Гарчить з докукою своєю:
«Мабуть, не зробиш? забожись!»
— Ну, добре, тільки відступись! —
І він кленеться перед нею.

Поміркували, погадали,
Зробили все, як добре знали,
Скомпоновали лист Петру,
Лист на гетьмана препоганий,
І Іскра, Кочубей і пані,
Що знали, все мостили тут.
Та хто ж яснійшому цареві,
Московському государеві,
Папір сей вірно донесе?
Вродилось на біду усе:

Був найкращий меж козаками
Один ще молодий козак;
І сей з другими парубками
Гарбуз ізхрумав, неборак.

Марусеньку кохав він дуже,
Про його все було байдуже,
Але про милую гадав
І в думках ніченьки не спав.
Блукав щодня або край річки,
Або ховався у порічки,
Щоб подивиться, як вона
З господи куди-небудь йшла.

Коли ж меж людом про Марусю
Негарний поговір літав,
Не переміг свою він душу,
Про її мовчки жалковав,
А все кохать не престав[ав].
Ім'я пресучого гетьмана,
Мов жид якесь ім'я Гамана,
Кусавши чорний ус, ворчав.

Хто місяцем та по зорі
Закато скаче на коні?
Чий кінь, мов крим[сь]кий хірт піджарий,
Степом так швидко, прудко парить?

Козак в Московщину летить;
Козак ні їсть, ні п'є, ні спить
Ні в чистім полі, ні в дуброві,
Ні на дубу, ні на поромі.

Як скло, шаблюка так блищить,
Капшук у пазусі бряжчить;
Не спотикавшись, кінь порскливий
Біжить, пуска по вітру гриву.

Забавка шабля молодцю,
Дукатів треба ж, бач, гонцю;

Коня собі в підмогу має,
Та в шапці грошей не складає.
Радніший він за єї дать
Коня, дукати і булат;
Її б оддав хіба б, як куля
Його з коня навзнич зіпхнула.

Чого ж за шапку він крепить?
Бо в шапці тій папір лежить,
Папір на лютого гетьмана
Царю од Кочубея пана.

Гетьман хуртовини не чує,
По-своєму усе мудрує.
Якийсь то старець, то чернець
Щовечір лізуть у дворець
І там всю ніч, мов розбишаки
Або у вівчаря собаки,
До світа білого гарчать.
Недобре щось вони товкують,
Землею рідною торгують,
Торгують богом і царем
З невірним шведським королем.
Поганці, наймити гетьмана,
Від річки Ворскли до Лимана
Пускають меж народману;
Заворушились запорожці,
Загомоніли чорноморці,
Гудуть станиці на Дону.
В Очакові, землі турецькій,
Зібралась, щось не по-братецьки,
Песиголовців череда;
В Москві король воює шведський,
Гогоче Кримськая орда.

Як же, псяюха, він злякався,
Коли над ним ушкварив грім;
Коли йому з Москви прислався
Папір з доносом тим самим,
Що на його відсіль послали.
Боярство із Москви писало
Ласкавий до його привіт,
Таким-сяким його вітало.
(Бо вовка за ягнятко мало).
Такий і був і буде світ!
Сам цар Петро, вельможний, білий,
Муштруючи великі сили
Насупротив німецьких віськ,
В смуті не розібрав доноса
І нахвалявсь утерти носа
І вибить з невгамонних віськ.

Облившись теплими сльозами
(Хоч, мабуть, тер попід очами),
Мазепа лист царю писав
І так йому слебезував:
«То бачить світ і госпід знає,
Що я гетьманом 20 літ;
Цареве все, що я ні маю!
І я — тепер нікчемний дід —
Коверзував би ще про зраду?
Глянь, що не вимудрує зло!
Нащо мені бентежить славу?
Хіба ж не я то Станіславу
Відказ одрізав наголо?
Хіба ж не я поклонів хана
І цареградського султана
І чуть і бачить не хотів?
Не жалуючи праці й крові

Із одної к царю любові,
Щораз попереду повків
Кришив паскудних ворогів.
Хіба ж не я?.. та що й казати!
Тепер же, йон його я мати,
На мене навели туман!
Чого я не чував ізроду!
Мабуть, із пальця смокчуть воду
І Кочубей і Іскра пан!
Я з ними жив як із братами!..»
І з прикидливими сльозами
Бажає смерті їх гетьман!

Чого ти хочеш, песький сину?
Чого єси ти забажав?
Ти Кочубейськую дитину
Хіба давно як обнімав?
Маруся! бідная Маруся!
Ох, страшно, вимовить боюся,
Коли б пізнала те, кого
Вона до серця прихиляє!
Про те вся Україна знає,
Одна не знаєш ти того.

Песнь вторая

Мазепа дуже щось смутний;
Стоїть Маруся біля його.
Він не балакає нічого,
Звичайно кажуть: сам не свій.
Хоч що вона його й питає,
Він буцімто недочуває.

Мовчанка їй надопекла,
Їй дуже, дуже жалко стало,
Небога щиро заридала
І так казати почала:

Маруся

Чогось ти не з добра сумуєш,
Од мене утікаєш ти;
Мабуть, погане щось мудруєш,
Мабуть... не любиш сироти!
Ох, серденько недобре чує,
І день і ніченьку болить;
Не знаю, що воно віщує,
А щось мене не веселить.
Дарма, що в ту... ти знаєш... нічку,
Як, погасивши в хаті свічку,
Божився вік мене любить;
Тогді... як стала я твоєю,
Як розріднилася з ріднею,
Ти мусив без мене не жить;
Тепер зовсім не теє діло...
Мабуть, тобі я надоїла;
Ти день-денички в стороні,
Зізнався з Дульською якоюсь.
Ну, одчого ж, скажи мені,
Ніколи ти передо мною
Про Дульську слова не сказав?

Мазепа

Воно! я й перше угадав!
Оце ти, серденько, ревнива.
З якого б, навіжений, дива
Я за дівчатами гасав?

Хіба ж оцій сідій чуприні
Дотепно кланяться дівчині?
Не знаєш добре ти мене!
Минеться од дівчат охота,
Як в голові сидить робота
Та всяка думка шию гне...
А ти із діла злидні робиш.

Маруся

Ти околесицю городиш!
Не хочу, вспражки розкажи.

Мазепа

Ну, слухай, серце, годі, годі!
Да що почуєш, то мовчи:
Давно ми заварили діло,
Тепер воно кипить у нас;
Година гарная наспіла,
Прокалатає швидко час.
Давно без батьківської слави
Ми, як воли, в ярмі жили,
У підданстві або Варшави,
Або великої Москви.
Возиться годі з москалями,
Украйні царством буть пора:
І я моїми козаками
Шпурну на моцного Петра!
Москаль жахнеться перед нами,
І, може... буду я царем...
З собою заодно я маю
І Карла з польським королем,
Княгиня Дульськая отая,

Та старець той, та єзуїт
Од їх до мене листи носять.
Ну, є за що мене журить?
Отак жінки щодня голосять,
А розпитай — сама не зна,
Чого сталиться навісна!

Маруся

Ти будеш цар на Україні!
Як гарно на сідій чуприні
Засяє золотий вінець!..

Мазепа

Та почекай, ще не конець,
Бог вісь про те, що далі буде.

Маруся

Тебе всі поважають люди,
На смерть за тебе кожний рад,
Ти кращий будеш цар од миру,
Тебе жде царство...

Мазепа

А як кат?

Маруся

Піду з тобою під сокиру...

Мазепа

Марусе, рибонько моя,
Марусе, ти мене кохаєш?

Маруся

Хто, я?

Мазепа

Еге.

Маруся

Хіба не знаєш!

Мазепа

Дорожчий хто тобі, чи я,
Чи батько?

Маруся

Годі, серце миле!

Мазепа

Що, якби люди присудили,
Щоб кого-небудь з нас убили,
А ти б обом була суддя;
Кого б пустила ти на муку?
За ким би вспражки потягла,
За батьком чи за мною руку?

Маруся

Геть угамуйся, глянь на себе,
Який страшний ти і блідний!
І в пекло я піду за тебе.

Не забувай, що кажеш ти!

Давно вже сонечко зайшло
За гору, ген по той бік річки;
Ущухнув гомін, дав бог нічку,
Надворі тихо все було.
Зірки в горах мигають, сяють,
Вода як чисте скло стоїть,
Із хмари місяць випливає:
Усе мов золото блищить.
Білоцерківка, сад гетьманський,
Будинок старосвітський, панський,
І річка повная води.
Ніщо нігде не зашастує,
Осика листом не жартує.
В будинці ж є зате смути:
Там шепчуть тихими речами,
Там у світлиці, за замками,
В залізах Кочубей сидить
І в небо сумно він глядить.

Уранці смерть, не ма він страху,
Бо смерть для праведних покій.
Та мовчки як іти на плаху,
Мов у різницях віл на бій,
Іти на смерть за праве діло,
За те, що має ворог власть;
Вести приятеля в напасть,
Нести на муку честь і тіло!
Як він скалитиметься сміло,
Махне, і жаба цицьки дасть!..
І здумав Кочубей Пілтаву,

Сім'ю веселу, й козаків,
І пісні дочки, й першу славу,
Беседу зимніх вечорів,
І те село, де він родився,
Будинок батьківський, старий,
Де він добро любить зучився,
Де після праці мав покій.
Тепера треба все оставить!
За що? про що?

А клямка стук;
Забрязкотіло щось замками.
«Оце, мабуть, ізнов для мук
Іде Мазепа з наймитами».
Раз лусь замок: холодний піт,
У другий раз: сипнуло жаром.
«Ні, може, то з христовим даром
Іде до мене чесний піп».
Ось двері скрип; сусіль до його,
Місь панотця з хрестом святого,
Худенький, у очу дрібний,
Полигач бісів, Орлик злий.
Назустріч Кочубей мовляє:
«Мене ти знову мучить маєш!»

Орлик

Не все казав, ти ще кажи.

Кочубей

Ізгинь, маро, геть, преч біжи,
Покинь мене.

Орлик

Однеє діло
Нам зараз треба показать.

Кочубей

Що показать? І так насилу
Я сам на себе набрехать
Зумів, що ви мені казали,
Чого ж ви знову забажали?

Орлик

Ми знаємо, із давніх літ
У тебе є клади зариті;
Тепер ти оставляєш світ,
Скажи ж, твої де гроші скриті?

Кочубей

Так! Мав і не один я клад,
Та ви зуміли одібрать;
Один — як кров мою смоктали,
Навік од мене одтягали;
Той клад був честь; другий була
Дочка, од вас же не втекла;
Зазнаю я ту ніч прокляту,
Як осоромляли ви хату.
А третій клад в душі сидить,
Він мусить з богом говорить...
То вічне безголов'є кату.

Орлик

Покинь невісь-що городить,
Старий, та дурень, глянь на небо,

Отам ти будеш завтра жить,
Кажи, де гроші, те нам треба.
Чого ж замовчав?

Кочубей

Наймит злий!
Роби, що хоч, та згинь швидчій.
Дай хоч лягти у домовину,
Навіки очі дай закрить;
Тогді бери мою дитину,
Іди із нею скарб лічить,
Біжіть кривавими руками
Ламать комори із льохами,
Беріть і злото і срібло.
Дочка вам схованки покаже,
Где, як лежить моє добро,
Вона все зна і вам розкаже.

Орлик

Сховав де гроші, покажи!
Не хочеш? гроші де, скажи?
Ти швидко заспіваєш, враже!
Кажи, де схоронив ти клад?
Мовчиш? Га? що? ану лиш, кат! —
І кат прийшов...
Лиха година!
А де ж Мазепа, песький син,
Де він, поганая личина?
Балака про себе один,
На ліжку сидячи Марусі.
Мов гад його кусає душу,

А в голові нечисте все
Невісь-як розумом мутує:
«Хоч так, хоч сяк, а треба се,
Хай ворог до чортів мандрує!
Та як Марусенька знесе,
Коли про смерть отця почує?
А більше нічого вилять.
В мішку не заховаєш шила.
Мені тебе хоч жалко, мила,
Біди не можна одволать.
Уранці завтра в Україні
Всі, від старого до дитини,
Про смерть судді загомонять...
Зробить хто хоче певне діло
Й не затопити душу й тіло,
До себе жінки не мани,
Бо зроду-звіку не чували,
Щоб коли-небудь у ярмі
Хоч би возили, хоч орали
Укупі віл і козеня!»
А місяць блись із-за вікна.
Мазепа гульк: Маруся спала.
«Як тихо, гарно спить вона,
Бо ще про лихо не пізнала;
А завтра!» — і паскудний гад
Від єї очі відвертає,
Встає, з світлиці виповзає
І шамотить у темний сад.

Давно вже сонечко зайшло
За гору, ген по той бік річки;
Ущухнув гомін, дав бог нічку,
Надворі тихо все було.
Мазепа вибився із моці,

В душі ж Мазепи щось страшне,
Зла думка думку злу жене:
Йому здається — зірки ночі,
Мов бога праведного очі,
На його карою глядять,
Й тополі, ростучи уряд,
Тиняючися головами,
Про його дещо шепотять
Недовідомими речами.
І літня ніч йому душна.
Буцім підземная тюрма.

Помалу небо занімалось,
І край його почервонів;
Все ворушилось, все рушалось,
І ліс і степ заблискотів;
Уже й пташки защебетали,
Година вранішня настала,
Хрещений люд загомонів.

Маруся ранком ще куняла.
Крізь сон вона не розібрала,
А чула — не одна була:
Її за ногу щось будило,
Вона очиці підвела
І знов, зажмурившись, закрила,
Бо світ зовсім їх засновав.
Спросонок дівка потягнулась,
Додолу з неї килим спав.
«Се ти, Мазепо?» — і жахнулась:
Другу їй мову хтось казав.
Розкрила карі оченята,
Здається, перед нею мати!
«Хто се такий?»

Мати

Мовчи, мовчи!
Не скампути нас, я вночі
Сюди прошилась, ніби муха,
Тебе щоб тільки ублагать,
Щоб у гетьмана одволать
Смерть батькові, ой, доню, слухай!
Зрятуй його!

Маруся

Що? батько... як?
Якая смерть?

Мати

Хіба не чула!
Хіба ж се ліс або байрак?
Ти, бачу, нас зовсім забула!
Ще меж народом ти живеш,
А не де-небудь серед степу;
Катують батька, ти зовеш
До себе гаспида Мазепу!
Біжи мерщій, моли його,
Щоб одпустив отця твого.
Очумайсь, дочко, пізно буде!
Зирни, збираються вже люде!
Тебе послуха гетьман злий,
Для його сором ти забула,
Рідню і бога і покій
Навік згубила...

Маруся

Що я чула?
Лиха годинонька моя!
Катують батька... гетьман... мати

Передо мною тута в хаті...
Чи з глузду зсунулася я?
Мана се, чи що?..

Мати

Госпід з нами...
Се не мана, перед очами
Твоїми матінка твоя.
Чи вже ж сього ти не чувала,
Що, як від нас помандровала,
На звірость ворогам, як знав,
Царю твій батько на гетьмана
Про дещо певне одписав.
Що в муках катержних, бідашний,
Сказав, що здуру, враг зна нащо,
Він нісенітницю брехав.
Гетьману цар його оддав,
Й перед громадою людською
І старшиною військовою
Йому гетьман — боюсь казать —
Зібрався... голову одтять!

Маруся

О, милий боже, мамо, душко!
Як порятую батька я...

І дівка блиснула в подушки,
Зовсім, мовляють, як мерцвя.

Списи блищать, шапки рябіють,
Б'ють талимбаси. Сердюки
По полю скачуть, скрізь повки
Рівняються. Люд гомоніє;

А шлях, мов той гадючий хвіст,
Знай крутиться та все хвилює.
На відшиб у степу поміст,
По йому ходячи, жартує
З народом кат, жде бідних він.
Усе змішалось в гвалт один:
Жіночий крик і людський гомін.
Як ось гукнули: «Пан гетьман!»
Ущухло поле, тільки коні
Закопотіли там то там.

В середині меж сердюками
Вельможний гетьман з старшинами
Скакав на чорному коні;
А ген, по Київській дорозі,
Тряслися бендюги. В тривозі
Туди всі очі навели;
То горопашних їх везли.
Там Іскра й Кочубей сиділи,
Чужі од миру, од землі;
В останній раз на світ гляділи.
Ось поїзд став — і заревіли
Попи собором одходну;
З кадильниць наче смертю віє,
Усе заплоджує суму;
Мов хмара, дим кругом сивіє.
Тихенько молиться весь люд.
Нещасних вже на смерть ведуть.
Зійшли — і прихилився на плаху,
Перехрестившись, Кочубей.
Як варом облило людей.
Сокира свиснула з розмаху,
І заскакала голова,
Все поле ойкнуло від жаху;

Друга за нею ж скаче з плахи,
Покривавилася трава...
І кат поганою рукою
Обидві за чуби поймав
І, їх піднявши над собою,
Востаннє людям показав.

Капут бідахам. Народ божий
Балакаючи йде назад.
Про урожай, про дощ погожий,
Про сусідок баби ворчать.
Потроху рідшало все поле;
Аж ось дві жінки через шлях
Побігли шпарко, у очах
У їх було велике горе.
«Ви опізнились!» хтось сказав
І в поле пальцем показав.
Поміст дощаний там ламали,
Молився в чорних ризах піп,
І вже на бендюги стягали
Два козаки залізний гріб.

Один попереду старшин
Гетьман скакав собі додому,
Словечка не казав нікому,
Про себе мірковав один.
Не добрій буть тобі годині!
Йому в нутру хтось шепотів —
І чорний кінь в поту і в піні
Навзаводи в двірець влетів.
«Маруся де?» гетьман питає.
Ні те ні се йому ворчать.
Він у світлицю — там немає;
Біжить Мазепа прудко в сад,

Марусю кличе і гукає;
Як лис, по стежкам покотив;
Все вишатирив, обходив,
Шарнув у терен, зазирає
В кущі, край сажалки — немає!
Клене гетьман свій рід і плід,
Марусин захолонув слід.
Скрізь коні по шляхам заржали;
Гонці Мазепи поскакали
Туди й сюди, куди хто знав,
Куди хто нашвидку попав.

Ніхто ні бачив, ні чував,
Коли вона з двора вильнула.
Мазепа мовчки скреготав,
Вся двірня з ляку шию гнула.
Гетьман в світлицю зачинивсь,
Не спав цілісінької ночі,
Його зорили страшно очі,
Він дуже побивавсь, томивсь.
Вернулись вранці із погоні;
Єле живі були їх коні,
Вся зброя: сідла, нагайки,
Мовляв, підпруги й уздечки,
Було все піною облите,
У кров помазане, побите.

А про Марусю не привіз
Ніхто ніяку, кажуть, звісь.
Буцім її з землі не стало,
Покинула мов дівка мир.
Без неї мати пропадала,
З бідою горе коштувала
В чужбині — що зовуть Сибір.

Щоб краще одурить Петра,
Прикинувсь хирявим Мазепа.
Всі знахорі, хто із шатра,
З Німещини хто, з лісу, з степу,
Всі панькали біля його.
Він дивиться у домовину,
На його груди і на спину
Набгали враг знас чого;
Коржами тім'я обліпили,
У хаті ладаном кадили.
Цураючись від усього,
Бажав він тільки одного,
Щоб так умерти як хрещений.
Архієрея він зове;
Й по голові його мерзенній
Святеє миро скрізь пливе.

Московщина все шведа ждала,
Чи швидко в гості причвала,
І мовчки військо зобирала,
Щоб певно прочухрать з двора.
Тогді пізнали злу личину:
Дременув Карл на Україну;
Мазепа миттю з ліжка встав.
Той, що п'ять раз вмирав учора
І еле ворушивсь, конав,
Тепер — йому немає горя —
Він став Петрові ворог злий,
Не ма він страху за плечима;
Блискотючи кругом очима,
Обзирює козацький стрій.

Скрізь сяя вістка полетіла.
Україна заклекотіла:
«Мазепа москалю змінив,
Він став тепер полигач вражий».
Негарная зійшла зоря —
Зоря кривава.
Хто розкаже
Всю злість правдивую царя?
Гетьмана увесь люд кепкує,
Його обличчя кат шматує,
А душу у церквах кленуть;
На раді кожний коверзує
Гетьмана іншого добуть.
Від річки, кажуть, Єнісея
Увесь рід Іскри й Кочубея
Назад якмога привезли.
Додому їх Петро вертає,
Сріблом і злотом обсипає.
Відтіль, з тієї ж пак землі,
І Палія притеребили;
Він не любив, крий боже милий!
Як не любив Мазепи він,
Як дуже на його сварився.
На шибениці не один
Моторний парень опинився:
Ізгинув Чечель, мов блоха,
Да і вельможного, бач, пана,
Із Запорожжя атамана,
Щось доля не була плоха.

Коханець військової слави,
Синьокаптанковатий швед
Надвинув на степи Пілтави;
Петро туди ж повів перед.

Насупротив вони постали,
Як треба військо вгамовали,
Все під мушкетом ні белмес.
І бачить Карл зовсім не теє,
Тут не рушеннє військовеє,
Не Нар[в]ських бачить неотес:
Тут військо все було одбірне
В строю і пішеє і кінне,
Штиків блискучих цілий ліс.
І він сказав: «Ось завтра вранці
Я вам, москалики, поганці,
Цибульки піднесу під ніс».

Ніч світ обкутала собою;
Москаль і швед уже хропе.
Ген під палаткою одною
Щось то шушука, то гуде.

Мазепа

Послухай, Орлик, ні, я бачу,
Що тута добре обмилився!
Зробив без глузду, на удачу,
Із Карлом рано подружився:
Він хлопець нібито проворний,
До різанини геть моторний,
Регочеться против гармат;
Та не йому, мені здається,
Петра посмикать доведеться,
Петро — йому не панібрат.
Карл приндиться да упирує,
На долю все свою кладе,
Про Нарву тільки і товкує.
Не знаю, як нам припаде.

Соромляюсь, та що робити!
Здурів і я, на старі літа
Кругом себе оцирклював.

Орлик

А я б не так оце казав;
Підождемо кінця ми ділу,
Як поскубем цареву силу,
Дамо замир'є москалю.

Мазепа

Ні, пізно вже тепер царю
Зо мною, братіку, мириться,
Не те в душі моїй сидить,
Давно мій дух на його злиться
І серце ниє і кипить.
Вночі — Азов як воєвали —
З царем у ставці ми гуляли,
З його бояр тут дехто був,
Я не до шмиги щось белькнув:
Злякались гості, обомліли,
Цар з серця чарку упустив
І за оції уси білі
Мене — чи чуєш! — ухопив!
Замовчав я, зігнувши спину,
У грудях злість мою здавив:
Її, мов мати ту дитину,
До сього часу доносив.
Тепер нехай собі літає,
Її не треба хоронить!
Я знаю, як Петро бажає,
Щоб знов мене за ус водить.
Та ще побачим, хто зволає,
Кому тікать. Коли б зоря!..—

Сказав і очі зачиняє
Ізрадчик білого царя.

Дав госпід світ, настав день білий:
Блиснула на траві роса.
Ревуть гармати; дим пресивий
Геть, геть пішов під небеса.
Повки ряди свої зімкнули,
Стрільці шатирять по терну;
Черкають ядра, свищуть кулі;
З штиків збудовано стіну.

Ізвикши змалку побиваги.
Знай лізуть шведи на гармати:
Мов вихор конниця летить,—
Піхота швендяє за нею.
Все поле як огнем горить,
Не чуть нічого за різнею,
Скрізь гвалт, зик, галас, скрізь гримить.
Аж ось — куди нам лучче стало!
То там, то там втікає враг:
У суточки дав Розен драла,
Іздавсь сердега Шліппенбах;
Синьокаптанників здавили,
Багацько склизло їх значків.
Сам бог дав москалеві сили,
І їх царя і праве діло
Святий з небес благословив.

Меж віськом моцно щось гукає —
Почули реч царя Петра:
«За діло з богом!» — Із шатра
Він сам з боярством виходжає,
Мов матка з роєм вилітає.

Цареві підвели коня,
Він сів; кінь огирем гарцює,
Стриба, навзаводи басує,
Кача в середину огня.

Уже обіди; сонце гріє:
Ущухла трохи гуркотня.
Не де козак зачервоніє!..
Нема ні диму, ні огня.
Агу! все поле заревіло...
Скрізь обізвалося «ура!»,
Повки побачили Петра.
За ним бояре копотіли,
Чоло Москви, один в один:
І Шереметьєв благородний,
І Брюс, і Боур, і Рєпнін.
. . . . . .
Ген перед шведами своїми
Карл із носилок виглядав:
Він лупав, мов сова, очима
І щось пильненько сумовав.
Не залюбив небіжчик кулі,
Його ще вранці підоцькнули!
Рукою мовчки він кивнув
І на Петра повки пужнув.

Зійшлося військо знов на полі;
Тріщать, бряжчать шаблюки голі,
Грім із гармат заклекотів,
З гвинтівок кулі засви[с]тіли;
Заржали коні, захропіли.
Уруч схопилися повки,
Москаль, і швед, і козаки;
Як дрова, народ так кришили:

Шпигали під боки штики,
Меж людом ядра заскакали,
Від крові людської шкварчали,
Кругом ревіло та гуло.
Прямеє пекло там було!

Усе староство військовеє
Якмога на поле глядить.
Хто б'ється дуже, хто не теє,
Хто драла дав, а хто стоїть.
Кому післать підмогу треба,
Про те балакають меж себе.
Біля московського царя
Стоїть дід, дуже, дуже сивий;
Кониченько хвилястогривий
Його до війська не несе.
Під руки два його держало;
На білий світ дививсь він мало;
Для його повмирало все.
Палій! Сибір тебе зсушила!
Уже на жак твій козаки
Не позбираються в повки;
Захляла молодецька сила!
Чого ж він так замізковав?
Чого він став темніший ночі?
Чого так страшно світять очі? —
Оце Мазепу він пізнав!
То ворог, серце заболіло,
Свій рік, своє немощне тіло,
Мабуть, уперше він прокляв.

Посерединці сердюків
Та денеяких козаків
Мазепа ходячи сумує.

Іззаду вистріл. Він зирнув:
То Войнаровський так лигнув,
В його руках мушкет димує,
А недалечко молодий
Козак в пилу в крові валявся;
Почувши волю, кінь порский
Геть степом вибриком побрався.
Козак на гетьмана скакав,
Його убить козак бажав.
До його гетьман під'їжджає,
Чогось у його ще питає,
Та пізно вже питать тепер:
Козак мовчить, козак умер!
Із любищ загубив він душу,
З любків і голову поклав,
Бо м'я коханеє Марусі,
Вмираючи, іще шептав.

Настала гарная година:
П'ятами шведчин накивав,
Москаль утришия погнав;
Дала до лясу німців сила,
За ними конниця піра,
Шаткує, наздогінці коле.
Від крові червоніє поле,
А мертвих скрізь лежить гора.

Петро на радощах гуляє.
Він шведів плінних сам вітає,
Вітає і бояр своїх
І чарку повну наливає,
Мовляв: «За спекторів моїх!..»

Та де ж той Карл, що в гості ждали,
Кого, мов щіпку, обчухрали,

Чому до гурту він не йде?
Нема-бо тут його нігде:
Король, укупі і Мазепа,
Далеко парять серед степу,
І вавку Карл свою забув;
Якмога день і ніч чухрає,
Насилу челядь з ним з'їжджає.
Так з-під Пілтави він дмухнув!

У Карла збоку гетьман скаче,
Кругом очима обзира.
Гульк — хутор у степу побачив;
Ушкварив прудко край двора,
Щось буцімто його злякало.
Без народу стояв той двір,
Де перше вешталось чимало;
Знай вітром хвірткою качало,
І сад став, сказано, пустир.
Пізнав будинок ти, гадюко,
Де заплодив і смерть, і муку,
Хоч перше й весело було,
Де ти гуляв не раз, поганий,
Де чарку пив в беседі гарній,
Ховаючи своє жало;
Поки до того не влестився,
Що зло компоновать пустився:
Дитину уночі украв
Од батька рідного... пізнав?

Скрізь хмари небо застилають;
Ночна доба. Біля Дніпра
На березі собі куняють
Невірні вороги Петра.
Забувши військо, і Полтаву,

І москалів велику славу,
На спориші Карл гарно спав.
Та сон Мазепу облітає,
Покій від його утікає;
Йому все жарко, він стогнав,
Аж чує, хтось його позвав;
Зирнув... із ляку затрусився:
До його близько хтось схилився.
Обшарпана, худа, блідна,
Дівоцьку косу розпустила,
Очима, ніби звір, світила,
Нагнувшись перед ним, вона.
«Що се таке? се ти, Маруся?»

Маруся

Мовчи, почують нас, боюся,
Тихенько шепоти тепер,
І мати й батько мій умер!

Мазепа

Та що ти мелеш, бог з тобою!

Маруся

Послухай, що вони зо мною
Хотіли зараз ізробить!
Як мусили мене дурить!
Куди втікать в такую пору?
Куди діваться з поговору?
Як річ скажених зупинить?
Вона мені тепер казала,
Що батька вже мого нема;
Його я голову держала,
Да то не людська голова...
А вовча... Бачиш, як дурила

Вона Марусю, чуєш ти!
Щоб не гадала й не хотіла
З тобою, серденько, втекти!
Чи можна?—
Гетьман мовчки слуха,
Що дріботить йому вона.
Ізнов, не перевівши духа,
Вона казати почала:
— Я знаю, празник, тиск народу,
І мерцвяки, якого зброду!
Туди я з матір'ю ішла.
Та де ж ти був? з тобою різно
Нужуся, далебі-що, я!
Ходім додому, глянь, як пізно...
Скрутилась голова моя;
Тебе я мала за другого,
Ти, старцюга, який страшний!
Ні, гарний був Мазепа мій,
А ти, так здавсь на чорта злого,
В його очу як жар любов,
А речі від огню жарчіші.
Від снігу ус його біліший,
А твій помазаний у кров.—

І з реготом завизкотіла,
І мов лихий її злизав.
Мазепине трусилось тіло,
Його циганський піт проньмав.
Мов смертю на його сопнуло,
За шкуру снігом мов сипнуло,
І волос шапку підсував.

Ізсклизла ніч, і небо сяє;
Ось швидко сонечко блисне.

Швед не хропе. Доба другая
Ізнову на коня жене.
Потраву козаки варили,
А ген, на березі Дніпра,
Драбанти коників поїли.
Прокинувсь Карл: «Ого, пора!
Вставай, Мазепо, вже світає...»
А він давно, давно не спить:
Туга ввесь дух його спирає
І серце теплеє крушить.
Він мовчки чорного сідлає;
За королем покопотів —
І очі гетьмана блищали,
Коли вони перескакали
Конець українських степів.

Уже сто літ перевернулось,
Як се робилось на землі.
Давно і плем'я те минулось;
Сини шукать батьків пішли.
Рушення військового слави,
І різанини, і побід
Як дим пропав червоний слід.
І тільки ти, сподар Пілтави,
Меж людом моцної держави,
За те всі дякують тобі,
Втяв гарну пам'ятку собі.

Де вітряків окіл крилатий
Бендери мов обгородив,
Де бродять буйволи рогаті
Меж дуже давнішніх гробків,
Там видно цегли ворох цілий,
Та цегла мохом поросла.

І кажуть, що от відтіля
Король, до дуру дуже смілий,
Всю челядь під мушкет зібрав,
Востанньє з турком жартував.
А про Мазепу ні півслова
Ні од кого і там не чуть.
Його заклекотіла путь;
І тільки, бач, що год, то знову
В церквах анафему кленуть.
Да є святая та могила,
Де Іскра й Кочубей лежать;
Іх церков з миром схоронила.
Цвіте в Диканьці цілий ряд
Дубів, вони підчас шумлять
Унукам, як дідів згубили,
Бо приятелі їх садили
Тогді на пам'ятку у сад.
А де ж дочка? — ніхто не знає;
Не чуть про єї ні словця.
Ніхто не зна її конця.
Хіба в селі як старець грає
На кобзі, всячину бриньчить,
Про єї пісню заспіває:
Кругом козацтво аж кишить;
Сльозки в очах дівчачих сяють,
Чубами парубки кивають,
А дід насупившись сидить,
Згадавши стародавній світ.

1835

РОСІЙСЬКІ ПОЕЗІЇ

РОГДАЕВ ПИР

Рогдай сидел между друзей;
Невнятный говор их в чертоге раздавался.
Пред ними сладкий мед янтарною струей
В блестящий кубок изливался.
Все суетилось вкруг. Рабы со всех сторон
Старались угождать боярам знаменитым,
И по столам, обилием покрытым,
Носился чарок громкий звон.
Вдруг шум затих между веселыми друзьями...
Родную песню им певец Баян запел,
И громкий глас его, в гармонии с струна́ми,
Казалось, к небесам из храмины летел...
Рокочут вещие. Бояре в упоенье,
То вдруг все в забытьи, то в страшном
исступленье,
И сердце каждого восторг и радость пьет:
Певец Баян дела Олеговы поет:

I

Кто там, за курганом, стоит, величавый?
Кто гласом вздымает волну на Днепре?
Кто взмахом колеблет столетни дубравы?
Чьи взоры сверкают, как звезды во тьме?
То витязь славянский, то мудрый Олег
Приемлет на греков отважный набег.

II

Ржут быстрые кони. В доспехах медяных,
Под знамя Олега герои летят...
На поле блистают оружия брани,
Звучит изостренный, тяжелый булат;
Ладьи с парусами скользят по водам,
И ветер попутный способен ладьям.

III

Уже в Цареграде Олег победитель.
Он греков надменных рассеял в полях —
И щит свой широкий бесстрашный воитель
Повесил на гордых Царьграда вратах.
Сам Лад освящает славянскую брань...
Олег собирает богатую дань...

IV

Заря загорелась на небе востока,
И утренний ветер подул по полям;
Но что там — я вижу — чернеет далеко?

Чей топот и ржанье несется к ушам?
То едет с воинских походов Олег!
И радостны волны, и радостен брег...

V

И греков роскошных златые изделья
Украсили князя любимый чертог...
Весь Киев престольный пирует в веселье:
По стогнам летает согласия бог...
Заздравные кубки повсюду звучат:
Народ торжествует Олега возврат!

Баян умолк; но перст его игриво
Еще летал по пламенным струна́м...
И на лице бояр изображалось живо,
Как песнь его приятна их сердцам.
Но вот прервалось их минутное молчанье...
И чашник снова ковш боярам наливал,
И вновь шумит дружнее пированье,
И вещий по струнам в восторге пробегал...
И долго прадеды седые пировали —
У них поднялся пир горой —
И кубки в их руках до полночи блистали,
Меды древлянские лилися вкруг рекой...
Лишь к утренней заре смежилися их вежды,
Но сладок был их сон:
Во сне ласкали их блестящие надежды;
Им снился ратных строй, мечей и копий звон,
Им чудились врата златые Цареграда,
И греки робкие, восточная награда,
И гордых прадедов набег,
И слава их, и вещий князь Олег...

1831

КУРГАН

В степи седой стоит курган передо мною—
И мысль моя полна неясною мечтой.
Он говорит забытой стариной
И дух животворит собою.
На нем растет полынь, всегдашний
друг степей;
Густой крапивою его чело венчалось...
Украйна исстари войною раздиралась,
И шум воинственный умолк недавно в ней.
Но для чего курган насыпан величавый,
Питомец давний многих лет?
Иль нашим прадедам, любимцам бранной
славы,
Служил он пристанью в дни грозные
побед?
Или под этою землею
Лежат Украины сыны,
Сраженные врага рукою
За славу и покой отеческой страны?

Быть может, в разъездах отважных,
далеких
Казаки летели в чужой стороне;
Оставивши домы и дев черноких,

Искали добычи в кровавой войне.
И, гривы вздымая, питомцы Сулы
По полю отважных, как вихри, несли
Далеко, далеко — к родным куреням.
На запад клонилось светило;
А шайка скакала по вольным степям...
На степи все сумрачно было:
Безбрежна пустыня; все дико кругом;
Сливался с равниной вдали небосклон.

Лишь, изредка, коршун пред ними взлетит
Из кущи ракиты ветвистой,
Иль змей, изгибаясь, в траве зашипит,
Блестя чешуей серебристой.
Но кони стремятся — и черная пыль,
Поднявшись, садится опять на ковыль.

Покрылась пустыня вечернею мглой,
И ветер завыл о полночи...
Пред шайкою скачет казак удалой;
На юг устремляет он очи
И мчится, как вихорь, вдоль гладких полян:
То их предводитель, то их атаман.

Но вот на кургане заискрился свет;
Блестит он приветно, как прежде.
Так в мрачную душу порою прольет
Утеху луч ясной надежды!
«Дружнее, товарищ! дружнее, дружней!
Повеяло ветром знакомых полей.

Там плещется Уда о берег родной:
Я слышу родимые звуки...
Как сладко забыться в объятиях драгой,
Скитавшись так долго в разлуке!»
Казаки примчались в отеческий стан,
И местом веселья был мрачный курган.

Иль, может быть, когда война ярилась,
Коварный лях Украйну разорял,
И гайдамаков шайка билась,
И сын степей средь боя возрастал,
Когда несчастною страною
Ордынец шел, как мрачный демон зла —
Пред ним смерть жадная текла,
И кровь дымилась под рукою.
В то время смутное войны
Дрались Украины сыны
За вольность родины святую.
Они с врагом пытали сил,
И тыл ордынец обратил,
Забывши славу боевую.
Но на кровавых тех полях
Был не забыт усопший враг:
Христовой верой пламенея,
Казак чтит мертвого злодея.
И под твоей, курган, землей
Татарский прах зарыт в глуши
степной.
Теперь же на кургане этом,
Не думая о старине,
О храбрых предках, о войне,
В палящий полдень, жарким летом,
Под темнолистным холодком *
Пастух храпит спокойным сном.
И часто здесь в часы заката,
Когда на тверди голубой
Утонет солнце в лоне злата
И даль сольется с темнотой,

---

* Холодком называется степное растение в виде куста.

Чумак, идя в пыли дорогой,
С простосердечным земляком
Свой ужин разделив убогой,
Перед раздутым огоньком
Затянет песню на кургане
О Самойловиче-гетмане,
О запорожских казаках —
И пламень дедов на глазах,
Как луч мгновенные зарницы,
Блеснет сквозь черные ресницы,
Но замирает в тот же миг...
Я часто, средь степей глух[их],
Внимал сим песням заунывным.
Наполнен вдохновеньем дивным
И дивным чувством обуян,
Глядел на сумрачный курган
Под ясным кровом лунной ночи;
Мои горели чем-то очи;
И свиток древности седой,
Я мнил, развернут предо мной.

1833

РОМАНС

Слыхали ль вы, когда в дубраве темной,
Под кровом девственных ветвей,
Склонясь на грудь подруги скромной,
Заводит песню соловей?
Видали ль вы, когда пожар Авроры
Горит на небе голубом
И темный лес, и степь, и горы
Румянит розовым лучом?
Слыхали ль вы, когда краса-девица
«Люблю», робея, говорит?
Слеза сверкает на реснице,
И пурпур на щеках горит?
Не правда ль, тот огонь ярчей огня востока
И голос тот приятней соловья?
Он дух живит, он мысль несет высоко
И красит дни земного бытия.

1834

НЕДУГ

Я недугом томим,
Но отрадно мне с ним,
Мне приятны недуга мученья.
Он ужасней всего,
Но и прелесть его
На земле не имеет сравненья.

Я недугом объят:
Вижу демонов, ад,
Вижу мир в наготе подземельной;
Вижу солнце без дня,
Вижу свет без огня,
Вижу мглы океан беспредельный.

С черной тучей грущу,
С буйным морем ропщу,
Вижу светлых алмазов рожденье;
Знаю, в недрах земли
Как граниты росли,
Чую трав и дерев прозябенье.
На земле тяжело,
На земле несветло:
Все здесь пахнет и златом, и кровью!
Люди ближних гнетут,
Люди честь продают

И торгуют святою любовью...
Полечу за эфир:
Как прекрасен тот мир!
Как блестящие звезды роями
В стройном чине плывут,
Кольца огненны вьют
И расходятся вольно кругами...

И в гармонии той
Я летаю душой.
Свет неведомый ум озаряет.
Пред умом тает тьма,
И природа сама
Перед ним тайники отворяет.

Звезд небесных светлей,
Краше солнца лучей
И зарницы полночной живее,
Ярче жгучих очей
Ненаглядной моей
Он в душе непонятно светлеет!

Но недуг отлетит:
Начинаю я жить,
Прозябать, как земное творенье,
Стану в мире страдать
И, как радости, ждать
Мой прекрасный недуг — вдохновенье.

1837

МОЛИТВА

Хочу я молиться; душа моя просит
Беседы отрадной с источником сил;
Волнение мира она не выносит,
Ей мало курений обычных кадил,
Ей тусклым сияньем горят наши свечи,
Безжизненны наши хвалебные речи
И слаб и незвучен наш клир.
О, дайте мне волю! где степи родные
Слились с небосклоном в безбрежной дали,
Где чистые своды небес, голубые,
Лобзают зеленые волны земли,
Туда полечу я: в час грозные бури,
Как ветер взволнует степной океан
И тучи столпятся в небесной лазури,
Бестрепетно стану на дикий курган.
Пусть небо сверкает святыми огнями,
Земля, как преступник, дрожит под ногами—
Спокойствие ляжет на душу мою.
И там я, внимая громов перекаты,
Святую молитву, святому трикраты,
Языком достойным спою!

1837

НЕЖИН ОЗЕРО

(Малороссийское предание)

В ту ненастную годину
(Как преданье говорит),
Как в Украине святыней
Торговал поганый жид,
Как богатые поляки,
Златолюбием дыша,
Продавали с барыша
Позволение на браки
И кимвалов грустный звон
Для казачьих похорон,
Город Нежин православный
На Украйне был силен.
Верой чуждою, бесславной
Опозорен не был он.
Граждане его — казаки —
Вынесли из смертной драки
Самобытные права...
И о Нежине отвсюду
Шла хорошая молва.
Но одно там было худо:
Был за городом пустырь,
И на нем, пугая око,
В небо выбегал высоко
Униатский монастырь.

Вот настала ночь святая,
Окончание поста.
Все молились, ожидая
Воскресения Христа...
И пробил он, час урочный,
Прогремел нам радость клир —
И под ризой полуночной
Встрепенулся божий мир.
Травы в поле зашептали,
Волны в море заплескали,
И отгрянул свод небес
Звучное: «Христос воскрес!»

Храмы радостью сияют;
Легким дымом фимиам
С песнопеньем улетает
К растворенным небесам.
Вот, собравшись воедино,
Отщепенцы от святыни
Освящают монастырь,
И — прости им, царь небесный! –
Хочет петь святые песни
Их отступнический клир...
Вдруг — земля поколебалась...
Свет померк у них в очах;
Недопета песнь осталась
На испуганных устах —
Провалилась в область ада
Эта грешная громада,
Этот унии оплот;
Убежали в землю своды,
И над ними снова воды
Затянули новый свод.
Ночь прошла, и над востоком

Зарумянилась заря,
А на поле одиноком
Не видать монастыря.
И по монастырским башням,
С плеском, с ропотом всегдашним,
Волны синие бегут,
Непостижно, дивно, тайно
Там шумит широкий пруд:
Этот пруд теперь в Украйне
Нежин-озером зовут.
Есть молва, что в ночь святую
Воскресения Христа
На мгновенье тьму ночную
Гонит с озера вода:
Волны примут цвет огнистый,
И далеко, там, на дне,
В недоступной глубине
Виден монастырь нечистый:
В нем огни еще горят,
И как будто в отдаленье
Под водою слышно пенье
И колокола звучат.

1837

РОСА

В час ночи безмолвной, в час грозных видений,
Когда, засыпая, весь видимый мир
Сольется в неясные, чудные тени,
И дремлют пучины, и дремлет эфир,
И, тайной и мраком весь свет обвивая,
Как тяжкая дума, темны небеса,
В тот час вдохновенный, дочь светлого рая,
Нисходит на землю роса.

Смотрите! долины подернулись паром;
Повеял прохладой с полей ветерок,
И вспыхнул небесным пожаром
Алтарь мирозданья, далекий восток.
И, в девственной свежести, луг ароматной,
Унизан перловой росою, горит;
И в каждой росинке — для нас непонятно —
Мир божий, и небо, и солнце блестит.

Земля пробудилась; поклонник корысти,
Народ-трудолюбец к работе спешит:
Небес бриллианты он вмиг запылит,
Луга он притопчет стопою нечистой...
Не бойтесь. Вот солнце с воздушных высот
Пригреет — и гостью на небо возьмет.

Видишь, там сомкнулись тучи,
Дружной стаею свились,
И на них перун гремучий,
Огнебежный и летучий,
Грозно над землей повис
То, презренная толпою,
Гостья божия — роса
Улетела в небеса
И грозит земле войною.
Вот идет она, идет!
Под воздушными полками
Затрещал небесный свод;
Перекрестными огнями
Тучи молния сечет;
Грома буйные раскаты
Прогремели в небесах —
И, боязнию объятый,
Человек склонился в прах...

1837

ПЕЧАЛЬ

Я дружен с печалью, как с нежной сестрою.
Не помню когда я ее полюбил:
Ребенок, я сладко мечтал под грозою,
Ветр буйный понятно душе говорил.
Измлада, от самой моей колыбели,
Мне грустно стенали пастушьи свирели;
Печаль разливалася в песнях родных:
Рыдая, я слушал унылую чайку;
Мне пели, как ляхи сожгли Наливайку —
И сердце приятно болело от них.
И. детские игры свои забывая,
Я с думою свыкся в ночной тишине;
И чудная гостья тогда, неземная,
Темнее полночи являлась ко мне...
Но годы летели; я, юноша смелый,
Взглянул безбоязненно в светлую даль:
Там в радугах прелести мира горели...
Неясные страсти в душе закипели,
И презрел я старую гостью — печаль.
Я деву увидел, венец мирозданья,
Земной и небесной аккорд красоты;
Пред нею поверг я надежды, желанья
И юности сладкие грезы, мечты.
Она, улыбаясь, мне в очи смотрела

И сердце лучами улыбки прожгла.
Душа моя дивным пожаром горела
И яркою страстью вполне расцвела.
Как дева земная прелестна была!
Я песни звучал ей — и стих непокорный
Богатству и власти, пред ней трепетал.
«Люблю»—прошептала мне дева притворно;
Но златом пред нею богач прозвучал,
И я был осмеян изменой позорной:
Променены чувства на подлый металл!
Страдалец, я к людям расширил объятья —
Безумец! сочувствия ждал от людей!
К растерзанной груди хотел их прижать я
И обнял — шипящих от зависти змей.
Я в мире остался опять одинокой,
Всю горькую чашу испив бытия:
Мне люди разрезали сердце глубоко,
И холодом опыт обвеял меня.
Со вздохом я призвал дней детства подругу,
И мрачная гостья явилась ко мне:
Она протянула мне руку, как другу —
И вновь неразлучна со мной в тишине...
Она овладела убитой душою,
Она моя дева, мой друг, властелин!
Я чувства делю с ней, как с нежной сестрою,
И в мире коварном живу не один.

1837

СКАЛА

На долине степной,
Над широкой рекой
Одиноко скала вырастает,
И природы рука
Из земли, из песка
Гордо к небу ее подымает.

Как сиротка, она
Бесприютна, одна
Под безгранным шатром небосклона:
Летом зной ее жжет,
Снег зимой заметет —
От скалы не услышите стона.

Но ее ты не тронь:
Чудотворный огонь
При рожденье миров в ней закован.
В жилах каменных он
До поры заключен
Всемогущим предвечного словом.

То — источник огня,
То скала из кремня.
Ты ударь в нее острою сталью —

И алмазным снопом
Брызнут искры кругом,
Свет проглянет и высью, и далью.

Молчалив и угрюм,
Полон пламенных дум
Сын любимой мечты, вдохновенья.
Он один меж толпой;
Проза жизни людской
Не пробудит его песнопенья.

Но когда уязвлен
В сердце твердое он
От удара судьбы непреклонной,
Он струнами звучит —
И блестит и горит
Над толпой его стих среброзвонный.

1837

МЕСЯЦ И ЗЕМЛЯ

Был день — и земля, упоенная жаром,
Роскошно томилась в объятьях небес;
Обширное море пылало пожаром,
Дышал ароматами лес.
Но день догорел — и обычной порою
Затеплился месяц над сонной землею:
Пред ним задрожала земная краса —
А месяц, открывши бесстрастные очи,
Все выше плывет. И под куполом ночи
Свершались небес чудеса...
Звучат сладострастно леса и поляны:
То песни поет соловей;
И тонкой струею дымятся туманы
От гор — от земли алтарей.
Душистые недра цветы раскрывая,
Курят в тишине фимиам...
И в знойном томленье земля изнывая
Трепещет и рвется к блестящим лучам,
А месяц какой-то неведомой силой
Земные восторги впивал,
И веял на землю покоем могилы,
И блеском холодным ее обливал.
Недолго она теплотою дышала
И негой душистой: на жарких полях

Цветы затворились, земля засверкала
Пред месяцем светлым в холодных слезах.
О дева милая! напрасно,
Полна и неги и огня,
Так бешено, так сладострастно
Ты жмешь в объятиях меня.
Мой ангел юга черноокий!
Восторг любви твоей высокой,
И бескорыстный, и святой,
Я не пойму моей душой,
И на кипучие лобзанья
Я, света хладного созданье,
Отвечу лаской ледяной —
И взор твой светлый, полный жизни,
С улыбкой горькой укоризны
Сверкнет печальною слезой.

1837

УКРАИНСКИЙ БАРД

Под тенью липы, перед дверью
Избушки дряхлой и простой,
Играет бандурист седой.
Вокруг него, с обычной ленью,
Толпа украинцев стоит.
Он тешит их, детей природы:
То им «метелицу» звучит,
То про гетманские походы
Красноречиво говорит,
То упырей в час непогоды
Поет ночные хороводы...
Но вот, как будто страшным сном
Старик встревожен; взор угрюмой
Блестит нерадостною думой...
Он покачал седым челом,
Вздохнул — аккорды застонали,
И горьким голосом печали
Запел он песню о былом:

«Там, где быстрая Сула
Лентой по степи пошла,
На полянах солоницы
Коней дикая станица
Без боязни воду пьет;

Где ковыль, как снег, белеет,
Пудовой арбуз растет,
Золотая дыня зреет
И в зерцало глубины
Гордо смотрятся Лубны,
Там широкими степями
Мчатся вольные полки,
Мчатся наши казаки.
Степи стонут под конями.
То за родину войной
Наливайко поднял знамя:
Ляхам всюду меч, и пламя,
И постель в земле сырой.

Полководец Польши дерзкой,
Несговорчивый Жолкевской,
На Украину идет.
Знамя Речи Посполитой
Вьется в воздухе развито;
К бою войско знака ждет.
Лях, по виду — непреклонный,
Раб ксендзов и богачей,
И казак, душою вольный,
Зря врага, самодовольный
Друг на друга мещут взгляд:
В нем пылает мести яд.

— Полно нам в неволе жить,—
Начал гетман говорить,—
Много мы и так терпели:
Униаты захотели
Наш святой закон попрать,
Всюду польские костелы,
Всюду езуитов школы

Самовластно учреждать.
Пусть дадут, по крайней мере,
Умереть в отцовской вере.
Будет и была чиста
Наша вера во Христа! —

Он сказал — и в бой великий,
Смертоносной полетел...
Огласилось поле криком,
Гром орудий загремел...
Видно, так судьба судила!
Бог Украйну наказал:
Наливайко в плен попал;
Наша слава приуныла;
На украинских степях
Победил счастливый враг!

Там, далеко, за границей,
В католической столице,
К площади народ спешит:
Там на месте возвышенном,
В медном чане раскаленном,
Пленника хотят казнить
. . . . . .
. . . . . .
Умер он за вольность края
И за веру пострадал...»

Умолк певец, печали полный;
На струнах голос замирал;
О Наливайке вздох невольный
Из уст в уста перелетал.
У черноглазой у девицы
Слеза повисла на реснице,

Старик поникнул головой,
Глаза у юноши сверкали,
И дети в страхе трепетали
От песни стороны родной.

1837

КАЗАК НА ЧУЖБИНЕ

(Украинская мелодия)

Поехал далеко казак на чужбину
На добром коне вороном.
Свою он Украйну навеки покинул:
Ему не вернуться в отеческий дом!
Напрасно казачка его молодая
И утро и вечер на север глядит,
Все ждет да пождет, из полночного края
К ней милый когда прилетит.
Далеко, откуда к нам веют метели,
Где страшно морозы трещат,
Где сдвинулись дружно и сосны и ели,
Казацкие кости лежат.
Казак и просил и молил, умирая,
Насыпать курган в головах:
«Пускай на кургане калина родная
Красуется в ярких плодах.
Пусть вольные птицы, садясь на калине,
Порой прощебечут и мне,
Мне, бедному, весть на холодной чужбине
О милой, родной стороне!»

1837

СОЛОВЕЙ

В зале душно: блеск и свечи,
Пестрая толпа гостей;
В зале хохот, в зале речи,
В зале слышен соловей.
То искусно свищет песни
Пред восторженной толпой
Иноземец молодой.
«Восхитительно, чудесно!» —
Гости, хлопая, кричат —
И пред ними снова песни
Те же самые звучат.

А певец земли небесный,
А свободный соловей
Этой самою порою,
Над уснувшею рекою,
Сам, один в тиши ночей,
Для подруги только милой,
Не для славы и похвал,
Песнью звонкой, полной силы
Сад и рощу обдавал.

1837

МОЯ МЕСТЬ

Люди-братья, вы успели
Ваше дело совершить:
Вы умели, как хотели,
Пламя юности убить.
Эти кудри шелковые,
Эти очи огневые,
Эта музыка речей
Девы-радости моей,
И любовь моя земная,
Этот светлый отблеск рая,
Это счастия зерно —
Все другому отдано.

Часто грешною мечтою
Я бываю возмущен;
Но меж девою и мною
Исполин стоит — закон.
Перед ним благоговея,
Я главу клоню на грудь
И шепчу, в душе немея:
«Чародейку позабудь!»
Смейтесь, люди — ваше дело
Вы окончили вполне:
В грудь расчетливо умели
Влить недуг смертельный мне.

Но слушайте, братья! За страшной чертой,
За гробом, опять я душой бестелесной
Вспорхну к небесам и блестящей звездой
Пред вами заискрюсь на тверди небесной.
Я буду бесплотен, свободен, легок!
И что ваш коварный мир сделать мне мог?

Тогда я, безгрешный, ночною порой
Слечу к ненаглядной, к ее изголовью,
Ей кудри рассыплю бесплотной рукой,
Уста поцелую с нездешней любовью
И, тихим струясь по челу ветерком,
Навею ей грезы о счастье былом.

Распустятся розы у ней на щеках,
В груди пробежит сладкий трепет,
Улыбка засветит опять на устах,
Знакомый послышится лепет.
Когда ненаглядная вспомнит о мне,
Я буду далеко — опять в вышине...

За зло я сумею людям отомстить:
Когда в темноте, неизвестной тропою,
Над пропастью будете вы проходить
И пропасть готова пожрать вас собою —
Падучей звездою я к вам полечу
И близкую гибель собой освечу.
Когда в вышину налетят облака,
И глухо застонут там громы,
И мстящая праведно неба рука
Захочет карать ваши домы,
Пред громом сверкну я кровавой змеей,
Скажу вам: бегите — удар роковой!

Когда, увлекаясь корыстной мечтой,
Вы будете плыть океаном
И ночь, покрывая своей темнотой,
На вас заревет ураганом,
Я в вихре и буре пред вами пойду
И в пристань спокойную вас приведу.

Я буду хранить вас на вашей земле.
Живите, терзайте друг друга,
Всегда пресмыкаясь во прахе и мгле,
Как дети греха и недуга,
И думать не смея о той вышине,
Которая станет родимою мне...

1838

ЛАВРОВЫЙ ЛИСТОК

Пир волшебными огнями
Разливался и горел,
Стройнозвучными стихами
Хор певцов веселый пел.
Мы справляли именины
Басни русские творца,
От времен Екатерины
К нам дошедшего певца.
Все мы шумно пировали
На волшебном пире том
И поэта увенчали
Свежим лавровым венком.

Как он был велик, прекрасен
В этот миг, седой певец!
Неподкупен и согласен
Был восторг к нему сердец.
Мы смотрели с умиленьем
На поэта-старика;
Жрец прекрасный вдохновенья,
Он нам дал благословенье:
Лист лавровый от венка.

Этот чистый дар поэта
Я умею оценить,

В треволненьях, в буре света
Стану я его хранить;
А о празднике народном,
Бескорыстном, благородном,
Поздним внукам расскажу
И листок венка Крылова
Для потомка молодова
Как святыню покажу.

1838

УТЕШЕНИЕ

Мой друг, ты не доволен светом?
Ты быть доволен им не мог:
Узнай, смешал премудро тень со светом
В картине нашей жизни бог.
Ты в этом мире странник новый,
Еще не знаешь ты людей;
Ты не носил еще оковы
Чужих капризов и страстей.
Цепями скованный приличья,
Пред глупостью ты не молчал
И подлому рабу двуличья
Руки, как другу, не сжимал.
Ты не видал в чести бездарность
И честь, добытую ценою клеветы;
Но низкую неблагодарность,
Мой друг, уже изведал ты...
Утешься, нам одно осталось утешенье —
Оно с земли несет нас к небесам —
Не ждавши от людей вознагражденья,
За зло добром платить людям.
И если б за добро всегда добром платили,
Оно вошло б в холодный наш расчет,
Его бы, как товар, ценили,
И даже стал бы добрым тот,

Кому теперь одни заботы
Его ничтожные расчеты,
Кто рад за золото и друга удушить...
Ну, было б что тогда на свете,
Когда бы стали люди эти
По-своему благотворить?..

1838

МОТЫЛЕК

1

Горит и красуется пышное лето;
Все в зелень, и в пурпур, и в злато одето,
Все полною жизнью роскошно цветет.
А там, посмотрите, на ветке крапивной
Уродливый червь, бледно-желтый, ленивo
С листка на листочек ползет
И, жадно безвкусные листья съедая,
Родимой крапивы своей не бросая,
Спокойно на ветке живет.

2

Но пролетело скоро лето
И осень скучная пришла.
Природа мрачная раздета.
На опустелые поля
Повеял ветер — и метели
По рощам грустно зашумели;
Трещат морозы, и сама
К нам в гости жалует зима.
Все мертво в страшную годину;
И, завернувшись в паутину,
Примерз, укрывшись под листок,
К родимой ветке червячок.

3

Вот весенний ветер веет,
Чист и ясен свод небес,
И душисто зеленеет
Молодой кудрявый лес;
Развернулся луг цветами,
Зажурчал опять ручей,
И опять между кустами,
Будто Пушкина стихами,
Хвалит бога соловей.
Луч живительной денницы
И в черве, в его темнице,
Жизнь прекрасную зажег.
Час настал преображенья,
И из мрака заточенья
Вышел светлый мотылек.
Цветом радуги сверкая,
Пышно крылья развернул,
Встрепенулся и порхнул,
В синем воздухе играя..
Как оторванный цветок,
Он несется над лугами,
Он кружится над водами
И прелестен, и легок...

1838

НОГОТОК

Солнце сокрылось за гору высокую;
В сумраке дальний восток;
Кто-то, неведомый, кистью широкою
Запад раскрасил, зажег.
Не замирая, те краски небесные
Бледным румянцем горят;
По высотам уже мраки безвестные
Легкой толпою летят.
С поля оратай идет озабоченный;
Стадо в деревню спешит;
И на лугу ноготок позолоченный
Между травой не блестит:
Он лепестки свои пышно-махровые
Вечером скромно сложил;
В листья, дышащие свежестью новою,
Голову тихо склонил.
В мраке суровом со тьмою сливаются
Ярких цветов красоты,
В мраке безжалостном не распускаются —
Роскошь для глаза — цветы.

Но когда опять восстанет
Солнце-радость на восток,
Улыбаясь, вновь проглянет

Золотистый ноготок:
Он распустит цвет прелестный,
Нити злата разовьет
И опять в красе чудесной,
Отражая блеск небесный,
Пышно, ярко расцветет.

1838

ЛИЛИЯ

В зеленой дубраве, где гордо и смело
Могучие дубы растут,
Лилея на стебле высоком и стройном
Цветком белоснежным цветет.
Приближься к ней путник — и негой душистой
Повеет тебе от короны сребристой!

Когда же над рощей слетаются тучи,
И ветер по роще шумит,
И молнья сверкает, и, бурю встречая,
Нахмурившись дубы стоят:
Красавица гордая эта, лилея,
К земле приникает, пред бурей робея.

Ты, как лилия дубравы,
Друг мой, девица-душа,
И нежна и величава,
И горда и хороша!
Ты пленяешь, расцветая,
Непорочностью своей!
Как лазурь под небом мая,
Так чиста лазурь живая
Голубых твоих очей!
Но когда желаний страстных

Буря вкруг тебя кипит
И язык страстей опасных
Перед тобою загремит,
Ты, как лилия долины,
Не склоняешься главой,
А властители-мужчины,
Эти дубы исполины,
Смяты огненной грозой,
Упадают пред тобой...

1838

СОН

Что ты, скажи мне, мое сновидение?
Что ты, добро или зло?
Случай слепой иль само Провидение
В мир наш тебя привело?

Часто с друзьями на жертву веселию
Ночь посвятив напролет,
Чуть засыпаю — уже над постелию
Слышу видений полет.

Вот прилетели — достойны проклятия —
Думу тревожат, мятут...
Вижу во сне, как и други и братия
Яд мне с улыбкой дают.

Страшных чудовищ и когти и крылия
Над головою шумят...
Скрыться хочу, но напрасны усилия:
Ноги бежать не хотят.

Часто, убитый тоской безнадежною,
Я засыпаю в слезах.
Чуть задремлю я — и музыкой нежною
Что-то повеет мне в снах.

Вижу: опять с чудодейной улыбкою
Дева мне в очи глядит,
Нежно ласкает и тению зыбкою
Легче сильфиды летит.

Или прошепчет она упоительно
Чудное слово: *люблю*
И поцелуем любви сокрушительно
Душу сжигает мою.

Что ты такое, мое сновидение?
Что ты несешь для меня?
Горе иль радость пророчит видение
Мне для грядущего дня?

Кажется, чтоб не забылись мы в счастии,
Сон нам бедами грозит
И, утешая в годину ненастия,
Светлые грезы дарит.

1838

ПРИЗНАНИЕ

Порою я мрачен, печален, угрюмой,
С мечтой одинокой сижу
И, скован какою-то грустною думой,
На юг ненаглядный гляжу.

Друзей, и родимых, и предков могилы
Покинул на родине я;
Там, полная прелести, девственной силы,
Осталась коханка моя...

Глаза ее смотрят небесной эмалью,
И зелень одежды в рубинах горит,
И поясом синим, как сизою сталью,
Красавицы стан перевит.

Как золото, светло-блестящей волною
Роскошные кудри на плечи бегут;
Уста ее тихой вечерней порою
Унылую песню поют.

И эта чудесная дева — не тайна:
Я высказать душу готов:
Красавица эта — родная Украйна!
Ей все — моя песнь и любовь!

Как девы прелестной лазурные очи,
Украйны глядят небеса;
Как поясом синим, на юг от полночи
Днепром перевита краса;

Как шелком зеленым, покрыта степями,
И степи в цветах, как в рубинах, горят;
И стелятся нивы, как кудри, волнами,
И золотом светлым шумят.

Как тяжкие вздохи печали глубокой,
Как матери вопли над гробом детей,
Мне в душу запали далеко, далеко
Украины песни моей.

1838

КУКУШКА

(Украинская мелодия)

Уже вечереет. Над дальним закатом
Румяная млеет заря,
И веют прохладою и ароматом
Степей разноцветных моря.

На вольном раздолье чернеет могила:
Развесистый дуб на могиле растет:
Там, сидя на ветке, кукушка уныло
Тоскует, и стонет, и грустно поет.

Прохожий, ты слышишь ли эти напевы?
Небесная в них красота!
Нет, это не плачет, по прихоти, дева:
То матери стонут уста.

«Раздвинься, раскройся, немая могила —
Мой сын, на меня посмотри!
Забыл ты, как я тебя нежно любила:
Встань, матери слезы отри!

Казак мой, открой соколиные очи,
Твой конь вороной тебя ждет;
Не ест и не пьет он, и целые ночи
Копытами землю гребет.

Ох, крепко уснул ты! вставай, мой коханой!
Хоть раз на меня погляди!
Подай мне хоть руку! вставай же! не рано—
До дому меня отведи.

Нет, ты на меня уже больше не взглянешь:
Из темной могилы глаза не глядят;
Ты рук своих, сын мой, ко мне не
протянешь.
Они под тяжелой землею лежат...»

Прохожий! ты понял ли песню простую,
Но сильную песню души?
Скорей на колени — молитву святую
О матери бедной сверши!..

1839

УКРАИНСКАЯ МЕЛОДИЯ

Не калина ль в темном лесе
Я не красная ль была?
А теперь меня сломали
И в пучки перевязали:
Это доля моя!

Не трава ли зеленая
В чистом поле я была?
А теперь меня скосили
И на солнце иссушили:
Это доля моя!

Я ль не красная девица
У родной моей была?
С нелюбым меня свенчали,
Волю девичью связали:
Это доля моя!

1839

ГЕТМАН СВИРГОВСКИЙ

Господарь Иоанн,
Всей Молдавии пан,
Ожидает гостей издалека.
Блеск и шум во дворце,
Господарь на крыльце,
И народом кипит двор широкий.

На степи вьется пыль;
Смотрят все: не они ль?
Точно, войско сюда подступает;
Стройно идут полки,
Распустив бунчуки.
Их начальник к дворцу подъезжает.

Он собой некрасив,
Длинный ус его сив,
Но, как юноша, гетман проворен;
Он приземист, плечист,
И на вид неказист,
И лицом, как татарин, он черен.

На гетмане наряд
Не блестящ, не богат,
Только сабля в каменьях сверкает.

То Свирговский гетман.
Господарь Иоанн,
Как родного, его обнимает *.

И, как были в пыли,
Во дворец все пошли
И за трапезу шумную сели.
Пир поднялся; кругом
Ходят кубки с вином.
Гости молча и пили и ели.

Близок пир уж к концу;
И у всех по лицу
Разыгралось веселье живое.
Иоанн тут встает
И дукаты кладет
На тяжелое блюдо горою.

И к гетману принес
Золотой тот поднос,
И сказал ему, кланяясь в пояс:
«Из далекой земли
Вы к нам в помощь пришли,
Вы устали, для нас беспокоясь.

Вам неблизко идти,
Отдохните с пути
Да примите ничтожную плату;
А врагов победим —
Мы вам больше дадим:
Сторона наша златом богата».

---

* Свирговский прибыл на помощь Иоанну, господарю молдавскому, во время войны его с волошским воеводою Александром и турецким султаном, в 1574 году.

Как степной ураган,
Потемнел наш гетман,
А глаза, как огни, засверкали;
Блюдо в руки он взял
И сурово сказал:
— Против турков вы нас приглашали.

Из крещеной земли
Мы на помощь пришли
Защищать христианскую веру.
Ты забыл, Иоанн,
Что я вольный гетман,
И ращедрился, право, не в меру,

Я себя не продам;
Это стыд, это срам,
Чтоб казак нанимался из платы.
Денег мы не возьмем! —
И, звенящим дождем,
На пол брызнули с блюда дукаты.

— Если хочешь друзей
Угостить веселей,
Дай нам бочку вина дорогого:
Мы вино разопьем
И неверных побьем;
Нам подарка не нужно иного.—

Десять бочек вина
Осушили до дна
Казаки на дворе Иоанна;
И рубили врагов...
Был обычай таков
Казаков и Свирговского пана.

1839

ДЕВИЦА ЗА ФОРТЕПЬЯНО

Благоговею я пред девой,
Когда, полна поэзии святой,
Она волшебною рукой
Разбудит спящие напевы!
И звуки чудные толпою полетят:
То громом торжества октавы загремят,
То переходят в стон и ропот злополучья,
То вдруг сливаются в широкие созвучья—
И тянется аккордов длинный ряд,
Друг, друга жалобней, сильней, могучей...
Как много для меня их стоны говорят!
Не золотом, но чувствами богат,
Я весь сочувствую гармонии кипучей.
А кроткое небес сапфирное стекло
Передо мной так теплится светло...
Тогда мой дух горит от вдохновений,
Уста дрожат неведомым стихом,
И я готов, упавши на колени,
Пред девой мирру жечь при звуках
песнопений,
Как пред цветущим божеством.

1839

Е. В. ГУДИМЕ

Тебе, с супругой молодою,
Я посылаю мой поклон;
Хоть кстати, хоть некстати он,
А я пишу; со всех сторон
Я буду прав: стихом докучным,
Быть может, стану я смешон,
Но ты ведь знаешь мой закон,
Что лучше быть смешным, чем скучным.
Давно ли мы на острову *
С тобой так скромно жили вместе?
Ты ни во сне, ни наяву
Тогда не бредил о невесте;
Но год прошел, а много — два —
Твоя *ученая глава*
Венцом супружества сияет!
Егор опять на острову,
Женат не в шутку — наяву,
Живет себе да поживает.
Да укрепит тебя аллах,
Чтоб ты страницы новой жизни
Безропотно, без укоризны
Читал и в прозе, и в стихах;

---

* На Васильевском острове.

Желаю — в море дней безбрежном
Чтоб дни украсились твои
Покоем, счастьем безмятежным,
Согретые приветом нежным
Святой супружеской любви,
Чтоб ты супругой был утешен,
Чтоб ты довольством был богат,
Чтоб на квартиру твой возврат
Всегда был поцелуем встречен,
Чтоб каждый шаг твой был отмечен
Блаженством, чтоб в кругу друзей
Ты был довольней, веселей,
А дома чтоб провел приятней
Ряд зимних, длинных вечеров,
Чтоб жег поменьше в печке дров,
Чтоб даже чай был ароматней —
Ну, словом, счастлив будь, мой друг,
Как человек и как супруг,
Фундаментально — не мечтами!
А я — но это между нами —
Опять свое, опять мечтать!
Примусь на небе замки строить...
Одно меня лишь беспокоит:
Ужасно зубы, брат, болят.

1840

ЮНОСТЬ

Юность! время золотое.
В ожерелье наших дней
Это перло дорогое
Краше жемчуга морей.
Разлучилась ты со мною,
Улетела, друг мой, ты,
Я сказал тебе душою
Неизбежное: *прости!*

А давно ль свежо и ново
Чувство колебало грудь;
И была душа готова
Полюбить кого-нибудь?
Сердце билось в ожиданье,
И неясные желанья
Жарко волновали кровь?
Что прошло, не будет вновь!

Поэтические ночи
При мерцании луны,
Страстью пламенные очи
Дев родимой стороны,
Робость первая свиданий,
И восторг живых лобзаний

В час вечерней тишины,
И зеленый свод черешен —

Я всему сказал прости!
Все прошло. Воспоминанье
Чародейственным пером
Иногда, в часы мечтанья,
Чертит грустные сказанья
О утраченном былом.

Но спасибо, дорогая
Юность милая моя!
О тебе воспоминая,
Сам собой доволен я,
Что из жаркой этой битвы
Грешных мыслей и страстей
Вынес я в душе моей
Жажду истинной молитвы
И любовь в толпе людей.
Хоть меня в пути суровом
Не балует строгий рок —
Ты в венке моем терновом
Раззолоченный цветок!

1840

МАЛИНОВКА

Люблю я, малиновка, песню твою:
Она не звенит, не сверкает,
Но много мечтаний на душу мою
И сладостных дум навевает.
Давно это было. В родной стороне,
Как жизнь молодая кипела во мне,
Лелеяла сердце надежда,
Я жил в обаянье таинственных снов
И веровал слепо, невежда,
В безмездную дружбу, в святую любовь
Я помню, весною, рассветной порой,
В саду моя панна сидела со мной,
На грудь мне головку склонила
И, в сторону кудри откинув рукой,
Мне в очи свой взор утопила.
Я таял в восторге, я весь трепетал
И страстно коханку мою целовал.
В лобзаньях душа улететь бы хотела...
Все негой дышало. В стыдливых лучах
Заря на востоке алела.
Цветы расцветали. Далеко в кустах
Малиновка пела.

На севере грустном, в еловой тени,
Где мох, да песок, да каменья одни –
И здесь я, услышав малиновки песню,
Забудусь на время — душою воскресну
И вновь надо мною минувшие дни!
Мне кажется: воздух Украины веет
Душистою негой опять на меня;
Заря на востоке опять пламенеет,
И смотрит с улыбкой коханка моя;
Любви поцелуй на устах ее млеет...
А там — над рекою — черешня цветет
И песню малиновка тихо поет.

1840

ПОЧТАЛЬОН

Скачет, форменно одет,
Вестник радостей и бед.
Сумка черная на нем,
Кивер с бронзовым орлом.

Сумка с виду хоть мала —
Много в ней добра и зла:
Часто рядом там лежит
И банкротство, и кредит;

Клятвы ложные друзей,
Бред влюбленного о *ней*,
Без расчетов — так, с плеча –
Спесь и гордость богача,

И педанта чепуха,
Голос вкрадчивый греха,
И невинности привет...
И — чего в той сумке нет?

Будто посланный судьбой,
Беспристрастною рукой
Радость, горе, смех и стон
Рассыпает почтальон.

Он весь город обскакал;
Конь едва идет — устал...
Равнодушно вестник мой
Возвращается домой.

А где был он, может быть,
Станут долго слезы лить
О потерянных друзьях,
О несбывшихся мечтах...

Или в радости живой
Лить шампанское рекой...
Где ж волшебник-почтальон?
Дома спит в чулане он.

1841

ПЕСНЯ

Молода еще девица я была,
Наша армия в поход куда-то шла.
Вечерело. Я стояла у ворот —
А по улице все конница идет.
К воротам подъехал барин молодой,
Мне сказал: «Напой, красавица, водой!
Он напился, крепко руку мне пожал,
Наклонился и меня поцеловал...
Он уехал... долго я смотрела вслед:
Жарко стало мне, в очах мутился свет,
Целу ноченьку мне спать было невмочь:
Раскрасавец барин снился мне всю ночь.

Вот недавно — я вдовой уже была,
Четырех уж дочек замуж отдала —
К нам заехал на квартиру генерал...
Весь простреленный, так жалобно стонал...
Я взглянула — встрепенулася душой:
Это он, красавец барин молодой;
Тот же голос, тот огонь в его глазах,
Только много седины в его кудрях.
И опять я целу ночку не спала,
Целу ночку молодой опять была.

ДВА

1

Их было два. Один, как божья кара,
Неумолим, как твердый рок,
При воплях жертв, при зареве пожара
С мечом вселенную протек.
И в ужасе, поникнув головою,
Склонились царства перед ним;
И он кровавою рукою
Подписывал законы рабства им.

Другой, беспечный и веселый,
Пел мир, и дружбу, и любовь
И, проходя с бандурой селы,
Везде имел привет и кров.
Его, как друга, все встречали;
Он пел в кругу веселых дев —
И после долго повторяли,
Как утешенье в дни печали,
Его восторженный напев.

Но час настал — и их со сцены света
Судьба в могилу низвела:
И честолюбца и поэта,
Как дань свою, земля взяла.

Над прахом сильного и гордо и высоко
Гранитный памятник красиво восходил,
А на могиле одинокой
Певца березку кто-то посадил.

2

Пролетают дни за днями,
Идут годы за годами,
И спешит за веком век —
И с презреньем разрушает
Все, что гордый созидает
Для бессмертья человек.
Где же памятник чудесной?
Там, в пустыне безызвестной,
Позолоченный гранит
В прах поверженный, разбит;
А над тихою могилой,
Где поэта прах лежит,
Роща темная шумит
Юной свежестью и силой:
Там весной цветы цветут,
И щебечут вольны птицы,
И красавицы девицы
Про любовь свою поют.

1841

В АЛЬБОМ

Порой ко мне с далекой вышины
Слетит фантазия цветущая, живая —
Мелькнет и — скроется; и после долго сны,
Ее волшебный образ повторяя,
Тревожат мир душевной глубины.
Вы, как фантазия, беспечны, прихотливы,
Явились и исчезли предо мной...
Вы будете по-прежнему счастливы,
А я? — Быть может, я порой
(Чудак, взлелеянный мечтами),
Былое вспомня в тишине,
Я стану петь и плакать над стихами
О той, которая не думает о мне.

1841

МЕДНЫЙ ЗМИЙ

Я видел сон: Аравии пустыни,
Раскалены, необозримы,
Раскинулись в моих глазах.
И, будто манием волшебные десницы,
Святые библии страницы
На них воскресли в чудесах.

Взыграл на пустыне враждебный дух бури,
Нахмурилось небо во гневе своем,
Свинцовые тучи легли на лазури,
И страшно пустыня завыла кругом:
Егова то казни достойные шлет
На свой малодушный народ.

Вот лопнула туча, и небо дождем
Шумит в вышине недоступной;
Из неба, блестящим широким снопом,
Дождь змей рассыпается крупный:
По воздуху гады с шипеньем летят,
Упали — клубятся, ползут и свистят...

Смерть жадная идет со всех сторон,
Шумит над головой и вьется под ногами...
Я слышу вопль и муки стон
Между Израиля сынами!

С мольбой упал пред господом народ;
И вот господь свой гнев на милость
изменяет:
Он им спасение дает
И чудом их от смерти избавляет...

Там, среди нагих степей,
Возвышаясь над толпою,
Допотопной красотою
Дивно блещет медный змей.
Этот змей залог спасенья,
Он, как символ искупленья,
Неразгаданный стоит;
И, подняв с мольбою вежды,
Оживлен лучом надежды,
Весь народ к нему спешит.

Там торжественна картина:
Там собрались воедино
Все старейшины племен,
Многодумные левиты;
Вот и знанием повитый,
Черноокий Аарон;
Мудрецами окруженный,
Вот и он, в венце лучей,
Весь в молитву погруженный,
Вдохновеньем окрыленный,
Боговидец Моисей!..
В созерцательном покое,
Как видение святое,
Неподвижен он стоит;
А вокруг него толпами,
С благодарными мольбами,
Как волна, народ кипит.

Но нет, то не был сон. Еще свершилось чудо
Над поколением Иуды!
Волшебник севера, художник и поэт,
Из праха кистью вызвал их на свет.
Он свиток древности, вокруг перста святого
Свиваемый течением веков,
Отважно развернул — и перед нами вновь
Живут на полотне сказания былого!..

Велик, велик Егова!..

1842

ПРИЯТЕЛЮ

Ты не люби ее, безумец молодой,
Такой высокою и беспредельной страстью!
Ты видишь ли, на пыл души твоей святой
В ней нет сочувствия, нет даже в ней участья.
Она дитя еще, тебя ей не понять;
Ей куклы нравятся и розовые щеки,
А на челе твоем следы страстей глубоких
И опыта тяжелая печать.

Ты любишь пламенно — ей этого не надо:
Ей непонятен чувств мятежных разговор;
Ей светской болтовни приятен милый вздор
Под легкие мотивы галопада.
Так не люби ж ее, безумец молодой,
Не жертвуй для нее души священным миром,
Не падай перед ней, как древле жрец,
с мольбой,
Коленопреклонясь, молился пред кумиром.

1843

ЧЕРНЫЕ ОЧИ

Очи черные, очи страстные,
Очи жгучие и прекрасные!
Как люблю я вас! как боюсь я вас!
Знать, увидел вас я в недобрый час.

Ох, не даром вы глубины темней!
Вижу траур в вас по душе моей,
Вижу пламя в вас я победное:
Сожжено на нем сердце бедное.

Но не грустен я, не печален я,
Утешительна мне судьба моя:
Все, что лучшего в жизни бог дал нам,
В жертву отдал я огневым глазам.

1843

ПЕСНЯ

Бело личко, черны очи —
Хороша я, молода:
Как любить бы мне хотелось!
Как мне хочется любить!

Ах, утратила я счастье!
Я была еще глупа,
А любил меня мой милый —
Насмеялась я над ним...

Он уехал — стало жалко,
Стало сердце тосковать...
Воротись, мой раскрасавец!
Как тебя я полюблю!..

Тяжко жить на белом свете.
Не успела я расцвесть,
А приходится завянуть:
Сердце бедное болит.

1844

СТЕПЬ

Я был в степи. Кругом, как море, широко
Земля раскинулась, от взора убегая.
Все тихо, все мертво, все степь да степь нагая,
Да небо над землей безбрежно высоко.
Хоть ветер бы дохнул, пустыню оживляя!
И грустно стало мне в пустынной тишине;
Тоска сдавила грудь... Вдруг песня надо
мною...
Я радостно гляжу: в лазурной вышине
Певица божия промчалась над землею,
И — смолкло все опять. Но песню эту я
До гроба сохраню в душе моей, друзья!

1844

У. С. ЛОВЦОВОЙ

Давно уже я не писал стихов.
Прошел мой сон поэзии прекрасной!..
Мне жить тепер тепло и ясно,
Но не видать уже волшебных снов...
А было время — пел я мотыльков
И пышный сад украинской природы,
Мне нравились лазоревые воды
И в небе строй летучих облаков,
И плакал я, когда певец свободы,
Слепой *кобзарь* мне пел про казаков.
Но сон прошел, тот сон красноречивый,—
Хоть, может быть, он был и бестолков.
Проснулся я: кругом так суетливо
Хлопочет наш индустриальный век;
Торгует всем — и смотрит горделиво
На брата современный человек...
Да, числ ряды поэзии сменили,
И многие, что прежде ей служили,
В коммерческий пустились оборот!..
К тому наш век, как видное, идет;
И право, странно в чудном веке этом
Хоть в шутку быть мечтательным поэтом.
Простите ж мне мой стихотворный бред

И там когда-нибудь, в садах Украйны,
Вы вспомните, что есть у вас сосед,
Который был ошибкою, случайно,
На смех людям, как говорят, поэт.

1846 г., сентября 10,
Петербург

ПЕСНЯ

«Светла речка под окном твоим шумит:
Можно, девица, коня мне напоить?»
— Кто мешает!.. да подальше от меня:
Я мала еще, боюся я коня. —

«Мак червонный под твоим цветет окном;
Мак притоптан: кто ходил к тебе по нем?»
— Полно, парень, злые речи говорить!
К сиротинке бедной станет кто ходить! —

«Бог с тобою! До тебя мне дела нет;
Да скажи, зачем ты сердишься на свет?»
— Я не знаю, что-то сталося со мной:
Все мне грустно; плакать хочется одной.

1848

* *
*

Опять передо мной знакомые поля,
И села мирные с цветущими садами,
И речки тихие, и песни соловья,
И степи вольные, покрытые цветами.

Все так же, как в былые дни,
Безбрежно тянутся зеленые поляны,
И степью голою несутся табуны,
И одинокие стоят курганы.

Везде звучит Украины язык,
И песня родины так сладостно-унылa...
Со мной опять все то, к чему я так привык,
Что сердце так тепло из детства полюбило.

В АЛЬБОМ ЖЕНЕ

Писать жене в альбом немного страннс,
Но хочешь ты — и я пишу, мой друг.
Во время оно, помнишь, беспрестанно
Мой взор искал тебя в кругу подруг.
Как упоительны бывали наши встречи!..
И страстным трепетом мои дрожали речи...
Но вот теперь я, Маша, твой супруг,
Люблю тебя почтительно, как друга,
И одного желаю, милый друг,
Чтоб ты всегда любила так супруга.

БОГДАН

СЦЕНЫ ИЗ ЖИЗНИ
МАЛОРОССИЙСКОГО ГЕТМАНА

ЗИНОВИЯ ХМЕЛЬНИЦКОГО
(Действие в XVII столетии)

Пролог

И душиста, и тепла,
Ночь весенняя светла.
Мир уснул, но дух живой
Движет небом и землей.
В беспредельной вышине
Звезды светлые плывут;
В недоступной глубине
Корни темные ползут;
В необъятной тишине
Слышно, травы как растут;
Не шелохнясь, Днепр несет
В море бремя синих вод.
Над рекою месяц встал,
Глянул в воду, задрожал —
И обыскренный поток
Светлым золотом потек.
Поднялся туман с реки,
Разостлался по скалам.

Не туман я вижу там:
Легкие теней полки.
Опершись на бунчуки,
Тихо в воздухе стоят;
Вдоль чела чубы висят;
Взоры тайною полны
Замогильной стороны...
Вкруг, душиста и тепла,
Ночь весенняя светла!

Расплеснулася река —
И в венке из тростника
Вышла из воды девица,
Хороша, но бледнолица;
Как в постели пуховой,
На волне легла живой,
Грудью полною, крутою
Подымаясь над водою,
Косы мокрые плетет,
И смеется, и поет:

«Ночь тиха, ночь светла:
Ни ветру, ни тучи;
Не шепчутся листья.
Люди спят, звери спят;
Целуются травки,
Цветы втихомолку.
Людям день, наша ночь...
Вставайте, сестрицы
Мои белолицы,
Гулять по лугу!»

И зашумели быстры волны
И стадом к берегу бегут.

Русалки по Днепру плывут —
Резвы, беспечны, своевольны,
Хохочут звонко и поют:

«Все уснуло мертвым сном:
Мы порезвимся на воле;
На лугах травы нарвем,
А цветов найдем на поле!
Из зеленых тростников
Мы навьем себе венков,
Пересыплем их цветами,
Свяжем месяца лучами.

Путник, путник молодой!
К нам сюда! Мы зацелуем
Сладострастным поцелуем;
Здесь, под теплою волной,
Ты утонешь в неге томной
И под хохот наш нескромный
Не услышишь петуха.

Ночка-ноченька тиха!
Ночка-ноченька тиха!»

Первая русалка

Весело в воде живем
Некрещеные мы дети!
Днем, играя глубиной,
Путаем рыбачьи сети
И гуляем над водой
При луне, ночной порой.

Вторая русалка

Золотые стали годы!
Прибывают в наши воды
К нам сестрицы каждый час;
Все теперь на белом свете
Некрещеные мрут дети —
То-то весело у нас! *

На воды склоняясь, плакучая ива,
Как косы зеленые, ветви свои
Роскошно кругом опустила лениво,
В струях их купает, глядится в струи.

А у корня этой ивы
Ландыш, нежный и стыдливый,
В час таинственной любви

Задрожал — благоухает
И для неги раскрывает
Колокольчики свои.

И духи лесные веселой толпою,
Сверкая крылами при лунных лучах,
Оставили рощу — летят над водою,
Уселись на ивовых гибких ветвях:

Играя, сплетаясь венками с ветвями,
Меж листьев трепещут своими крылами,
На ландыш глядят, аромат его пьют
И хором торжественно песню поют:

* В Малороссии есть поверье, что все дети, умершие прежде крещения, обращаются в русалок.

«Непокорный цветок,
Расцветай, расцветай,
При сиянье луны
Аромат разливай!

Много было цветов
На лугах, на полях,
Много было в лесу
И на вольных степях.

По садам вырастал,
Как заря, красный мак;
Для невесты срывал
Лишь цветочки казак.

И цветочек блистал,
В аромате, в красе,
На роскошной груди
Или в темной косе.

А теперь вам, цветы,
Нет житья от врага:
Он пришел, притоптал
И поля и луга.

Для коней покосил
Он цветы и траву...
Поспешите сюда,
Братцы, братцы! ау!»

Вдоль уснувших берегов
Мчатся духи из лесов,
Будто в облачко свиваясь,
Подымаются к луне,

Исчезая в вышине,
То, на землю опускаясь
И гирляндами свиваясь,
В синем воздухе снуют.
И над дремлющею ивой
Пляшут танец прихотливой,
И кружатся, и поют:

«Тайный час наступил,
Недра ландыш раскрыл —
И струит он окрест
С лепестков аромат,
И под музыку звезд
Колокольчики звенят!
Колокольчики звенят!»

Хор русалок

Месяц, месяц золотой!
Раскрасавец водяной!
Ты нам светишь, ты нас греешь,
Ты лучами нас лелеешь!
Ярче, ярче посвети!
Наши косы мы расчешем,
Пошалим немного с лешим...
К нам красавца заведи!
То-то любо распотешим!
Тише! полуночный дух!
Ух!

Русалки сокрылись в пучине,
А духи лесные в лесах
И травы уснули в долине.
Лишь тени стоят на скалах.
Вот, царство свое озирая,

Дух полночи тихо летит,
Из мака венком помавая.
Он спящей земле говорит:

«Спите покойно, леса и долины,
Горы, и воды, и ты, человек,
Неукротимый и неодолимый,
Спи, забывай и любовь и вражду!

Ветер улегся за темною рощей;
Спит в паутине, как в люльке, паук;
Полночь ударит — и в воздухе
дремлющем
Тотчас спокойно уснет ее звук.

Ночь улетит, и шумливый и радостный
День прогремит человеку: «Проснись,
Встань, человек! и в заботах,
страданиях
Снова растрачивай жизнь!»

Спите спокойно, леса и долины,
Горы, и воды, и ты, человек,
Неукротимый и неодолимый,
Спи, забывай и любовь и вражду!..

(Подлетает к теням)

Что это? что это вижу я? тени людей
замогильных!
Кто вы, скажите? зачем вы пришли возмущать
мое царство?
Все под рукой у меня засыпает — и духи
бесплотные,
Чуя приход мой, в благоговении тихо сокрылись;

Вы же, оставив гробы покойные — сон
непробудный,
Вы зачем пришли возмущать мое тихое
царство?»

Хор теней

Нас могила не покоит:
Без молитвы, без креста
Наши остовы зарыты
Или брошены с презреньем
На съедение зверям;
И доселе наши кости
По лесам лежат, по дебрям
И желтеют по степям.

Тень Павлюка

Я Павлюк, я гетма́н христиан-казако́в;
Я оружье поднял на поганых жидов:
Не позволил мне жид в церкви сына
венчать,
Я был беден, не мог ему золота дать.
Кое-как по дворам я собрал казаков
И к нему я привел пятьдесят удальцов,
Сабли мы наголо: «Жид, молчи, не ворчи
И от церкви святой подавай нам ключи!»
Жид нам подал ключи — повалился
к ногам;
Мы, оставя его, поспешили во храм.
Обвенчался мой сын там с коханкой своей
При сиянье свечей и при блеске мечей.

Назавтра жид поехал к воеводе.
Всегда жид прав перед казаком вольным:

Так исстари ведется у поляков.
Не ждать же мне беды, поджавши руки,
Не баба я. Конь есть и лес под боком...
Прощай, село,— в лесу да в поле воля!
Ко мне пристали смелые ребята
И назвали меня своим гетманом.
А между тем в Варшаве огласили
Меня изменником, бунтовщиком
И оценили даже голову мою.
Под Боровицей нас поляки окружили
И, крест целуя, предложили мир.
Поверил я — и мы оружье положили,
Оставили окопы, вышли в поле.
Тогда, забыв и клятву и присягу,
На беззащитных нас накинулись поляки
И, как овец, ножами стали резать...
Меня ж и войсковых старшин
Отправили в далекую Варшаву.
При мне моих друзей казнили;
Я вытерпел неслыханные муки:
С меня живого сняли кожу
И чучело набили для потехи,
А тело бросили собакам! *

Тень молодой девушки

Было мне всего пятнадцать лет;
Я одна была у матери —
Мною тешилась родимая;
Только богу я молилася
Да родную целовала я:

* История Малой России Бантыш-Каменского, стр. 211.

Мне другой заботы не было.
Пела песни я, как ласточка,
И в своем любимом садике
Розы, ноготки и маковки
Поливала и лелеяла.
Часто мне твердила матушка,
Обнимая и целуючи:
«За тебя боюсь я, дочь моя:
У тебя глаза небесные,
У тебя коса шелковая,
У тебя уста малиновы,
Ты, как цветик молодой, свежа,
Весела, как зорька утренняя —
А на свете есть недобрый глаз...»

Пела я, а мимо садика
Начал молодой поляк ходить,
Начал на меня посматривать...
Раз я шла с кувшином по воду;
Вдруг кусты зашевелилися,
И, как зверь, сверкая взглядами,
Молодой поляк схватил меня
И повез вон в тот высокий дом,
Что стоит там на скале крутой
И глядится в наш родимый Днепр.
Там... нет силы больше вымолвить...
Умерла с печали матушка;
Я не вынесла несчастия.
Я стыдилася самой себя;
Я не знала, где деваться мне...
Из окна на землю бросилась,
На каменья прибережные...
Ох, как больно, больно было мне!

Руки, ноги изломала я —
Захрустели мои косточки...
Долго билась на каменьях я,
Там и душу богу отдала.
А мой труп, как труп преступницы,
На распутье за селом зарыт,
Не отпетый, не оплаканный...

Тень Остраницы

Я был гетман казачий Остраница *.
Я победил врагов моих, поляков,
И, заключив навеки с ними мир,
Поехал богу помолиться в Канев.
В монастыре, пред царскими вратами,
Я пал во прах с моими старшинами
И в пламенных речах благодарил,
Под песнь торжественной молитвы,
Того, кто нас во время битвы
Рукой невидимой хранил.
Во глубине души какой-то голос тайный
Судьбу грядущую Украйны
Мне утешительно шептал;
Мои глаза в слезах блистали,
И я в восторге трепетал.
Но двери вдруг, треща на петлях,
завизжали
И рухнули, гремя, на пол —
И в монастырь неистовой толпою
Бесчинно, в шапках, с бранью на устах,
Ворвались польские рейтары.
Тут я с своими старшинами

* История Малой России Бантыш-Каменского, стр. 214.

Был взят, был связан, опозорен
И отвезен в Варшаву.
Одним из нас ломали руки, ноги,
Других, обливши серой и смолою,
Как факелы, для шутки зажигали.
Меня железными когтями растерзали.
О, страшно как, ужасно как ласкали,
Впивалися в меня с какой любовью
Пауковидные стальные эти когти!
Как нити, жилы из меня тянулись
И обрывались с тихим лопаньем и треском,
И ветер холодом невыносимым веял
На обнаженные от тела кости;
Но я терпел без вопля и без стона
И только слал врагам проклятья.
Но вот уж свет в моих глазах стемнел,
В последний раз я посмотрел на землю
И вижу я: казнят позорной казнью
Передо мной мою жену,
А на горячих угольях, как рыбу,
Поляки жарят моего ребенка...
Он на решетке раскаленной бьется,
И корчится, и в судорогах предсмертных
Болезненно кивает головою
И на меня тихонько ручкой машет...
Я задрожал: взяла свое природа,
И вылетел ужасный вопль из груди,
И с ним душа из тела улетела! *

Тень Наливайки

За Сулою, под Лубнами,
Крепко бились ляхи с нами,

---

* История Русов Георгия Конискаго, стр 55.

Окружив со всех сторон;
Там костьми легли казаки,
И в пылу кровавой драки
Я Жолкевским взят в полон...
И в Варшаве был примерно,
Для забавы буйной черни,
Я неслыханно казнен *.
В медный чан меня забили,
А под чаном разложили
Тихий, медленный огонь.
В чане жарко, душно стало;
И шумело, и трещало,
И как-будто целовало
Пламя чан со всех сторон.

Все вокруг меня краснело —
Принял чан кровавый цвет;
А на мне одежда тлела,
В тьме разлился жаркий свет;
Трескалось от жару тело...
Я неслыханно страдал:
Пламень с воздухом глотал,
Страшно сердце в груди билось.
Голова моя кружилась —
И без чувства я упал...

Тень умолкла. Легкий шелест
По деревьям пробежал:
Встрепенулся клен и берест,
Дуб листами зашептал,
Снизу доверху ветвями
Зашумел и, как словами,
Духу полночи сказал:

---

* История Малой России, стр. 176.

«Лет сто назад казак из ближнего
селенья
Черноволосую казачку полюбил
И в день веселый обрученья
Два жолудя на память посадил.
Лета идут — два дуба молодые
Высоко выросли и радостно шумят,
Ветвями обнялись, родные.
Те дубы были: я да мой зеленый брат.
Как я его любил, как он меня лелеял!
Напрасно буйный ветер веял
И вихрь порывистый свистел;
Мы с братом, соплетясь ветвями,
Смеялися над бурей и громами,
И, злобно зашипя, вихрь далее летел.
А благодетель наш как нами любовался!
С женой и шумною семьей,
В палящий летний зной,
Под нашу тень он часто удалялся
На мягкой травке полежать
И молодость свою припоминать.
Но вот и у его детей родились дети...
Мы много перемен увидели на свете:
Мы с братом выше все росли,
А благодетель наш клонился до земли.
Над ним столетье пролетело —
И молодой казак, любимый сын побед,
Стал немощен, и дряхл, и сед,
Едва влачил свое изношенное тело.
Но вдруг война в Украйне закипела —
И внуки старца и сыны
Рукой войны подкошены;
Село родимое разграблено, сгорело...
И благодетель наш остался сиротой,

Переживя свои два поколенья.
При зареве горящего селенья
Он притащился к нам с клюкой,
Он обнял нас дрожащими руками
И залился горячими слезами.
Тогда была гроза. Ветр выл, и тяжело
Вода в Днепре и билась, и стонала,
И неприятелем зажженное село
В пожарном зареве сияло.
«А, вот еще ушел от наших рук!
О, это старый волк! Проворнее, ребята,
Аркан ему на шею — да на сук:
Короткая с изменником расплата!» —
Сказал своим солдатам польский пан,
У нашего холма коня остановляя.
Сильнее мимо нас промчался ураган,
Гремя и в молниях сверкая.
Затрепетав, гляжу я вниз:
У брата на ветвях наш старый друг
повис
И веет с ветром сединою.
Не выдержал мой благородный брат!
Я слышу: корни у него трещат
И — зашумел он в Днепр кудрявой
головою.

Голос из-под камня

Я здесь давно; столетий много, много
Над головой моей прошло!
Я помню — раз земля поколебалась,
И из ее глубоких недр
Я выдвинут могучею природой
На белый свет.

Вокруг меня шумели волны;
Все было небо да вода;
Бежал по небу месяц полный,
А вольный ветер по воде гулял;
Пред ним валы неслись, как горы;
Но вот они куда-то убежали,
И из воды, желта, как голый череп,
На необъятное вокруг пространство
Земля явилась и окрепла;
А по земле, как змеи извиваясь,
Живые реки потекли.
С тех пор у ног моих широкий Днепр
Бежит. Давно то было время!
Вот берега Днепра, как мох зеленый,
Лес молодой покрыл. Еще столетье —
И дебрями разросся дикий лес.
В нем пели птицы и рыкали звери
И наконец явился человек.
Он страшен был. Покрыт медвежьей кожей,
Он бил зверей и, голодом томимый,
Сырое мясо тут же пожирал.
Но никогда я не видал,
Что б он, для шутки, для потехи,
От скуки или от безделья,
Себе подобных убивал,
Как довелось увидеть мне под старость.
Назад тому два года, помню, летом
Садилось солнце; день был тихий;
В Днепре, резвясь, играла рыба,
И птицы пели весело в кустах.
Ко мне пришла, с младенцем на руках,
Красавица казачка молодая
И плакала и, ставши на колени,
Молилась долго, а потом ребенка,

Целуя, к персям прижимала.
Пришел сюда какой-то польский пан
И жарко с нею говорил о свадьбе...
И, стан ее обняв рукой,
Целуя страстно, он на край стремнины
Привлек казачку — и толкнул в реку.
Потом, схватя невинного ребенка,
О грудь мою ударил головою,
Примолвя: «Это вражье племя
Могло мою расстроить свадьбу
С прекрасною, богатою графиней...»
Я задрожал от ужаса; по мне
Текла младенца кровь и жгла меня, как
пламень.
И в первый раз я на судьбу взроптал,
Что я немой, недвижный камень!
От ужаса я треснул пополам.
И вот мою другую половину
Поляки в город увезли.

И слышал я — мне ведьмы говорили,
Из Киева летая в лес на пляску,—
Что, преступления свидетель, этот камень
Украшен золотом, резьбой
И в пышном городе поставлен для красы,
Как памятник грядущим поколеньям
Во славу низкого, но сильного злодея.

«Полно!— шепчет дух полночи,—
Страшны ваши речи мне».
К небу руки, к небу очи —
И сокрылся в вышине...
Тишина с ним улетела...
Без нее осиротелый,

Грустно божий мир вздохнул;
Ветер по земле пахнул;
Робко волны зароптали
И мятежно побежали
Вдоль проснувшейся реки;
Головою покачали
Над рекою тростники.
Глухо, в ярости стеная.
Из-за лесу громовая
Туча тихо поднялась,
И в лучах огня и света
Вышла из Днепра комета
И по небу разлеглась.
Какова их будет встреча?
Будет мир иль будет сеча
В небесах и на земле?
Будет благо или худо?—
Но грядущее покуда
Скрыто в безответной мгле!..

I

В стране, где Днепр волною голубою
Поит цветущие луга,
Где гордо высятся зеленой крутизною
Его лесистые брега;
В той стороне, откуда недалеко
Стоит святой богатый Киев-град,
Раскинулись его сады широко,
А в небесах кресты церквей горят;
Где, посреди цветов и звонких песен,
Казак на бой отважный зрел
И в бой летел, прекрасен и чудесен,
Суров как рок и как безумье смел;

Где селянин, идя за мирным плугом,
О подвигах своих отцов поет;
Где чернобровая, взлелеянная югом,
Красавица, как яркий цвет, цветет —
Там есть село. Не пышно, не богато,
На речке Тясмине стоит оно;
Кругом плетнем обнесено,
А за плетнем, в садах, белеют хаты
И сочные висят плоды.
Вокруг села чернеет лес привольный,
А за селом могилы и кресты,
И ветхий храм с убогой колокольней.

Субботовым зовется то село.
Была пора — оно цвело,
Зернистым колосом его шумели нивы.
Никто в нем бедности не знал,
Казак судьбу благословлял,
И были все, как можно быть, счастливы.
Но, враг покоя и труда,
Чаплицкий, гордый воевода,
Из Польши прислан был сюда
Для угнетения народа.
Раздался плач, и вопль, и стон
Казачьих дочерей и жен;
В пожарах села запылали;
Богоотступник, подлый жид,
Святыню начал сторожить...
А ляхи пили да гуляли.

Красивое селенье полюбил
Корыстолюбец, пан Чаплицкий;
И из Субботова тогда же изгнан был
Его владалец, молодой Хмельницкий.

Он, покидая кров родной,
Прощаясь с отеческим порогом,
В душе поклялся перед богом
Отмстить иль пасть в борьбе
с судьбой.

II

Весенний день, роскошно догорая,
Позолотил дремучие леса;
Сквозясь огнем и пурпуром сверкая,
На западе небес горела полоса;
Темнело все; над тихою рекою
Клубится пыль — стада в село спешат;
Поселянин идет, усталый, отдыхать,
И звезды светлою толпою
На синем небе вышли погулять.
Склонясь косматой головою,
Лесистый берег в Днепр задумчиво
глядит.
Чу! где-то ворота в деревне заскрипели,
Раздался дальний лай — и все опять
молчит,
И, как младенец в колыбели,
Земля спокойно, безмятежно спит;
И, будто мира сонный шепот,
Чуть слышный раздается ропот
О берег плещущей волны;
Да средь небесной вышины
Плывет воздушною дорогой
Спокойно месяц златорогий.

И тихо, и темно кругом;
Но в темном лесе, за селом,
Где дремлет мирное кладбище,

Есть опустелое жилище.
Оно без окон, без дверей,
Склонившись в сторону, дряхлеет.
В жилище том, сквозь сеть ветвей,
Огонь, как звездочка, светлеет.
Перед огнем старик сидит,
Святого алтаря служитель.
Суров и важен старца вид.
Пред ним, как гений-разрушитель,
Исполнен силы и огня,
На перси голову склоня,
Стоит Хмельницкий. Сладко
льются,
Как тихоструйная река,
Святые речи старика;
Как ропот бури, раздаются
Слова отваги казака.

Священник

О, господи! я дожил до седин.
И ты привел меня теперь, на старость,
Свидетелем измены тяжкой быть!

Хмельницкий

Отец Григорий, это не измена!..

Священник

Но королю ведь крест ты целовал?
Ты обещал перед престолом бога
Ему служить и верою и правдой?

Хмельницкий

Да, это так; но сам же наш король,
Своею властью, данною от бога,
Мне разрешил несносную присягу...

Священник

Король?

Хмельницкий

Да, сам король в Варшаве.
Сегодня я оттуда лишь приехал
И поспешил к тебе, святой отец.

Священник

Ну, расскажи!

Хмельницкий

Когда злодей Чаплицкий
Лишил меня отцовского наследства,
Когда меня, как подлого раба,
Из моего села с насмешкой выгнал,
И отнял у меня мою жену,
И сына моего перед народом мучил —
Да будет проклято то время! —
Я перенес страдальческое бремя...
Я притеснителя хотел тогда убить,
И труп его в огне испепелить,
И прах его, как пыль, в степи развеять...
Но есть на свете совесть и присяга.
И саблю я опять вложил в ножны.

Священник

Благословенна, сын мой, та минута:
Ты не порадовал врага Христова.

Хмельницкий

И я поехал прямо к королю
Просить его покрова и защиты.
Король меня с обычной лаской принял
И говорил со мною по-латыни
О нашей бедной стороне.
Когда же подал я ему бумагу,
Где описал Чаплицкого бесчинства,
И покровительства его просил,
Наш Владислав—его мне, право, жалко—
Прочел бумагу и пожал плечами.
«Я не могу,—он мне в ответ сказал,—
Я не могу судить вас; мне покою
И без того магнаты не дают.
Я королем им только по названью:
Они меня и слушать не хотят...
Да что, скажи, Хмельницкий, вам мешает
Самим свои отстаивать права,
Пока у вас не притупились сабли?
Я это и к Барабашу писал...»*
Меня король как громом поразил:
И радостно и грустно вдруг мне стало.
И я ни с чем назад домой приехал...
И вот опять передо мною Днепр,
А по Днепру казацкое раздолье...
Украина, моя родная мать!

---

* Энгель. Geschichte der Ukraina, стр. 140.

Цветущая, веселая Украйна!
Что будет далее с тобой,
Когда король, законный обладатель,
Не смеет суд людям твоим творить,
Добро хвалить и зло карать не смеет?..
Мы без отца сиротствовать должны.
И веришь ли, отец мой, я заплакал.
О господи! горьки казачьи слезы:
Одна слеза в струи Днепра упала
И отравила светлые струи;
И даже конь, измученный дорогой,
Не захотел напиться из Днепра...

Священник

Не радостны, мой сын, твои рассказы;
Не быть добру в родимой стороне.

Хмельницкий

Нет, быть добру! — за это я в ответе.
Я подыму в народе знамя правды,
Я изгоню панов надменных Польши —
И водворится снова тишина!..

Священник

Трудна, мой сын, тебе борьба с врагами:
Они сильны оружием и златом.

Хмельницкий

А мы любовью к Украине
И к вере предков наших православной.

Священник

Так, но народ, измученный трудами.
Убитый тяжким, злополучным рабством,
Не в силах...

Хмельницкий

Кто? не в силах наш народ?
Видал ли ты, когда холодный лед
Свободные струи реки скует? —
Река мертва, по ней гуляют даже дети;
Но под тяжелою корой
Она шумит и мечется волной:
И только лишь весна повеет,
Река воскреснет — свирепеет,
Ломает ледяной оплот
И вмиг разливом синих вод
Луга потопит. Так народ!..
Он угнетен; но под золою
Огонь скрывается порою.
Благослови меня, отец святой!
Я сам пойду по городам, селеньям —
И королевским разрешеньем
Украину воспламеню войной...
Мне слышатся победны наши клики...
Трепещет лях и клонится во прах...
В Украйне мир и торжество в церквах...
Благослови ж на подвиг нас великий!..

Священник *(благословляя)*

Да укрепит тебя господь, мой сын!

Хмельницкий *(кланяясь)*

Аминь!

III

У Хмельницкого пир. Много, много гостей
Угощает Хмельницкий в светлице своей;
И с поклоном его молодая жена
Всех обносит гостей полным кубком вина.
Гости пьют и едят, говорят и курят,
При огне парчевые жупаны блестят.
Тут и сотники есть, и полковники есть,
Даже сам Барабаш сделал празднику честь.
Вся светлица гостями и дымом полна.
В сени дверь растворила хозяйка сама,
А в сенях музыканты толпою стоят,
Громко в трубы трубят, в барабаны гремят.
У Хмельницкого пир; он гостям своим рад.

Хмельницкий

Нуте, хлопцы, ну, живее!
Веселее, удалее
Ваша песня пусть звучит:
Быстрой ласточкой взовьется,
Колокольчиком зальется,
Вольной птичкой полетит!
Пусть весь мир про это знает,
Как мне дорог праздник наш:
У Хмельницкого гуляет
Мудрый гетман Барабаш.

Воют трубы боевые,
Бубны и тарелки бьют,
И казаки молодые
Песню звучную поют:

Песня

В поднебесье мчатся тучи,
Выше туч орел парит,
Днепр кипит волной зыбучей,
Ураган в степи шумит.

Но как наш отряд летучий
Понесется на врагов —
Вихрь в степи и в небе тучи
Отстают от казаков.

Что́ Днепра седого волны
С их ребяческой грозой,
Как курень, отваги полный,
Заколышется войной!

Не орел полетом быстрым
Разостлался над землей:
Перед нами, в поле чистом,
Загорелся кошевой.

Он прекрасен, как отвага,
Быстр, как молнии полет;
С ним наездников ватага
И под бурею поет:

«Гей, неситесь, шибче, тучи!
Ураган, шуми сильней!
Разыграйся, Днепр могучий,
В непогоду веселей!»

Хор гремит, а двор широкий
Весь огнями освещен —
И горит в щите высоко
Вензель гетмана зажжен.

А в светлице пированье,
Хохот и речей жужжанье
И ковшей и чарок звон.
За столом между гостями
Гетман радостно сидит,
Смотрит светлыми очами
И приветными словами
С каждым гостем говорит.
«Хороша, брат, песня эта,—
Он хозяину сказал,—
Хоть мои минули лета,
Я свое отгарцевал
И, осыпанный честями
Нашим добрым королем,
Должен думать лишь о том,
Как бы мир хранить меж вами;
Но она теперь меня
Обдает каким-то жаром:
Хоть сейчас бы на коня —
И махнул бы в степь к татарам!
Нет, Хмельницкий, нет, недаром
Эта песня сложена!»

Хмельницкий

Разве нам, в войне крещеным,
Песни петь, как робким женам,
Про цветы да про поля?
Сгибнет родина моя,
А казак унылой песни
Сыновьям не передаст!
Пусть король ксендзам продаст
Украшенье поднебесной,
Приднепровскую страну:
Наш потомок и в плену,

Затая тоску лихую,
Запоет про старину
Песню деда удалую!

Барабаш

И сто баб не разберет,
Что в душе твоей, Хмельницкий!
Обобрал его Чаплицкий —
Он смеется да поет...

Хмельницкий

Видел я, как птичка пела
Над стремниною крутой,
А сама она сидела
На тростинке на гнилой;
Громко песня птички льется,
А тростинка гнется, гнется,
Так над бездной и дрожит,
Да певунью не страшит.

Барабаш

Ну, так что же?

Хмельницкий

То, вельможный:
Птичке петь над бездной можно,
Птичке крылья дал господь.
Вот тростинка подломилась
И летит в пучину вод;
Птичка — в воздух — закружилась

И опять свое поет.
Так и мы поем покуда,
А придется ляхам худо!
Нам-то нечего тужить;
Наши косы, наши грабли
Переменим мы на сабли,
Станем саблями шутить
Мы с вельможными панами:
Не хотели суд творить,
Так мы их рассудим сами!

Барабаш

Если б за двумя замками
Не был спрятан тот указ,
Что светлейшими руками
Наш король писал про нас,
Я б подумал в этот час,
Что его ты видел тайно,
Худо было бы тогда!
Кровью б упилась Украйна!..

Хмельницкий

Что же? это не беда!
Если б этот дождь кровавый
По Днепру взрастил дубравы,
Чтоб в дубравах тех казак
Мог предаться мирной лени,
Чтобы в их густые сени
Не скрывался тайный враг;
Чтобы всякой был уверен,
Вставши утром от одра,
Что сегодня до вечерен

Не возьмут его добра
И за честь жены любимой,
Сластолюбием водимый,
Пан не бросит серебра
Вам в лицо с улыбкой гордой:
Чтобы христианин, твердый
В вере праведной отцов,
У родимого порога
Мог свободно славить бога
Без запрета от жидов;
Чтобы...

Барабаш

Полно, кум любезный,
Дерзкой речью, бесполезной,
Шумный праздник возмущать!
Прикажи-ка лучше меду
Нам почаще наливать,
Чтобы даром не скучать
Православному народу!

Хмельницкий

Ваша правда, пане мой;
Мудрый пан — и мудро слово!
Хлопцы, кубок золотой
Дайте меду дорогово:
Коли пить, друзья, так пить!..

Вот с отлогими краями
Кубок на столе блестит:
Золотистыми струями
Мед густой в него бежит,

Пена у краев кипит
И садится жемчугами,
Разыгрался пир горой:
Гетман пьет — и егомосци
Пьют и кланяются гости.
И средь песни удалой
Бьют тарелки, барабаны;
Кубки, чарки и стаканы
Громко брякают, звенят;
И гостей хмельные речи
Про войну, про славу Сечи
И про удаль говорят.

Но время за полночь; и пир, и шум стихают,
И музыка играет наразлад,
И гости вздор нескладный говорят.
Барабаша дрема одолевает:
Вот гетман руки на столе сложил,
На чарку мутными глазами покосился,
Усатую главу на грудь склонил,
Зевнул — и в сон глубокий погрузился.
Шатаясь, гости с мест встают
И что-то, без толку, преважное толкуют,
В сенях последний кубок пьют,
Хмельницкого благодарят, целуют
И по домам своим бредут.
Хмельницкий сам... он глаз не сводит
С Барабаша, к нему подходит
И за руку его берет,
Толкает, дергает, зовет:
«Вставай, гетман, нас ждут постели;
Уж третьи петухи пропели,
Уж скоро утро сменит ночь».
А тот храпит лишь во всю мочь...

И радость быстро озаряет
Хмельницкого угрюмое лицо.
Дыханье притаив, тихонько он снимает
У гетмана с руки гербовое кольцо*.

IV

Ночь. Вся окрестность тихо спит;
На небе месяц не блестит,
И только звездочки одне
Мелькают в синей вышине.
Над речкой дремлет темный сад;
Из саду льется аромат.
В саду чуть виден панский дом;
И в доме том, в окне одном,
В ночи глухой огонь блестит;
То воску ярого горит
Перед иконою свеча.
Сорочку опустив с плеча,
На руку голову склоня,
У растворенного окна,
Невыразимо хороша,
Сидит жена Барабаша.
Сидит давным-давно она:
«Три дня, как мужа не видать!
Где он? что с ним? нельзя понять!
Зачем он держит как в плену
Меня, законную жену?
Скучаю я, а он теперь,
Быть может, отворяет дверь
И робкой крадется стопой
В светлицу к панне молодой,

* Летопись Георгия Конискаго.

И, вся из неги и огня,
К нему на грудь падет она!..»
И пани вспыхнула... потом
Закрыла очи рукавом.

Невыразимо хороша
Сидит жена Барабаша.
Ей жарко, душно ей одной,
Моей голубке молодой,
И недоверчивость и страх
В ее пленительных очах,
И страстью налитая грудь
Дрожит и силится вздохнуть...
Она сидит и мужа ждет.
Стучится кто-то у ворот:
Собака лаем залилась,
Другая к ней отозвалась;
Поднялся на ноги весь двор,
И падает с ворот запор;
И вот въезжает, наконец,
На двор от гетмана гонец.
Коня от посланца берут
И к пани посланца ведут.
«Где муж мой? Что с ним?» — Ничего!
Меня прислал он для того,
Чтоб вашу милость известить,
Что бог его еще хранит.
Да приказал мне взять от вас
Последний короля указ,
Который он велел скрывать
И никому не объявлять;
Для верности ж моих речей
Гетман прислал с руки своей
Свое гербовое кольцо.—

Бледнеет гетманши лицо...
В кольце был камень дорогой,
На нем искусною резьбой
Изображен гетмана герб:
Кривая шашка, словно серп,
И накрест ей положена
Была пернатая стрела.
«Да, это перстень мужа, так
Ты правду говоришь, казак».
Тут пани отдала указ;
И, торопливо поклонясь,
Казак спешит на панский двор —
И полетел во весь опор.

Гонец обратно ускакал,
И двор опять безмолвен стал,
Предавшись обаянью сна,
И водворилась тишина.
И снова дремлет темный сад,
Из саду льется аромат:
И снова пани у окна
Сидит задумчива, бледна
И слушает, как вдалеке
Вторится топот по реке.
Вот топот тише, тише стал —
То замирал, то оживал —
И вдруг замолк — в далекий мрак
Как будто утонул казак.
И лишь тогда, когда рассвет
Свой розово-огнистый цвет
Разлил на небе голубом,
И звезды, трепетным лучом
Мерцая, стали потухать
И неприметно исчезать,

В тумане забелел поток,
Дохнул из саду ветерок,
И предрассветный соловей
Запел в тени густых ветвей,
Любовной негою дыша,—
Вздохнув, жена Барабаша
Легла печально почивать
На одинокую кровать.

V

В Украйне смятенье неясное бродит;
Чего-то все ждут и не знают чего.
В народе молва разноустая ходит,
И слушать не знаешь кого!
Рассказывал где-то старик на базаре,
Что будут в Украйне война да пожары;
И два казака в Чигрине, под шинком
Для отдыха ставши, жиду говорили,
Что денег поляки Орде не платили,
И крымцы хотят воевать с королем;
Что жадных татаров несметная сила,
Как черная туча, все степи покрыла;
Что будто Хмельницким в Крыму решено —
Казакам с Ордою идти заодно.
Письменные люди в народе кричали,
Что сами указ королевский читали,
Что в нем-де изволит король разрешать
Казакам оружьем права защищать.
Еще говорил бандурист на дороге,
Что будто Хмельницкий в Никитином Роге*,

---

* Никитин Рог (Никополь) был тогда местом Сечи запорожцев.

И все запорожцы к нему пристают,
Что многие тысячи есть там народа,
Что ждут с нетерпеньем куда-то похода,
Оружие чистят и коней куют;
Что сам Барабаш, испугавшись смятенья,
На скорую руку собрал ополченье;
Что села на лодки коронная рать
И хочет Хмельницкого с войском забрать;
И что от заката почти до рассвета
Кровавая ходит по небу комета
И звезды сметает широким хвостом.
На кровлях стенают зловещие птицы;
Над лесом клекочут орлы и орлицы...
И видела баба: над сонным Днепром
Недобрые тени в тумане летели,
Рыдали летя, как дитя в колыбели;
И на колокольне в лесу, за селом,
Сам колокол стонет во мраке ночном.

Тревожно со страхом чего-то все ждут.
Напрасно луга зашумели травою,
Колышутся нивы волной золотою —
Работники мирные в поле не йдут!
Как мак, расцветая, огнисто краснеет,
Казацкие шапки повсюду пестреют;
Как утром колосья на ниве блестят,
Казацкие пики на солнце горят.
Народ собирается в селах толпами
И шепчется тихо, и косо глядит,
И шапки не ломит при встрече с панами.
Ох, тучи собрались — и гром загремит!
Упиться Украйне червленою кровью!
Господь! не оставь нас своею любовью!
Невинных твой гнев не казнит...

VI

Тихо утро загорелось над землей;
Засверкали степи, вспрыснуты росой;
Красно солнышко приветливо взошло;
Все запело, зашумело, зацвело.
На раздолье по широким по степям
Днепр-кормилец дал разгул своим водам;
И направо, и налево мурава;
Меж волнами зеленеют острова;
А на тех-то на зеленых островах
Молодой Хмельницкий с войском в тростниках.
То не стая лебединая плывет,
По Днепру то рать казацкая идет;
То идет войной на брата кровный брат:
Хоть не рад он, да идет, когда велят.
С казаками наказной их гетман сам.
Вот приплыли лодки близко к островам;
Вмиг раздвинулись густые тростники —
И зевнули пушки поперек реки.
Пламя брызнуло, отгрянул сильный гром,
Над водою дым расстлался полотном,
И казаки, видя смерть со всех сторон,
Видя гибель неизбежную кругом,
Ну от острова скорей бежать назад;
Только весла, словно крылышки, шумят.
Вот с воды поднялся дым под облака,
Засверкала снова светлая река —
А на острове, играя с ветерком,
Развилося знамя белое с крестом.
Став на береге, бегущим казакам
Громким голосом сказал Хмельницкий сам:

«Христианству мир и воинам Христа *
Под защитой чудотворного креста!
Разбегутся так поляки перед ним,
Как от ветру разбежался этот дым.
Нам господь поднять оружие велит:
Дело правое небесный защитит!»
Чудо! — к острову казаки вновь плывут,
Пред Хмельницким сабли острые кладут:
«Будь начальник наш, второй наш будь отец!
Пропадем мы с нашим гетманом вконец:
Перед польскими панами он дрожит;
Кровь собратов проливать он нам велит;
Здесь погибнет он от нашея руки».
И гетмана окружили казаки;
Стали ружья на гетмана наводить;
На коленях он пощады стал просить...
Выстрел — гетмана как не была душа:
Днепр понес на море труп Барабаша! **
Вот пришел священник в ризе парчевой
И поставил на земле святой налой:
Благодарственный молебен стал служить,
За победу бога сил благодарить.
Церковь им была — лазурный небосвод,
А лампада — солнце по небу идет;
От кадила вьется кверху легкий дым;
Все полно благоговением святым...
С верой в сердце и с молитвой на устах,
Пред невидимым упали все во прах.
Каждый воин всемогущего молил,
Чтобы нового он гетмана хранил.

---

* История Русов, стр. 62.
** История Малой России, стр. 238.

Все Хмельницкому присягу дали тут,
И к обозу на руках его несут...
Здесь сыскали чарку пенного вина;
С приговоркой по рукам пошла она,
И поднялся у казаков пир горой.
Во весь день звенели песни над рекой,
Ввечеру зажгли по острову огни,
И до света веселилися они...

VII

Вот год пролетел. Владислава не стало,
А Польшу оружье казаков карало.
Под Корсунем много уснуло панов.
В плену Калиновский, Синявский, Долгоф.
И, жалуя ласкою крымцев своею,
Всех пленных Хмельницкий дарит
Тугай-бею *;
И золота горы берет Тугай-бей
Из Польши за выкуп плененных вождей **.
Уж Стародуб, Канев, Черкассы, Чернигов
И Белая Церковь свободны от ига.
Бежит Конецпольский, бежит Осторог...
За правое дело заступник сам бог!
Под Львовом, Збарашем, покрытые славой,
Казаки явились уже под Варшавой,
И выбран был ими король Казимир,
И дал он казакам блистательный мир.
Воскреснула снова казачья свобода;
Хмельницкий гетман, избавитель народа,
Торжественно в Киев спешит,

---

* Предводитель татарского войска.

** За одного Синявского он получил двадцать тысяч червонцев (Несецкий. Korona Polska).

И крестное знамя свободно шумит
От северских пущей на юг до Лимана,
А в Киеве войско, народ и синклит
Дарует Хмельницкому имя *Богдана**.

VIII

Окончены в храмах святые вечерни;
На Киев спускается сумрак вечерний;
По улицам длинным народ не шумит,
И город стихает в покое;
Блеснул огонек у Богдана в покое.
Лампада пред образом скромно горит...
Там гетман сидит одинокий, угрюмый:
Он весь погрузился в тревожные думы
И тихо с собой говорит:

«Окончены кровавые смятенья;
Окрещена в своей крови Украйна;
Хоть дорого, но куплен нами мир.
Господари валахский и молдавский,
Султан турецкий, трансильванский князь
И царь Москвы, родной, единоверный,
Своих послов прислали. Сам король,
Ян Казимир, свою забывши гордость,
Прислал ко мне богатые подарки;
А православная, святая наша церковь,
В лице своих избранных иереев,
Меня *Богданом* нарекла...

* История Малой России, т. I, стр. 257.

О господи! за что такая милость?
Я не безгрешен, это знает совесть.
За мною есть неправедные думы
И, может быть, неправые дела...
Но если глас народа — божий голос,
И если ты послал меня народу,
И если я Украйне богом дан,
И ты, отец, ничтожного меня
Орудием избрал великой воли,

(становится на колени)

То не оставь меня твоим покровом:
Пусть мой народ, в преображенье новом,
Я к счастию прямому поведу!
Да искупится кровь и стон сражений
Столетьями благословений!»

Священник *(входя)*

Молись, мой сын!—прекрасен победитель,
Когда свою венчанную главу
Пред богом сил смиренно преклоняет:
Величие в смирении таком.
В молитве все!.. Твердыни Иерихона
Смеялись над оружием людей —
И рушились от праведной молитвы.
Молись, мой сын!— в молитве сила, крепость,
В молитве все...

Хмельницкий *(вставая)*

Не о себе молился,
Святой отец, в минуту эту я:
Молился я о счастии Украйны.
Ты помнишь ли, отец Григорий, ночь,
Как, беззащитный, беспомощный,
Богатый только силой крепкой воли,

Я захотел освободить народ —
И ты меня благословил на подвиг?
Давно ли было... а теперь победы
Украину опять восстановили,
И я — гетман свободныя Украйны,
И шлют послов ко мне цари отвсюду...
Мы с турками беспошлинно торгуем,
И море Черное для нас свободно... наше *,
И Польша гордая у нас просила миру;
Но я еще теперь боюсь...

Священник

Чего?
В ту ночь, когда ты взял благословенье
На страшный и отважный подвиг,
Ты не был так встревожен,
как теперь,
Когда успех венчал святое дело.

Хмельницкий

Нет, мой отец, не верю что-то я
Врагу, подавшему мне руку примиренья.
С мечом прошли мы Польшу до Варшавы
И под Варшавой дали Польше мир;
Притом же сам король, Ян Казимир,
Обязан нам и саном, и короной:
Его на сейме подкрепили мы
И голосом, и звоном острых сабель;
Мы избрали его назло вельможам.
Придет пора — не станет Казимира,
Оправятся разбитые поляки —

---

* История Малой России, т. I, стр. 256.

И быть войне — войны не избежать.
Нет, надобно Украйну обеспечить:
Я без того спокойно не умру...

Священник

Тебе еще султан прислал подарки
И милости и почесть обещал...

Хмельницкий

Осман-ага, посланник от султана,
Привез мне в дар бунчук и булаву,
Приличные достоинству гетмана,
И золота привез для казаков,
Еще привез — лукавый обольститель —
Широкий плащ, подбитый горностаем...
Ну, точно царская порфира!
И, именем султана, обещал
Мой род возвесть в достоинство гетманов,
Лишь только бы Украйна отдалась
Под покровительство неверной Порты *.
Святой отец, уж это слишком много!
Не так я горд, не так честолюбив я,
Скажу прямей, не так безумен я,
Чтоб стал мечтать о власти королевской!
Столетия царей нам освящают,
Из детства в них привыкли видеть мы
Святую власть помазанников божьих
На недоступной высоте.
А я, простой казак, могу ли думать
Возвыситься и стать на степень эту!..
Я не хочу наклика́ть снова кровь

---

* История Русов, стр. 96.

И бедствия на бедную Украйну.
Довольно нам примера Годунова,
Что царствовал так горько на Руси.

Священник

Да, это правда — и отдать народ
Врагам Христа, неверным мусульманам,
Грешно, Богдан.

Хмельницкий

Грешно и безрассудно.
Молдавия почти раба султана,
Валахия трепещет перед Портой...
Самим же нам держаться невозможно:
Направо степь, налево степь кругом;
Нигде преград природа не дала
Нам от врагов; задумали и — разом
Как воды к нам текут со всех сторон...
Границы наши — буквы на песке:
Повеял ветр — и их как не бывало.
О, если бы опоясать Украйну
Широкими, глубокими морями
Или вокруг ее воздвигнуть горы,
Тогда бы... а теперь она — как ива,
Растущая сироткой у дороги:
Ее не топчет разве кто не хочет...

Священник

О господи! чудна судьба народов!
Когда читаешь древние сказанья
Святых мужей о доблестях славян,
О силе и богатстве наших предков,
Душа горит, глаза блестят слезами

И чистая и светлая молитва
Из сердца, будто голубь, вылетает.
Наш Киев, колыбель Христовой веры,
Столицей был славян многоземельных
И с высоты холмов своих зеленых
Гром посылал на дряхлый Цареград.
Теперь же что? Враждебные народы
Славянские поля размежевали;
И Киев сам, развенчанной старик,
Давно ль стонал под игом иноверцев!
Что делать нам? Спасенье где, гетман?
Ох, тяжело господь рабов карает!

Хмельницкий

Еще горит для нас звезда спасенья:
В народе нам единокровном,
В единоверной нам Москве
Растет, цветет и мощно, и красиво,
Как древо жизни на брегах Ефрата,
Родных царей святое поколенье.
Под скипетром помазанников божьих
Живет народ счастливо, безмятежно;
В церквах торжественно гремят
Во славу вышнего святые гимны...
Туда, отец, душа моя летит!
И если я Украйне богом данный,
То бог поможет в этом деле мне;
Соединю разрозненных судьбою
Уж несколько веков родимых братьев,
У ног царя московского сложу
Мои гетманские клейноды
И счастие прямое укажу
Украине из родов в роды!
(Подумав)

Да, я хочу, желаю и исполню
Мне богом данное предназначенье!
Поверишь ли, что иногда во сне
Передо мной раскроется пространство
На необъятные вперед века...
И вижу я: там царство без границы
Надвинулось на многие моря;
И запад, и восток, и юг, и север
В одно слились; везде язык славянский,
Везде святая, праведная вера,
И правит им один великий царь...
И царство то чудесное — Россия!

Священник

Известно нам из книги откровений,
Из библии, что иногда к нам сны
Пророчески слетают с вышины.
Иосифу одиннадцать снопов
Во сне смиренно поклонялись,
И звезд одиннадцать перед его звездой,
Во сне он видел, тихо померкали;
Пришла пора — и точно наяву
Одиннадцать его старейших братьев
С повинною главой пред ним упали.
Спеши, Богдан, окончи трудный путь!
Бог милостив; незримыми стезями
Он свой народ ведет к прямому счастью.
От смут, от бед пора нам отдохнуть.

Хмельницкий

Уже давно прошу и умоляю
Высокого московского царя
Принять опять единокровных братьев.
Принять свое родное достоянье,

Отторженное хитрыми врагами;
Но он — пример неколебимой правды —
Так царственно и добр и честен,
Что, свято соблюдая с Польшей мир,
Великодушно отвергает,
Чего так жадно ищут две державы,
И только нам, в ответ на наши просьбы,
С послами шлет богатые подарки.
Вот и теперь Михайлов и Унковский
Нам привезли и соболей, и денег,
И увещания смириться перед Польшей *,
Перед державою, которая сегодня ж —
Найдись к тому удобный случай —
Свои войска в Москву послать готова
И с ними хоть десяток самозванцев.

Священник

Сердца царей в руке самого бога,
Писание святое говорит:
Не нам судить поступки венценосцев.

Хмельницкий

Вчера Вешняк, полковник чигиринский,
Опять к царю в Москву поехал с просьбой.
Все описал царю я справедливо,
И если он еще не согласится,
Тогда...

Священник

Тогда да будет воля божья.

---

* История Малой России, т. I, стр. 259.

Хмельницкий

Теперь меня сомненье страшно мучит.
И вот о чем, отец мой, я молился,
И вот о чем я плакал, мой отец.

(На крыльце слышен стук)

Священник *(глядя в окно)*

Сюда идет какой-то пан вельможный.

Хмельницкий

А, знаю, это от посольства,
Опять притворствовать!—Прости мне, боже!
Давно ли я тепло, чистосердечно
Молился так и плакал и открыто
Беседовал с тобой, отец Григорий —
И снова должен лицемерить.

Священник

Мне кажется, мы так сильны теперь,
Что нечего притворствовать пред ними
И накликать на душу новый грех.

Хмельницкий

Война нужна, но сам я не могу
Ее начать, не поступя бесчестно
В глазах людей, пред Яном Казимиром.
С народом я сведу послов надменных:
Авось поможет в этом мне народ.

Поляк *(входя, гордо кланяется)*

Вельможный пан, посланник Казимира,
Желает знать, когда, и как, и где
Вы примете неслыханную милость,
И письма, и подарки, и клейноды
От короля, от Яна Казимира?

Хмельницкий

Присядьте, пан вельможный.

Поляк

Много чести;
Благодарю. Ответ мне только нужен;
Мне велено с ответом торопиться.

Хмельницкий

Не знаю, право, что вам отвечать...
Как радостно слепцу, когда снята
С его очей искусно слепота!
Опять пред ним и небо голубое,
И сень зеленая лесов,
И пестрые ковры лугов,
И солнце светит золотое;
Но этот свет страдальца вновь слепит,
И он спешит глаза закрыть.
Меня король своей высокой лаской
Так поразил, что я теперь совсем
Его великодушьем уничтожен.
За что меня, смиренного слугу,
Он милостью и почестью дарует!
Да, это слишком. Голова
Моя пошла, как говорится, кругом.

Поляк

Но все же тут ответу я не вижу.

Хмельницкий

Ответу? Да ведь это чисто в воле
Посланника: когда захочет он,
Я рад принять высокие подарки.

Поляк

Посланник хочет, если можно, завтра,
Чтоб поскорей в Варшаву возвратиться.

Хмельницкий

Да, это правда: Киев не Варшава!
Хоть и сегодня; я всегда готов.

Поляк

Но вот вопрос: где вам, гетман, угодно
Принять посла?

Хмельницкий

На это я не знаю
Как отвечать. Вы видите, моя
Тесна и некрасива хата:
Дубовый стол, кругом простые лавки;
На них боитесь даже вы присесть,
Чтоб не измять кафтан золотошвейный..
Нет, слишком много я ценю

Расположенье Яна Казимира,
Чтобы привел сюда его послов.
У нас, казаков, есть обычай:
Что ценим мы и высоко, и свято,
То драгоценно украшаем.
Я беден, но в углу моем смиренном —
Вы видите — Спасителя икона
Вся в золоте и камнях дорогих;
И эта сабля, наша мать вторая,
Алмазами и серебром сияет.
По мне — король, земной владыка мой,
Второй отец: ему я всем обязан.
Я не хочу, я не могу, не смею
Его послов — панов великолепных —
Просить в мою простую хату;
Им надобно блистательный прием
И в золоте и в серебре палаты.
При том же так люблю я Казимира:
Король так много сделал мне добра.

Поляк

Я верю; это все мы знаем;
Но что же я скажу в ответ?

Хмельницкий

Послу?

Поляк

Да, гетман.

Хмельницкий

Вы скажите... Право,

Поверит ли ясневельможный пан,
Ну, просто вот с ума сошел на старость...
(Подумав)
А разве... Да, прекраснейшая мысль!
Скажите вы, что я, когда угодно
Посланнику, сердечно рад принять
Подарки речи Посполитой завтра,
Часу в девятом утра, там, на площади
Перед святым собором.

Поляк

Нет, гетман,
Как это можно! я наверно знаю,
Посланник наш никак не согласится
Унизить так себя и короля.

Хмельницкий

Унизить? Что вы? — И преступной мысли
Такой в уме моем нет места!
Чтоб я дерзнул унизить короля!
Чтобы посмел обидеть Казимира!
Вельможный пан, вы злобный клеветник!
Что может быть приличней силе, власти,
Достоинству и славе Казимира,
Как жаловать покорные народы
Своею королевской лаской
Под чистым кровом голубого неба,
Лицом к лицу перед царем небесным!
Кругом стена церквей, домов высоких,
Кипит народ, царя благословляя,
А солнце сверху так и осыпает

Лучами яркими чудесную картину,
Достойную величья Казимира...
Каких палат я отыщу вам лучше?
Нет, решено.— На площади я завтра
Приму от вас высокие подарки...
Увидят все, как я, неробкий воин,
Робея приложу к устам
Печать и подпись Казимира.

Поляк

Я передам посланнику ответ;
Но вряд ли он на это согласится.
Неслыханно...

Хмельницкий

Да, точно правда,
Для вас неслыханная это почесть;
Но королю хочу я доказать,
Как я его высоко уважаю.
Неужели намеренья благие
Нас к новой ссоре поведут?

Поляк

Храни нас бог. Сегодня же посланник
Вас обо всем подробно известит.
Прощайте, гетман!

(Уходит)

Хмельницкий

Нет, не бывать Украйне в мире с Польшей!
Победами и кровью тишина

Хоть куплена, но это ненадолго.
Теперь поляки смяты нашей силой,
Но все еще и горды, и надменны.
Оправятся — опять нам будет худо.
Еще война, еще нам кровь нужна!
И рухнет мир не завтра, послезавтра:
По-моему, тем лучше, чем скорей.

Священник

А там?

Хмельницкий

А там что бог даст, то и будет!..

IX

Свежее утро прохладою веяло,
Весело солнце смотрело с небес.
Луг разноцветный волнами широкими
Переливался, как тихое озеро:
Утренний ветер его колыхал.
Скромная Оржица светлыми струйками
Шла по ковру тростников;
По берегам ее рощи зеленые
Пышно стояли, прохладною тенью
Путника в полдень палящий маня.
Там из-за рощи, как змейка, извилисто
Лугом дорога куда-то пошла.
Косит косарь на лугу и казацкую
Песню от скуки поет:

Песня

Зеленая трава моя
Под косою гнется.

Головушка казацкая
Знай себе смеется.

Щебетун соловей,
Слушай песни моей! *

В калиновом саду моем
Соловей щебечет;
Мне, молодцу, в дому моем,
Все жена перечит.

Щебетун соловей,
Слушай песни моей!

До города до Киева
Женушка ходила;
Головушка казацкая
Восемь дней кутила.

Щебетун соловей,
Слушай песни моей!

Сказал гетман: миритеся —
Вот и помирились;
Луга были не кошены —
Вот и покосились.

Щебетун соловей,
Слушай песни моей!

Кошу, кошу — не косится...
Дал же бог работу!

* Здесь нарочно оставлен малороссийский оборот речи.

Винтовочка все просится
В поле на охоту.

Щебетун соловей.
Слушай песни моей!

В Пирятине мой дядюшка,
Под Лубнами тетка...
Косить сено, пахать поле,
Право, не находка!

Щебетун соловей,
Слушай песни моей!

(Во время пения верховой казак выезжает из-за рощи и приближается по дороге к косарю)

Казак

Здорово, брат!

Косарь

Здорово, брат лейстровый! *

Казак

Бог помогай!

Косарь

Спасибо.

Казак *(останавливая коня)*
Тпрру! Земляк!
Что, табаку не водится?

---

* Реестровый казак. Они пользовались большим уважением между хлебопашцами.

Косарь

Пожалуй!

(Вынимает из сапога рожок с табаком и, постучав им о подошву, передает казаку, а сам становится возле коня, опершись на косу)

Казак *(нюхая)*

Ай да табак!

Косарь

Да так себе, домашний.
Эх, бедный конь! как он устал, измучен.
Куда несет бог вашу милость? А?

Казак

Так, послан, брат. А табачок на славу!

Косарь

В Пирятин, верно?

Казак

Да, в Пирятин и в Лубны,
А может быть, заеду и в Полтаву.
А знатно ты поешь, земляк, ей-богу —
Да этакая, знаешь, песня — право —
Не то печальная, не то и плясовая,
А как-то так — на половинке, славно!

Косарь

Так, сам себе сложил да и пою.
В дому жена, известно, все ворчит,

Так выедешь себе на волю в поле
Да и поешь. А вы в Полтаву
За делом или так, прогулки ради?

Казак

Сказал же я — какая тут прогулка!
С бумагами я послан от гетмана
К полковникам, чтоб войско набирали.

Косарь

А для чего теперь гетману войско?
У нас ведь мир.

Казак

Опять война с поляком!

Косарь

Война? неправда! шутишь!

Казак

Нет, ей-богу,
Совсем война, как следует война!

Косарь *(бросая косу)*

Пускай траву кто хочет, тот и косит,
А я косить уж более не стану;
Моя охота — сабля да ружье.
Слезай-ка, брат, слезай с коня, товарищ;

И я казак, ей-богу, я казак!
Траву косил я только так, от скуки:
Пусть пропадет на корне вся она.
Слезай же, брат! твой конь устал в дороге:
Пусть отдохнет немного на лугу;
И мы с тобою тоже перекусим,
Ведь у меня есть сало, паляница *
И чарка доброго вина.

Казак *(слезая с коня)*

Пожалуй, брат; благодарю за ласку.
Вот вороной расседлан, щиплет травку,
А наши два приятеля под дубом
Сидят. Пред ними, словно скатерть,
Поношенный жупан разостлан синий,
На нем лежат хлеб, соль и паляница,
И сало, и стоит бутылка водки...
А между тем рассказывает гость,
Как началась опять война с поляком.

Казак

Вот видишь ли, мы так себе, конечно,
Мы не чета рейтарам Казимира,
И нет у нас ни шишаков, ни лат;
Не в золоте казацкие жупаны,
Но мы с поляками где ни сходились,
Везде их наголову разбивали...
Они взмолились — мы им дали мир,
И Казимир прислал дары гетману.
Гетман принял послов на площади**:
Не захотел пустить к себе и в хату!

* Род белого хлеба.
** История Малой России, т. I, стр. 260.

Косарь

Не захотел?.. ай, молодец гетман!
Да это стоит выпить чарку водки
За здравие гетмана!..

Казак

Ладно, брат!
Я никогда не прочь от этой службы.
Ну, вот послы, как следует, с поклоном
Все отдали: и грамоту, и знамя,
И булаву и тут же прочитали.
Какие нам король дарует льготы,
Какие нам дарует он права.
Гетман сказал: «Благодарю я бога!
Я дожил дня счастливейшего в жизни».
И тихо стал перед собором на колени.
И весь народ с молитвой ниц упал
Все прилегло на площади мирской.
Стояли только кони да поляки.
Вот, помолясь, сказал гетман послам:
«Благодарю, от имени народа,
Я короля за ласку и за милость»

Косарь

За милость? Что же нам король
такое сделал?

Казак

Ну, ничего, да, видишь, наш Богдан
Такой уж добрый...

Косарь

Эх, напрасно!
Они, пожалуй, станут этим хвастать.
А после что?

Казак

Он дальше говорил —
Не помню слов, а толк такой был речи,
Что, дескать, я не для себя трудился.
Не для себя и кровь я проливал;
Скажите так вы Яну Казимиру,
Что для меня не нужно ничего:
Пусть будут счастливы мои казаки-дети.
«Стой!— закричал народ,— уж это много!
Проси, гетман, у короля что хочешь.
А без того мы с площади ни шагу!»
И вдруг пошел в народе шум и говор.
И площадь вся заколыхалась,
Как наш лиман от ветру в непогоду.
Народ притих. Тогда гетман сказал:
«Я всем доволен; но когда народ
Уж требует, пожалуй, попрошу я,
Чтоб выдали Чаплицкого...»

Послы гетману в этом отказали.
«Чаплицкого подай!»— мы закричали,
И шапки кверху начали бросать.
Послы домой — народ гурьбой за ними
Да и кричит: «Чаплицкого подай!»
Послы вошли в квартиру — в тот же час
К ним в окна грязь и камни полетели.
Настала ночь — всю ночь не спал народ,

Как перед днем святого воскресенья,
Везде в домах огни горели,
А мимо дома, жили где послы,
Мы с пляскою и с песнями ходили
И пели все, что вздумалось пропеть
В обиду им, и громко в бубны били.
Наутро след посланников простыл,
А наш гетман, дай бог ему здоровье,
Универсалом объявил войну.
И вот меня с бумагами послали.

Косарь

Да и пора! Чего сидеть нам дома?
С женою ссориться да просо сеять!
Да, хорошо!.. Ну, выпьем-ка еще,
Для бодрости, так, знаешь, чтоб в дороге
Не отощать. Пирятин ведь не близко*;
Туда поедем вместе мы с тобой.
Со мною здесь гнедая есть кобыла;
Седло и сбрую выпрошу у дяди,
Коли не даст, хоть грех, седло украду,
К жене не нужно заезжать:
Авось соскучится, так присмиреет.

Солнце к вечеру клонилось,
Тень ложилась на поля...
Наши новые друзья
Обнялись, перекрестились,
На коней своих садились
И пустились в дальний путь.

* Самое далекое расстояние реки Оржицы от Пирятина — около двадцати верст.

Под казаком конь, как ворон,
И летуч, и так же черен,
Гордо нес крутую грудь.
А за ним, хвостом махая,
Рысью мелкою гнедая
Вперевалку поплелась.
Вот они уже далеко
Едут по степи широкой,
Вот и скрылися из глаз.
Тихо все на степи плоской,
Только ветер отголоски
Песни звонкой и простой
Напевает нам порой:

«В Пирятине мой дядюшка,
Под Лубнами тетка...
Пахать поле, косить сено,
Право, не находка!»

ОСЬМОЕ ЯНВАРЯ 1654 ГОДА

(Морозное утро. На площади, перед домом гетмана, бьют литавры. Народ собирается)

Первый

День добрый вам!

Писарь

Здорово. Ну, что наши?

Первый

Все сделано, как приказал гетман:
Народ готов, слепцы и бандуристы

Везде поют, какие нужно, песни —
Казаки все устали от войны
И только знай у бога просят миру.

Писарь

Спасибо, брат; за это сам Богдан
Вам скажет всем великое спасибо!
Пойдем к народу.

Первый

Ладно, я готов.

(Вмешиваются в толпу)

Первый

Ай да мороз! как говорят — московский

Второй

И что за страсть у гетмана такая
Сбирать народ до утренней зари?

Третий

Поход, быть может.

Второй

Полно, напророчишь. .
И так уже прискучили походы.
Пора бы, право, отдохнуть.

Третий

Да сеять хлеб, а после с этим хлебом
Поехать на поклон в Варшаву.

Писарь

Мне кажется, уже прошло их панство.

Первый

А отчего?

Писарь

Да оттого — я слышал —
Что наш гетман навеки пристает
К единоверцам нашим, русским.

Третий

И я слыхал, да не весьма-то верно;
Нам ничего гетман не говорил.

Первый

Молчи, и нам, как надо будет, скажут.

Второй

Так вот зачем, уж скоро две недели,
У нас живут московские послы!

Третий

А нечего сказать, народ хороший.

Первый

И православный... часто ходят в церковь
И молятся так долго, так усердно,
Что хоть и нам не худо б поучиться.

Есаул

А как дерутся эти москали!..
Вот так и лезут в схватку где пожарче.
Да и народ все крепкий и проворный.

Четвертый

Уж не чета татарам черномазым.

Второй

Ну, как сравнить! То нехристь, а москаль —
Наш брат христианин.

Есаул

Теперь-то
Мы с ними всех на свете поколотим.

Первый

Когда б скорее, дай-то боже!

Писарь

Просите бога и гетмана.

Второй

Известно, нам гетман добра желает.

Третий

Я разговоры слышал москалей:
Почти такие же, как наши речи.

Четвертый

И все поймешь?

Третий

Скорее, чем поляка...
Совсем как наш язык, молитвы как у
нас же.

Первый

И лица как у нас; жаль, что бородки носят
И оттого скидаются на турок.
А, вот Никита! Эй, сюда, сюда, Никита!
С тобою есть бандура?

Бандурист

Как же, есть:
Я без нее не выхожу из хаты.

Второй

Запой, Никита... нет ли новой песни?
Или хоть старую повеселее.

Третий

Спой, как Фома с Еремой торговали.

Бандурист

Нет, у меня есть песня поновей;
Спою, пожалуй, только с уговором:
К обеду будет чарка водки?

Все

Будет!

Бандурист

Были у орла два сына.
Вырос старший сын;
Младший рано на чужбину
Залетел один.

Но лета не укрепили
Мощного крыла;
Он устал — и окружили
Вороны орла.

И, летая, жадным криком
Смерть сулят ему:
Знать, орлу на поле диком
Сгибнуть одному!

Крылья есть, да мало силы;
Смутен он сидит;
Смотрит вверх — о боже милый!
Старший брат летит...

Робко во́роны сокрылись
С криком в темный лес.
Оба брата очутились
В синеве небес...

Братья обнялись родные
И сильны опять,
Как великая Россия
Да Украйна-мать!

Писарь

Ай да Никита! Ну, спасибо!
На славу песню ты сложил.

Первый

Да что-то я не понял хорошо,
Хоть бойкие слова у этой песни.

Бандурист

Как не понять!— от грамотных людей
Вчера я слышал, будто русские послы
Приехали, чтоб нас, единоверцев,
Принять в свою защиту от неверных.
Я ночь не спал, услышав эту весть —
Так был я рад неслыханному счастью,
И песню в радости сложил на этот случай.

Первый

Когда бы это было правда,
То вашими устами мед бы пить!

Писарь

Я так готов побиться об заклад,
Что сбудется желание народа;
Ведь глас народа — божий голос,
Недаром же пословица гласит.

Первый

Недаром же мне грезились всю ночь
Огромные пшеничные галушки!
Вот так и плавают в большом корыте, в масле.

Третий

Да, этот сон пророчит, верно, счастье.

Второй

Потише!— Как-то вышел на крыльцо...
Опять пошел назад.

Первый

Наш протопоп, Григорий.

Третий

Старик почтенный. Говорит народ,
Что он крестил гетмана.

Первый

И гетман
Его и любит, и честит. Григорий
Встречал послов московских со крестами
И говорил им речь. Тогда гетман
Еще из Киева не приезжал.

Есаул

Эй, тише!
Вот идут на крыльцо... вот гетман...

Писарь

А вот отец Григорий, а за ним
Идут послы: вот это Бутурлин,
Другой Алферов.

Есаул

Ну, а этот, третий?

Писарь

То Лопухин, а вот Виговский,
Наш генеральный писарь — и другие
Посольские; прозванья их не помню.
Вот машут: гетман просит слова.

Народ *(снимая шапки)*

Тише, тише!

Хмельницкий

К вам речь держу, друзья мои, казаки!
Украинцы, мои родные дети,
Прошу у вас я слова и совета.
И мы, и наша праведная вера
От иноземцев много потерпели.
Пора бы нам и отдохнуть немного,
А тут господь спасенье шлет с небес:
Московский царь, родной, единоверный.
Согласен нас и праведную церковь
Навек под свой покров высокий взять.
Я, ваш гетман, и войска старшины,
Как благодать, приемлем эту милость,
Хотите ли и вы, казаки, с нами
Присягу дать московскому царю
На подданство России?

Народ *(бросая кверху шапки)*

Волим! волим! *

Хмельницкий

Исполнились теперь мои желанья:

* История Малой России, т. I, стр. 153.

Обнимутся опять родные братья
Так искренно, как мы с тобой, боярин!

(Обнимает Бутурлина)

(Во всех церквах раздается колокольный звон; в крепости палят из пушек. Протоиерей Григорий медленно сходит с крыльца с крестом в руках)

Григорий

Во имя бога, слушайте присягу!

Народ *(бросая шапки)*

Волим, волим, волим!

Примітки

Літературна спадщина Євгена Гребінки досить різноманітна і численна: байки, оригінальні українські й російські вірші, переклади й переспіви, російська проза — повісті, романи, оповідання.

Писати Гребінка розпочав рано. В 1826 р., тобто тоді, коли Гребінці було всього 14 років, він у листі до сестри уже хвалився своїми успіхами: «Естли даст бог мне увидеться с вами, то я также похвастаюсь стихами, за которые получаю от профессора похвалы; Переяславль и баснь Мышь я переделал другим образом и до сих пор еще сочинил: 1. Осень, 2. Отзыв русского воина к товарищам его молодости, 3. Буря, 4 Пленник, песня, 5. Вишня, басня, 6. Совет русскому гражданину, 7. Лилия, 8. Ручей, 9. Соловей, 10. Радость Мазепы, когда он узнает о смерти Кочубея (аполог), все сии стихи я надеюсь представить вам при первом свидании»[1]. Через тиждень (11.XI. 1826 р.) Гребінка знову посилав додому «стихи собственного сочинения с похвалой профессора Никольского», а 24.XI. 1826 р. з радістю повідомляв, що вчитель латинської мови вибрав з його віршів уже раніше згадувані «Аполог» та «Басню» і сказав, «что он их отправит в Москву к князю Шаликову, который издает Дамской жур-

[1] «Русский библиофил», 1913, № 7, стор. 8 — лист від 3.XI.1826 р.

нал, где они и будут напечатаны, и тот номер, в котором они будут находиться, обещал мне подарить. Итак! мои стихи в журнале!..»

Проте в «Дамском журнале» вірші не з'явилися. (Чи не відмова Шалікова друкувати їх наштовхнула Гребінку на написання єдиної в його творчій спадщині жартівливої п'єси «В чужие сани не садись», в якій незлобливо висміяні власні поетичні невдачі?).

Слава гімназиста-Гребінки як поета росте: в 1828 р. він хвалився батькові: «Я буду писать к именинам нашего директора поздравительные стихи, которые мне профессор Никольский приказал сделать». Наступного року для професора богословія він «писал богословскую речь (вроде проповеди) О красоте добродетели и получил похвалу». Саме не «рассуждение» у віршах Гребінка зачитав висококопоставленому петербурзькому чиновнику Е. Б. Адеркасу, який вів слідство в справі М. Г. Белоусова «Рассуждение» сподобалося столичному слідчому, оскільки воно, певно, не виходило за межі офіціальних релігійних настанов.

Відомо також, що Гребінка в гімназії видавав один з рукописних журналів, заповнюючи щотижневий його номер власними віршами та прозою, в основному сатиричного характеру, а згодом був головним учасником теж рукописного журналу «Аматузія» (виходив за редакцією В. Ф. Домбровського, майбутнього професора Київського університету).

Переважна більшість творів Гребінки цього періоду до нас не дійшла, майже нічого не відомо про його вірші та прозу, що вміщувалися в рукописних журналах. Серед перерахованих в цитованому листі до сестри віршів звертають на себе увагу «Соловей» і «Лидия». Згодом під такими заголовками з'являться поезії Гребінки в «Альманахе на 1838 год» і в альманаху «Новогодник» (1839). Можливо, що він їх писав ще в гімназії.

На гімназичний період припадає також початок перекладницької діяльності. В листах Гребінки згадується, крім «Полтавы», робота над перекладами з французької (Le Solitaire mondain) та старослов'янської (літописі Авраамія Паліцина) мов

З певною вірогідністю початок роботи над окремими українськими байками теж можна віднести на час перебування в гімназії. По-перше, серед перерахованих

в листі віршів зустрічаємо кілька байок. До того ж, за спогадами сучасників, відомо, що перші літературні спроби Гребінки писалися переважно українською мовою. По-друге, в листі до М. Новицького від 23.XII 1832 р. згадується, що до Гребінки звернувся від літературного харківського товариства Петров: «...там пишут ко мне с большим почтением, мне даже смешно», зауважує Гребінка, приховуючи за легкою іронією цілком зрозуміле авторське задоволення від високої оцінки харків'ян. Якщо згадати, що на той час був опублікований лише слабенький вірш «Рогдаев пир» та невеликий уривок з перекладу «Полтавы», які навряд чи звернули б на себе особливу увагу харківського літературного товариства, можна з певністю сказати, що слава про Гребінку як поета була, певно, занесена в Харків людиною, ширше обізнаною з його гімназичною творчістю. Можливо, що цьому сприяв учитель гімназії І. Г. Кульжинський, бо в листі до нього Гребінка писав 11.II.1832 р.: «Я думаю вы читали в 17 № Телеграфа Отрывок из перевода моего Полтавы и видели, как москали испестрили оный опечатками, а посему-то мне и хочется ее напечатать в Харькове. Но как? Каким образом? Какими средствами? Я человек темной, жду вашего совета...»

Майже вся відома літературна спадщина Гребінки, за винятком окремих поздоровчих віршів, дружніх послань та кількох листів, опублікована. Рання смерть письменника, понсвіряння його вдови з другим чоловіком, яке зрештою закінчилося розлученням, та інші причини призвели до того, що збереглося і досі розшукано дуже мало автографів творів Гребінки, не кажучи вже про листування, матеріали архіву тощо. У зв'язку з цим дуже ускладнюється перевірка текстів, очищення їх від друкарських помилок, поновлення цензурних вилучень (скажімо, в «Записках студента»), встановлення авторства опублікованих без підпису статей та ін.

У даному виданні тексти упорядковані, як правило, за першодруками та іншими авторитетними прижиттєвими виданнями і звірені з наявними автографами. Тексти подаються за сучасним правописом з максимальним збереженням мовних особливостей Є. Гребінки. Підрядкові виноски належать авторові.

БАЙКИ

Вперше надруковані окремим виданням: Малороссийские приказки Е. Гребінки. СПБ, в типографии Н. Греча, 1834 р. з посвятою: «Добрым моим землякам и любителям малороссийского слова». В 1836 р. збірка вийшла другим виданням.

Крім байок («приказок»), збірка містила також ліричний вірш «Човен» (між байками «Могилині родини» та «Школяр Денис»).

В авторському «Предуведомлении» до збірки Є. Гребінка писав: «Долгом поставлю известить почтеннейших читателей, что содержание некоторых приказок взято мною из басен Крылова и других в сем роде писателей и что в орфографии я следовал способу, принятому нашим известным поэтом Гулаком-Артемовским».

У відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР зберігається збірка автографів таких байок: I. Цап; II. Лебідь і Гуси; III. Ячмінь; IV. Ведмежий суд; V. Пшениця; VI. Сонце да Хмари; VII. Горобці да Вишня; VIII Будяк да Коноплиночка; IX. Верша та Болото; X. Маківка; XI. Рожа та Хміль; XII. Школяр Денис; XIII. Сонце да Вітер; XIV. Грішник (перша назва — Троєженець); XV. Ворон і Ягня (нумерація байок авторська). Зошит на 10 аркушів оправлено в зелений оксамит з тисненням «Приказкы Гребенки». Рукопис не датовано. Папір має водяні знаки «1830».

Крім уже згадуваних у вступній статті двох заключних рядків, відсутніх у друкованому тексті байки «Сонце да Хмари», інших значних відмінностей немає: зустрічаються лише заміна окремих слів (замість «*почепили*» — «*начепили*», «*от сяя*» — «*аж сяя*»), інша розстановка розділових знаків тощо.

Байки подаються за другим виданням (1836), звіреним з наявними автографами.

Вірш «Човен» перенесений до розділу «Поезії», одночасно додані байки «Хлопці» та «Дядько на дзвониці», які були в 1841 р. надруковані в альм. «Ластівка» (стор. 220 і 279).

Човен. Вперше надруковано у виданні: Малороссийские приказки Е. Гребенки, 1834.

Варена. Вперше надруковано в альм. «Осенний вечер», 1835, стор. 185—187.

Українська мелодія Вперше надруковано в альм. «Ластівка», 1841, стор. 353.

Надпись к рисунку К. С. А. Г-ной. Вперше надруковано в альм. «Молодик на 1844 год», стор. 58. Текст звірено з фотокопією автографа, який зберігається в Державній публічній бібліотеці ім. М. Є. Салтикова-Щедріна в Ленінграді (Собрание русских авторов, № 127).

Маруся. Вперше надруковано в альм. «Молодик на 1844 год», стор. 73. Текст звірено з фотокопією автографа, який зберігається в Державній публічній бібліотеці ім М. Є. Салтикова-Щедріна в Ленінграді (Собрание русских авторов, № 127).

Полтава. Перекладати поему О. С. Пушкіна Гребінка розпочав ще в Ніжині. Він писав додому 15.X.1829 р.: «Досугами я перевожу поэму Пушкина «Полтаву» на малороссийский язык и намерен, выйдя из заклётов гимназии, ее напечатать, посвятя добрым землякам... но это мечта и будущность непроницаема для смертных».

Переклад вперше публікувався в уривках:

а) Опыт перевода «Полтавы», поэмы А. С. Пушкина, на малороссийский язык. Из песни I-й — журн. «Московский телеграф», 1831, ч. 41, № 17, стор. 128—129;

б) Отрывки из «Полтавы», поэмы А. С. Пушкина, переложенной на малороссийский язык — альм. «Утренняя звезда», 1833, кн. II, стор. 82—87.

Повністю переклад вийшов окремим виданням: Полтава. Поэма А. С. Пушкина. Вольный перевод на малороссийский язык Е. Гребенки. СПБ., в типографии И Воробьева, 1836 (цензурный дозвіл — 25 липня 1835 р.) з присвятою: «Посвящается Александру Сергеевичу Пушкину».

Рогдаев пир. Перший друкований твір Гребінки—студента Ніжинської гімназії. Він повідомляв батькові 5. XI. 1932 р.: «Я теперь пишу «Славянский вечер» и вот его начало:

Рогдай в веселии сидел среди друзей,
Невнятный шум гостей в палатах раздавался
И ароматный мед прозрачною струей
В блестящий кубок низливался».

Із зміненою назвою та в дещо доопрацьованому вигляді вірш був надрукований в «Украинском альманахе», 1831, стор. 7—10.

Курган. Вірш теж написаний ще в Ніжині. У листі до батька від 15.X.1829 р. Гребінка хвалився: «Я читал в классе сводном на сих днях сочинение в стихах: Степной курган и полтавцы из любви к родине прыгали от радости и после класса обнимали меня, восклицая стихи Жуковского:

О родина святая
Какое сердце не дрожит,
Тебя воспоминая!..»

Вперше надруковано в журн. «Сын отечества», 1834, т. XLIV, № 27, стор. 4—7.

Романс. Вперше надруковано в альм. «Осенний вечер», 1835, стор. 21—22.

Недуг. Вперше надруковано в журн. «Современник», 1837, т. VI, стор. 171—173.

Молитва. Вперше надруковано в журн. «Современник», 1837, т. VII, стор. 221—222.

Нежин-озеро Вперше надруковано в журн. «Сын отечества», 1837, т. CLXXXVI, стор. 3—6.

Роса. Вперше надруковано в журн. «Библиотека для чтения», 1837, т. XXIII, № VII, відділ I, стор. 12—13.

Печаль. Вперше надруковано в журн. «Библиотека для чтения», 1837, т. XXV, № XI, відділ I, стор. 13—15.

Скала. Вперше надруковано в «Литературных прибавлениях к «Русскому инвалиду», 1837, № 15, стор. 143 з присвятою: «В. В. Григорьеву».

Месяц и земля. Вперше надруковано в «Литературных прибавлениях к «Русскому инвалиду», 1837, № 23, стор. 221—222.

Украинский бард. Вперше надруковано в «Литературных прибавлениях к «Русскому инвалиду», 1837, № 49, стор. 481—482.

Казак на чужбине. Вперше надруковано в «Альманахе на 1838 год», стор. 311.

Соловей. Вперше надруковано в «Альманахе на 1838 год», стор. 337.

Моя месть. Вперше надруковано в «Литературных прибавлениях к «Русскому инвалиду», 1838, № 4, стор. 69.

Лавровый листок. Вперше надруковано в «Литературных прибавлениях к «Русскому инвалиду», 1838, № 7, стор. 126. Вірш в першодруку датований «3 февраля 1838 г.», написаний він з нагоди п'ятдесятиріччя ювілею І. А. Крилова, на відзначенні якого Гребінка був присутній.

Утешение. Вперше надруковано в «Литературных прибавлениях к «Русскому инвалиду», 1838, № 21, стор. 406.

Мотылек. Вперше надруковано в журн. «Современник», 1838, т. X, відділ III, стор. 178—179.

Ноготок. Вперше надруковано в «Одесском альманахе на 1838 год», стор. 254—255.

Лилия. Вперше надруковано в альм. «Новогодник», 1839, стор 101—102.

Сон. Вперше надруковано в альм. «Утренняя заря на 1839 год», стор. 133—135.

Признание. Вперше надруковано в журн. «Отечественные записки», 1839, т. II, відділ III, стор. 140—141.

Кукушка. Вперше надруковано в журн. «Отечественные записки», 1839, т. II, відділ III, стор. 213—214 з присвятою: «Брату Л. Н. Свечке». Л. М. Свічка — чоловік сестри Є. Гребінки.

Украинская мелодия. Вперше надруковано в журн. «Отечественные записки», 1839, т. V, № 8, відділ III, стор 165.

Гетман Свирговский. Вперше надруковано в журн. «Отечественные записки», 1839, т. VII, відділ III, стор. 176—178.

Девица за фортепьяно. Вперше надруковано в альм. «Киевлянин», 1840, стор. 201.

Е В Гудиме Вперше надруковано в журн «Библиографические записки», 1858, № 16, стор. 493—494. Є. В. Гудима — товариш Є. Гребінки. Один час вони жили разом у Петербурзі на Васильєвському острові.

Юность. Вперше надруковано в журн. «Отечественные записки», 1840, т. VIII, відділ III, стор. 191—192.

Малиновка. Вперше надруковано в журн. «Пантеон», 1840, ч. I, № II, стор. 130—131.

Почтальон. Вперше надруковано в журн. «Русская беседа», 1841, т. II, отд. IX, стор. 1—2.

Песня (Молода еще девица я была...) Вперше надруковано в журн. «Отечественные записки», 1841, т. XIX, відділ III, стор. 65.

Два. Вперше надруковано в журн. «Современник», 1841, т. XXIII, відділ III, стор. 172—173.

В альбом. Вперше надруковано в альм. Утренняя заря на 1842 год», стор. 259—260.

Медный змий. Вперше надруковано в «Журнале военно-учебных заведений», 1842, т. XXXVII, № 145, стор. 3—5 з приміткою: «Поэтическое изображение знаменитой картины нашего художника Ф. А. Бруни, которую теперь можно видеть в залах Академии».

Приятелю. Вперше надруковано в журн. «Библиотека для чтения», 1843, т. LVIII, № V, відділ I, стор. 9.

Черные очи. Вперше надруковано в «Литературной газете», 1843, № III, стор. 54.

Песня (Бело личко, черны очи...). Вперше надруковано в журн. «Библиотека для чтения», 1844, т. LXII, № II, відділ I, стор. 135.

Степь. Вперше надруковано в журн. «Современник», 1844, т. XXXV, відділ III, стор. 106 з присвятою: «М. Дан. Селецкой».

У. С. Ловцовой. Вперше надруковано в журн. «Киевская старина», 1897, т. LVI, кн. I, стор. 10—11. У. С. Ловцова — сусідка Є. Гребінки, в альбом якої був написаний цей вірш.

Песня (Светла речка под окном твоим шумит...). Вперше надруковано в альм. «Метеор на 1845 год», стор 111.

Опять передо мной знакомые поля... Вперше надруковано в журн. «Модный магазин», 1862, № XI, стор. 145.

В альбом жене. Вперше надруковано у виданні: Сочинения Е. П. Гребенки. СПБ., изд. киевского книгопродавца С. И. Литова, 1862, т. V, стор. 145. Є. Гребінка одружився в червні 1844 р. з дочкою штабс-капітана Марією Василівною Ростенберг.

Богдан. Сцены из жизни малороссийского гетмана Зиновия Хмельницкого.

Уривки з поеми друкувалися:

а) журн. «Современник», 1839, т. XIV, відділ III, стор. 137—141;

б) журн. «Современник», 1840, т. XVII, відділ III, стор. 126—128;

в) «Литературная газета», 1841, № 13, стор. 49.

г) журн. «Пантеон», 1841, ч. I, № 1, відділ II, стор. 38—40.

Повністю поема вперше надрукована в журн. «Библиотека для чтения», 1843, т. LVI, № II, відділ I, стор 149—206, того ж року передрукована в «Журнале военно-учебных заведений», т. XLIV, № 175 та вийшла окремим виданням: Богдан. Сцены из жизни малороссийского гетмана Зиновия Хмельницкого. Сочинение Е. Гребенки. СПБ., в типографии А. Бородина и К°, 1843, з присвятою: «Его превосходительству милостивому государю Якову Ивановичу Ростовцеву с глубочайшим уважением посвящает Е. Гребенка». Подається за цим виданням.

ЗМІСТ

Євген Гребінка. *С. Д. Зубков.* 3

Байки

Цап 43
Лебедь і Гуси 45
Ячмінь 46
Зузуля та Снігир 47
Ведмежий суд 49
Пшениця 50
Сонце да Хмари 51
Горобці да Вишня 52
Будяк да Конопличочка 53
Верша та Болото 54
Маківка 55
Рожа да Хміль 56
Могилині родини 58
Школяр Денис 60
Сонце да Вітер 61
Гай да Сокири 63
Віл 64
Грішник 65
Ворона і Ягня 67
Злий Кінь 69
Мірошник 70
Вовк і Огонь 73
Утята да Степ 75
Рибалка 77
Соловей 79
Дядько на дзвоницi 81
Хлопці 82

Поезії

Українські поезії

Човен 85
Варена 87
Українська мелодія (Ні, мамо, не можна нелюба любить!..) 89
Надпись к рисунку К. С. А. Г-ной 90
Маруся 91
Полтава 92

Російські поезії

Рогдаев пир 133
Курган 136
Романс (Слыхали ль вы...) 140
Недуг 141
Молитва 143
Нежин-озеро 144
Роса 147
Печаль 149
Скала 151
Месяц и земля 153
Украинский бард 155
Казак на чужбине 159
Соловей 160
Моя месть 161
Лавровый листок 164
Утешение 166
Мотылек 168
Ноготок 170
Лилия 172
Сон 174
Признание 176
Кукушка 178
Украинская мелодия (Не калина ль в темном лесе...) 180
Гетман Свирговский 181
Девица за фортепьяно 184
Е. В. Гудиме 185
Юность 187
Малиновка 189

Почтальон 191
Песня (Молода еще девица я была...) 193
Два 194
В альбом 196
Медный змий 197
Приятелю 200
Черные очи 201
Песня (Бело личко, черны очи..) 202
Степь 203
У. С. Ловцовой 204
Песня (Светла речка под окном твоим шумит...) 206
Опять передо мной знакомые поля 207
В альбом жене 208
Богдан 209

Примітки . 283

Гребенка Евгений Павлович. Поэтические произведения.
Издательство «Радянський письменник»
(На украинском языке)

Редактор *М. Л. Нагнибіда*
Художник *К. К. Калугін*
Гравюра на дереві *В. К. Стеценка*
Художній редактор *К. І. Золотарьова*
Технічний редактор *Н. В. М'ясківська*
Коректор *С. А. Тіктіна*

Здано на виробництво 13/IX 1958 р. Підписано до друку 10/I 1959 р. Формат 70×92/32. 9⅝/16 фіз.-друк. арк., 10,97 ум.-друк. арк., 10,52 обл.-вид. арк. 1 вкл. БФ 04505. Тираж. 8000. Зам. 171.
Ціна в оправі 4 крб. 25 коп.

Радянський письменник, Київ, Червоноармійська, 6.

Книжкова фабрика Головвидаву Міністерства культури УРСР, Одеса, Купальний зав., 5.